

260830

Minerva

1832.

Nyóltzadik évi Folyamat.

Opto tibi vultum multa et præclara minantis.

HORAT.

NEGYEDIK KÖTET.

WZ

KISFALUDI
KISFALUDY KÁROLY

Magyar tudós társaság' rendes tagja.

Szül: Téten 1790. Mart: 19. Megh: Pesten 1830. Novemb: 21.

*Szobben nem szölt, sem nemesebben senki nem érzelt
Mint O: Emberiség és hazza' nyelve ! sírasza.*

Péczoly.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Nyolczadik évi Folyamat:

1832.

NEGYEDIK KÖTET.

OCTOBER, NOVEMBER, DECEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMITATÓ'
ÉS ÁROS' BETÜIVEL'S KÖLTSÉGEIN.

260830

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

I.

MEREY MIHÁLY

nádori Helytartó' képe.

Hány nagy lelkút megemésztett a' kor a' nélkül; hogy sírhalmára hacsak egy durva emlékkő is vezetne, 's kik méltók voltak arra, hogy nemes tetteik átvilágolva a' távolkor' sötétéből, az utókort hasonlókra gyújtó példa gyanánt tűnjenek-fel. A' hont sujtogató véres hadak, 's belső viharok, szerteharapódzó lángok között dúlának mindent, 's a' villámok' haladása közben uralkodék ama' sírsötét, melly csak temetni volt képes, 's a' mit alkotott is, azt a' jövő' melegebb sugárainak behatása hozá fényre.

Így hibázték a' homályban kétszeresen Jongelin. Először azért: mert *Mihályt* királyi helytartónak írta; 's azért másodszor: mert *Mérey* felől általan fogva hallgatván, e' helyett *Morét* hozza-fel. Talán vagy árnyékos helyen találá így, vagy a' nevek' hasonlósága szedé rá. Nevezetes írója ama' kornak Istvánffy, 's a' Magyar-Törvénykönyv, kiemelnek a' kétségből. *) *Mérey Mihály* régi, 's a' Somogyi-

*) Istvánffy libr. XXIV. pag. 321. et XX. Decr. Ferd. I. de an. 1563. art. 65.

megyében virágzott nemesi vérből, 1500. eszt. táján vette eredetét, 's követé ősei erényeit, kik mind egyházi, mind világi méltóságokban fénylének. Több jelesen viselt dolgát elrejté a' fősvény meszszeke, melly valamint kiját-szá az írók' szorgalmát, úgy mély halgatást parancsolt a' tollnak is. Csak keveset hozhat-nék fényre a' töredékekből, felszabadítani emlékét e' férjfinek. Az elméleti 's egyéb természetadományokkal megáldott *Mérey*, az akkori Országbíró, 's majd utóbb kir. Hely-tartó, Thurzó Elek' udvarában, honi törvé-nyek' tanulásában tölté-el ifjúsága' esztendeit, 's ez szelid indulatit megkedvelvén, 1534-ben Írnokjának 's Titoknokjának avatá-be. Őszinte lelke *Méreynek* birhatá Thurzót arra is: hogy őt, Dolgos Ambrust 's másokat, az 1542-ik eszt. költ végintézetében arra kérje: hogy az ő te-mettetésére 's házi népére ügyeljen-fel. *) De a' Hon 's Király is, bizodalmit jelenté azzal iránta: hogy őt 1543-ban ugyan Ferdinánd, a' honi szokás szerint, a' kir. Tábla' Elölülőjévé nevezé, **) 's az 1550-iki Gyűlés a' Hon' határának megvi'sgálása 's igazítása végett Ist-váffy Pállal 's másokkal Kőszeghez országosan kiküldé. És már akkor tagja vólt azon kor-mányszéknek, melly Ferdinánd által Po'sony-ban 1528. Buday Ferencz szerint 1549-ik eszt. állíttatott, melly gyakori távolléte alatt, a' ki-rály' nevében adá parancsait, ki titkos pecsét-jét is annál hagyá. ***)

*) Buday Fer. Magyar-or. polg. Lex. 2-ik darab. 688 's köv. lap.

**) Ugyan az, és Palatium R. Hung. sub Reg. Austr. pag. 44.

***) XII. Decr. Ferd. I. de An. 1550. art. 43. Tud. Gyűjte-mény 1826. 4. köt. I. 26.

Régi óhajtása volt már az Országnak, 's ezt nem egyszer nyújtá-bé hongyülési munkájában Ferdinándnak; hogy a' Magyar-királyok' minden törvényei öszszeszedettelve 's megigazítottatva, a' Király által erősítettnek-meg, 's a' Hon' dolgai azok szerint folytattatnának. Ferdinánd végre jóvá hagyá a' szándékot, *) 's az Ország' Rendeivel egyetértőleg, nevezetes törvénytudók' nevezettek-ki a' munka' serény kidolgozása végett, *Mérey Mihály*, Újlaky Ferencz Győri, és Gregoriáncz Pál, Zágrábi Püspökökkel fáradszorgalommal törekvének az ügy nevezetett *Quadripartitum'* kiadásán. Végre elkészült a' munka. Beadattatott az; 's Ferdinánd legtitkosabb Ministereivel vi'sgáltatá 's hányogattatá-meg. Három pont vált főkép'. botlaskővé abban. Ferdinánd azt kívánta: hogy t. i. a' Királyt sem beidézni, sem megítélni ne lehessen; továbbá: hogy a' Király' fiai ne szabad választás jogán, hanem örökösödés' útján legyenek Királyokká, 's végre: hogy a' Kapitányok' tétele, minden hivatalok' osztogatása, mindenféle gonosztévők' büntetése, 's a' katonaság' holtartása egyedül a' Király' szabad akarattól függjön. Ezen pontokon kívánt igazíttást tétetni a' Király. Mentgették a' munka íróji magokat, 's hogy az illy változtatás a' Hon Rendei' hatalmában állana, erősíték. A' valóban terhes gondal 's virasztásokkal készült munka tehát, nem nyert megerősíttetést, melly Verbóczy' hármass részű könyvével egybevehető. **)

*) Ejusd. Decr. art. 10. 11.

**) Buday Fer. ugyanott 689. lap. és Palatium ugyanott.

Mérey munkálkodék Révayval 1552-ben abban: hogy a' Forgáchoknak a' Király kegyelmet adott. Csak 300. telek esett-el tőlök bűndíjban, 's ebből százat Ferdinánd *Méreynek* ajándékozott; mellyet ez, mivel hölgye Forgách Péter' testvére volt, a' Forgáchoknak önként vissza adott. Az 1554-ki Hongyülés alatt Istvánffy szerént országbírói méltóságban tűnik-fel, midőn a' Hon' Rendeit megkérdeze a' felől: hogy nádori méltóságra választani kit akarnának? Melly alkalommal Nádasdy Tamást találá a' közértelem. *)

Az 1563-ik esztendőben tartatott Országgyűlés alatt, Maximilián Magyar-királyá koronáztatván, az eltöröltetettnek vélt Nádorság helyett, királyi Helytartók igazgatták a' Hont. *Mérey Mihály* sem nyerhete egész czimet, hanem e' helyett ugyanakkor a' Nádorságnak fele részével t. i. nádori-helytartói méltósággal tisztelteté meg ő, **) ki a' törvényekbeni nyomos jártassága, 's jelesen viselt dolgai által, a' polgárok' szívében mint valóságos Nádor díszlék. Meg is felelt a' várakozásnak *Mérey*. Még azon Hongyülés, az Ország' határainál Morva felől megvi'sgállására, 's megigazíttására, Bornemisza Pál, 's Gregoráncz Pál Püspökökkel, Szomor Jánossal, Demjén

*) Istvánffy Lib. XVII. pag. 197, et libr. XIX. pag. 218. — Hogy akkor Országbíró *Mérey* volt, Katonával ellenkezik, a' ki az „Epitome Chronol.“ munkájában Part. III. pag. 82 ezen, t. i. 1554. eszt. Bathory Andrásnak tulajdonítja e' méltóságot, 's ennek ugyancsak Katona, pag. 127. 1566-ik esztendőre határozz elhunytát.

**) XX. Decr. Ferd. I. an. 1563. art. 65.

Itélőmesterrel *) *Méreyt* is kiküldé. Már 1566-
ikban, midőn Solyman Szigetvárat, ama'
halhatatlan Zrínyi Miklóstól megvevé, *Mérey*
Maximiliánnal Óvárnál és Győrnél táborozott. **) A'
kir. Helytartó mellé, rendelé őt az 1567-
ki Országgyűlés, a' pörös dolgok' megítélésé-
re, ***) melly Ítéllőszéket olly figyelemre méltó-
lag tölte-be; hogy az alkotó' dicsőségét 's
királyi méltóságot mindenkor támogató, az a-
lattvalók' ügyét soha elnem nyomá. Halála 1572-
ben Febr. 26-án történt. Czobor Imre, ek-
kor nevezteték ki helyébe. Földi maradvá-
nyai az Eberhardi Uradalmához tartozott Csö-
törtöki templomban tétettek sírkő alá, illy
írással:

„*Vir pietate ingens et servantissimus æqui
Pannonici Lumen Juris, Honosque Fori,
Hic situs est Michael Merinæ gloria Stirpis
Nostra cui nullum sæcla tulere parem.
Quem licet extremæ confectum Aetatis specie
Abstulit ingratis livida mors manibus;
Hunc tamen ut nimium properato funere rapit,
Deplorat tristis Patria cum gemitu.
At tibi sancte Senex sit humo levis, et Tua virtus
Te jungat magnis inclytæ Cœlitibus.*“

*Magnifico D. Michaeli de Mére, ex Pro-
vincia Simigiensi oriundo, qui Ferdinan-
do et Maximiliano Rom. Imperatoribus, et
Ungariæ Regibus dum vixit, fidelem con-
stantemque operam navavit, et ab iis Pro-
palatinatus honore donatus fuit, et in Jure-*

*) Ejusd. Decr. art. 60.

**) Istvánffy libr. XXIII. pag. 293.

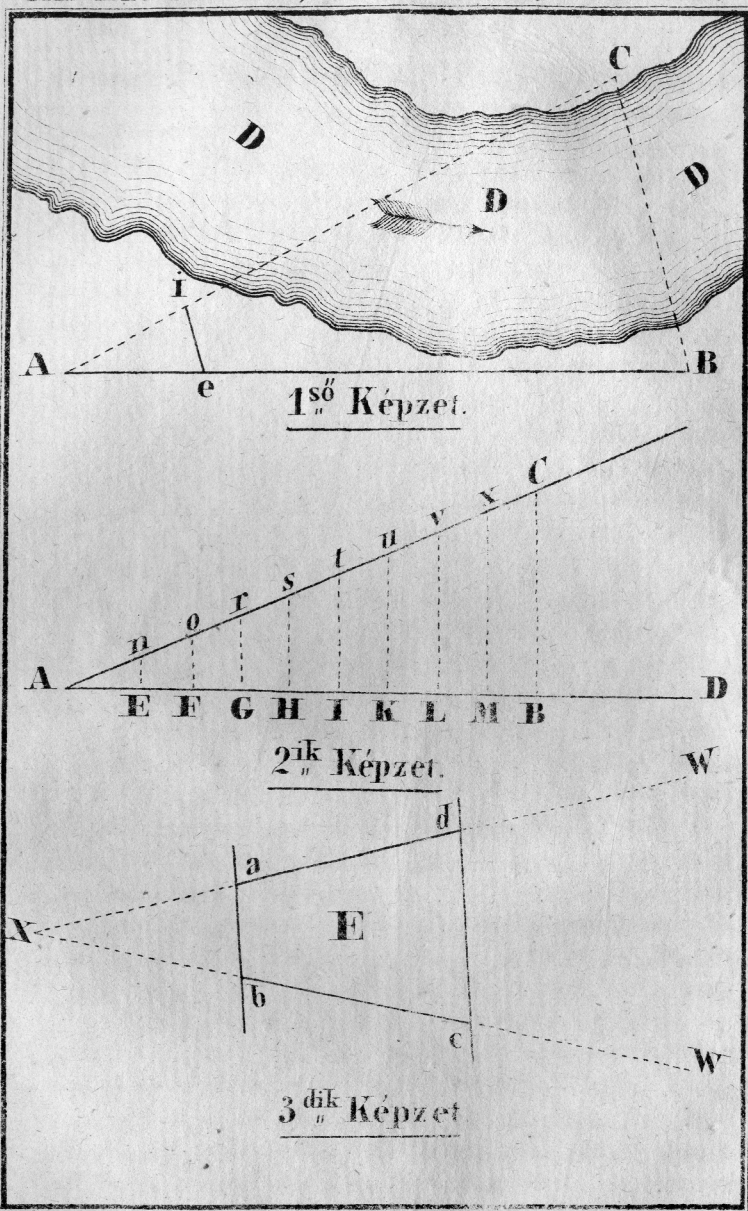
***) II. Decr. Maximil. an. 1567. art. 26.

dicendo Patriam ornavit. Viro integerrimo et Seni probitatis eximia, Emericus, Michaël, Anna, Sophia, et Catharina Liberi superstites, hoc Monumentum Conjugi et Parenti pientissimo posuerunt. Vixit annos 72, fato functus est 26. Febr. Anno Christi M. D. LXXII, non longo post tempore simili fato eum secuti sunt: Julianna Conjux, et Stephanus Filius, qui vixerat Annis 32, itaque simul hic sunt humati. — Vivite Superstites mortalitatis memores!

Valamint Istvánffy, úgy a' dicséret adásban fősvény Forgách is, hathatós kifejezésekkel magasztalják *Méreyt*, mind tudományi, mind erkölcsi tekintetekben. Anna nevű leányának ifjabb Szeredy Gáspár volt első, 's Balassa András második férje. *) Azon Mérey Imre kit 1772-ik esztendőől fogva gyakorta említ a' Hon' törvénykönyve, a' *Mihály* Helytartó fija volt; 's a' mint feljebb látuk, Mihály, István, Anna, 'Sófia, és Katalin. az Imre' testvérei voltak. *Mérey* méltó arra; hogy az Igazság emlék-oszlopot emeljen érdemeinek, 's e' nagy férjfinak nagy nevét a' feledtetésből vívja ki. —

Debreczeni Bárány Ágoston.

*) Buday Ferencz ugyanott 690. lap.

Pesten, Schmidt J. Könyvelészeti műhelyéből.

2.

A N A L O G I A.

Minden baj, a' test' míveletje, — minden boldogság a' lélek' munkája. — És ha minden testnek született ember, a' lélek' tökélyére kimíveltetve lépne ki a' világ' színpadjára, vagy is munkássága' körébe; úgy legkissebb baj se volna e világon. — De nem csak az, hogy nem minden ember lép mívelt lélekkel a' társaságba; sőt legnagyobb része a' társaságnak olly míveletlen nyers test, hogy a' lélek' tökélyéről képzete sincs, — és szerencse, ha a' társaságban imitt amott egy két igazán kimívelt nemes lelket találhatunk! A' nagy sokaság csupa test, — a' nemes lélek csak különcz. —

De a' nemesebb lelkek még ezen bajon is tudnának segíteni, csak a' testi sokaság halgatna szavakra; de hijában prédikálnak, hijába írják rakásra bölcs tanításaikat; — munkájok hever, — nincs a' ki olvassa, — még kevésbé, a' ki kövesse!

Pedig, hogy a' tudatlan rövidlátó, kényeibe merülni szerető testiség ön' vesztire siet; és az egész társaságot, 's vele együtt a' legártatlanabb mívelt lelkeket is nyomorúságba dönti; ezt látja, és siralmas lélekkel érzi az, ki a' testiség' rabigájából valamennyire a' lélek felé felemelkedett.

Ez a' félelem, ez a' rettegés, egy részről; -- más részről pedig ama paradicsomi boldogság, mellyet a' mívelt lélek e' földön közénk varázsolni, ha néki engednénk, képes volna; ez ingerli, ez kényszeríti a' nemesebb lelkű írókat azon fáradhatatlan éjjeli nappali munkásságra, melly szerént minden fortélyt kigondolnak egyedül a' végett, hogy a' kényes testiséget egy kis olvasásra édesgessék, és az orvosságot nékik czukorban beadhassák. Egyik írja taníttását mesében, másik komédiában, másik predikátzióban, másik románban, másik epigrámmában, másik satyrában, másik elegiában, 's több e'féle bölcs fortélyokban, úgy hogy semmi utat elnem mulasztanak versben vagy prózában, melly által reménylik, a' testiségnek kőszívéhez való jutásukat. — Mind hijába! — hevernek és sükeretlenek a' legszebb munkák, — sőt a' testiség szerzette baj naponként nevedik!

A' nemes lelkű mívelt ember tüstént enged az argumentumnak, akármelly szín alatt adják elő a' bölcsék az igazságot, — ő a' meséből csak úgy tanul és javúl, mint a' satyrából, — a' Kalendárból csak úgy, mint más írásból, 's a' t. — de a' testi ember számára, melly iszonyú és legnagyobb, nem találnak elégséges fortélyt véle az igazságot bévéteni. — Még szerencse, ha az eddig való fortélyok mézes madzag gyanánt elegendők arra, hogy olvastassanak; — hogy az olvasott tudomány meg is testesüljön, ezt várni is sok volna!

Ki gondol hát ki olly fortélyt vagy figurát, melly az olvasóra legmélyebben hasson? — Én úgy vélem, hogy ezen fortélyok és figurák között leghathatósabb az analogia, —

mert ezzel a' mathematicusok, astronomusok, és inzsellérek kézzel fogható csudát tesznek, — ha ugyan csudának lehet nevezni azt, a' minek okát át nem látjuk; — mért ne tehetnének hát véle hasonló csudát a' filozófusok is a' tudatlan testi sokaság közt?

Igaz, hogy ez csak a' tudatlan előtt csuda, a' tudós előtt játék; — de ha a' tudatlant véle jó útra csábíthatjuk, és minden bölcs fortélyok között legnagyobb haszonnal használhatjuk; kár volna erről megfeledkeznünk, vagy véle jobban megnem ösmérkednünk.

Hogy a' dologról világosabb képzetünk lehessen, vegyük fel például e' következő esetet: Bizonyos földbirtokosok, egy bizonyos helyen a' duna' szélességét akarták határjokban megtudni. E' végett ladikon átvitt hosszú zsineggel éltek; de valahányszor a' zsineget megmérték öllel, — mindig másképpen ütött ki annak mértéke, nagy különbözéssel.

Más napra inzsellért híttak, kinek már nem kellett ladik, sőt a' vízre gondja se volt, hanem a' duna partján a' tiszta gyepen eképpen mérte meg legnagyobb pontossággal a' duna szélességét: *Lásd az 1-ső képzetet.*

Jelentse a' D D D a' duna vizét, — a' megméréndő távolság legyen a' B C linea. — A' C pontba leszúrat egy léczet, mellyen egy kis lobogó van, — a' B pontba pedig lever egy szöveket. — Ezen czövektől kimér a' láncczal egyenes lineában a' gyepen az A pontig, hol ismét egy czöveket üt, akárhány, p. o. 300 ölet, de ezen mérésben egy bizonyos pontba, p. o. 270 ölnél az e pontba szinte levert egy czöveket, és így az e=től, az A=ig 30 öl, —

A = tol B = ig pedig 300 öl. — Ez meglévén a' szegletmérővel, a' B szegletet is átviszi az e pontba, és ezen szeglet alatt megméri az e—i lineát is, melly tégyen p. o. 21 ölet. Már kész a' munka, mert így okoskodik: a' mint van A—e az e—i hez, úgy van AB a' BC-hez, vagy is analogia formában

Ae: ei = AB: BC, vagy is számmal: 30: 21 = 300: BC.

Itt már látni való, hogy az analogia nem egyéb, mint hármass regula, vagy arany regula, melly szerint az utolsók' factuma elosztatván az első számmal, kijön a' keresett B C linea, az az: $\frac{21 \times 300}{30} = 210 = BC$.

30

Látjuk hát, hogy az analogiával minő kézzel fogható, és ellene mondhatatlan csudákat lehet tenni; — hát ha még itt az idő és hely megengedné ezen tárgy tikaiba mélyebben ereszkedni, 's az analogiának millio csudáit előadni, mellyekkel az astronomusok, hadi tactikák, és minden mathematicusok élnek, és a' számolásban 's munkában szörnyű compendiumokat téznek; úgy hogy ezen fellyebb előadtam eset még hosszas, — még ezt olly együgyűvé lehet tenni, hogy egyet se lép az inzellér, hanem álló helyében kidolgozza csupa számmal csupa analogián, minő széles a' BC linea.

De itt elégedjünk meg ennyivel, látván azt, hogy az analogia miképpen béhat oda is, hol az emberi erő már csüggedne, tántorogna? Mert tegyük fel, hogy a' BC linea, sűrű erdőbe, vagy nádas tóba esnék, és ezt azért tudni kellene, — sőt ezután még több következő nagyobb ilyen lineákat bizonyos okból mind tudni kellene, de megmérni lehetet-

len: tehát ezeknek mekkorasága mind szépen kitudódik analogia által; — mert egy bizonyosból megtudódik egy másik bizonytalan, ebből egy harmadik, negyedik 's a' t.

'S éppen ezen az analogián járnak azon historicusok, nyelvbúvárok, vagy akármi régiség fürkészők, kik valamely homályos igazságba egy kis bizonyos fényt kapván, ezen indulnak, és iszonyú — eddig rejtve volt igazságokat fedeznek fel; mintha a' sűrű erdőben az egymás után következő nagyobb nagyobb lineákat calculálnák.

Az analogiában tehát, mint a' hármas regulában, nem csak négy dátum van, — hanem az az egész triángulum, melly az analogiát formálja, csupa dátum, — egészszen csupa arány, vagy proportio, mellynek mi csak bizonyos valahányad részén járunk akkor, mikor a' detri regula szerint valamit kiszámolunk, mert a' detri regula, mindig csak speciese az analogiának. — Az analogiát tehát átallyába véve, vagy is mint génust így képzeljük. *Lásd a' 2-dik képzetet.*

Húzok egy egyenes lineát AD, — ezen az A pontból kezdvén feljelelek egyforma távolságokat, akármennyit, az E, F, G, H, I, K, L, M, B, 's a' t. pontokba, de úgy hogy ezen kis közök tökéletesen egykorák legyenek. — Ezen pontok közzül egyikbe, akár mellyikbe, p. o. a' B pontba fellállítok egy egyenes lineát, tetszésem szerint, a' mekkorát akarok, p. o. BC lineát. — Már most a' C pontra húzok az A pontból ismét egy egyenes lineát, 's kész az analogia, melly ezen két szétt terjedő linea közt, mindig ezen arányban mén, egész a' véghetetlenségig. — Az arány nagysá-

gát vagy kicsinységét, csak ezen két lineának kisebb vagy nagyobb szétt terjedése, — vagy is az A-nál lévő szegletnek kisebb vagy nagyobb volta, — vagy is a' legelőszsör felállított álló lineának, nagyobb vagy kisebb mértéke határozza meg. — De ha egyszer valamely pontban megvan határozva; azután az arány örökké az marad, azon pontnak előtte is, utánna is.

És mivel az osztály pontok mind egykorók: tehát ezeket a' természeti egész számokkal, 1, 2, 3, 4, 's a' t. nevezzük sorba, 's következésképpen, két ilyen egész szám közt képzelhető törtszámok, és ezeknek megfelelő arány is, szinte ben foglaltatik, két ilyen pont közt lévő hézagocskán, ugy hogy ennek akármely pontjára, mint törtt számra, állítatnék egy csüngő linea, annak nagysága szinte úgy a' maga arányába lenne, mint akármelyik egész számé. E' szerént tehát, a' milyen csüngő lineák állanak az E, F, G, H, I, K, L, M, 's a' t. pontokban; ugyan ilyeneket kell képzelni minden ilyen két pont közt lévő hézagocskának minden pontjain is, — az az: az egész háromszeg analogia.

És ha ezen analogiában egy arányt tudok: akkor az egészet is könnyen kiszámolhatom, mert örökké áll azon igazság: hogy a' mint az AE alapnak, megfelel az En emelet; úgy felel meg az AF, AG, AH 's a' t. alapoknak, vagy a' köztök lévő törttszámoknak is, kinek kinek a' maga F o, G r, H s, vagy a' köztök lévő törttszámi emelet. — Ha egy órában van 60 minuta, vagy percz; tehát ezen arányból már önként folyik, nem csak a' törttszámokra, hogy p. o. fél órába van 30 percz,

egy negyed órába 15 percz 's a' t. — hanem a' több következő egész számokra is, hogy p. o. 2 órában van 120 percz, 3 órában 180 percz 's a' t. Úgy hogy analogia nem egyéb, mint aequilibrium, sullyegyen, mellyen áll az egész természet, — mert egy font sóért, tíz krajczár, csak annyi, se több, se kevesebb, mint száz font sóért ezer krajczár, vagy fél font sóért öt krajczár.

Ha az AB linea jelenti a' király' személyét; és a' BC linea, ezen személyhez illendő sorsot; akkor az AM linea jelent egy herczeg személyét, és az Mx linea, ezen személyhez illő sorsot, 's így alább fokoként egész a jobbágyig, — úgy hogy ha az AE linea jelent egy jobbágyot: és az En linea ennek illendő sorsát: már itt az En linea olly igazságosan illik az AE lineához; mint a' BC linea, az A-B lineához, 's a' t. Csak az a' kérdés, hogy így van e valósággal az emberi társaságban? vagy pedig az n, o, r, s, t, u, v, x pontok közül némelyik el sem ér a' felső lineához, másik pedig igen is túl nyúlik rajta?

A' logicában lévő syllogismus, melly áll, Májorból, Minorból, és Conclusióból, — semmi nem egyéb, mint analogia, — mellyben Májort jelent az elsőben kimondott arány, vagy ratio, vagy is egy bizonyos alap az ő bizonyos emeletjével együtt; — Minort jelent a' másik bizonyos alap; — Conclusiot pedig ezen alapnak megfelelő emelet, így p. o. az 1-ső képzetben Májor ez; A' mint van Ae, az e-hez: Minor ez: Ugyvan AB; Conclusió ez: a' BC-hez.

A' sorites semmi nem egyéb, mint continuata analogia. — A' dilemma nem egyéb,

mint részekre osztott syllogismus. — Az inductio nem egyéb, mint az analogiának vak testvére. — A' sophisma nem egyéb mint kontraria analogia 's' a' t.

Az analogiával tehát a' testi sokaság előtt még legnagyobb csudát tehetünk, 's mindent, ha csak nem eszement, magunk után ragadhatunk, akármelly tárgyban. De fájdalom, annyira megrögzött már bennünk fonák neveletésünk által a' testiség, hogy igen kevesen vagyunk, kik a' józan demonstrációra tüstént elhagyjuk régi tévelygésinket, vagy elősmérjük hibáinkat! nagy részünk látja, és megengedi a' Májort, — elhiszi, és igazolja a' Minort; de a' Conclusiót követni haláláig sem vetemedik!

„Liceat mihi lineam rectam ducere,“ így kezdte *Euclides* tanítását, én pedig azt mondom: „engedjétek nekem által az analogiát és sorítást:“ ezzel én mindent kidemonstrálok, a' mi igazságtalan, és emberhez illetlen; és hazámat paradicsommá tészem, a' mivé maga a' Teremtő alkotta. —

Az egész természet analogián áll, sőt egyetlenegy analogia, a' legkisebb porszemtől fogva, a' legnagyobb földgömbig, — és a' rajta lévő legkisebb állattól, plántától fogva, a' legnagyobbig. — A' természet kicsinyben azt míveli kis mértékre, a' mit nagyban, nagy mértékre, — úgy hogy mindenben, mindenütt sullyegyen álljon-fel, és — ezen áll a' nagy természet. —

Van e ember e' földön, ki kételkednék a' felől csak legkevesébbé is, hogy holnap feljön e a' nap, és avagy csak egy nap is, nem mulat e el valahol? — Imé, a' jövődő tölünk elvan rejtve, de az analogia által olly

bizonyos; mint a' tegnapi nap, hogy holnap is felkél a' nap, és perczet se henyél el soha, hanem a' maga idejére mindig megjelen ugyan azon helyre.

Van e ember, ki azt hinné, hogy ő soha meg nem hal, ha bár Crözus legyen is? Sőt mindnyájan olly bizonyosok vagyunk halálunkról, — pedig ez még jöendő; még is az analogia utján kételkedhetetlen.

Ha száz esztendő múlva, Magyar-országban keresztül egy nagy kanálist ásnak, és annak valahol igen nagy esése lesz; ott, hol az esés van, igen nagy rettentő mélységet fog a' víz kimosni. — Honnan tudom én ezt? mintha próféta volnék? — az analogiából, — mert még eddig úgy tapasztaltam, 's tanultam ki a' természet' törvényét vagy titkát; tehát semmit nem kételkedem, hogy a' természet törvénye ezután is az ne maradjon, mi volt eddig. — Az analogiával valamint béhatok a' legsűrűbb erdőbe; úgy csalhatatlanul béhatok a' legbizonytalanabb jöendőbe.

Meddig tart egy ország vagy nemzet? Addig, míg törvényei alapján, és a' végrehajtók' szívében egy szikra morál pilácsol: — vedd ki ezen szikra morált is; vége a' nemzetnek országostól. — Honnan tudom én ezt? — az analogiából, mert még eddig a' históriák szerint legvirágzóbbak voltak a' legmorálisabb népek; és a' morállal együtt, hírók nevök is kiveszett örökre.

Semmi sem tart örökké, — végének kell lenni mindennek, a' minnek kezdete volt. Ezt a' legtudatlanabb ember se kétli, — mert az analogia mindennap szeme előtt áll, ezt hirdeti, ezt predikálja.

Ha tehát a' legrettenetesebb dolgokat is legnagyobb bizonnyal tudjuk az analogia által; hogy ne lehetne ezzel, az apróbb és mindennapi bajokról is tökéletes tudatot és meggyőződést, a' legdurvább testi ember előtt is szereznünk, ha már semmi egyéb argumentum nem használ, a' nevelésen kívül.

Hogy a' nevelés, de csak a' bölcs nevelés tesz minden testi embert lelki nemes emberré; ezt már olly tökéletesen tudjuk az analogiából, mint azt, hogy a' nap holnap is felkél. — Ellenben, hogy a' neveletlenség annya minden pajkosságnak, betyárságnak, baromiségnak, kevélységnek, 's ezekből származó számtalan nyomorúságinknak; azt is tökéletesen tudjuk, — még is, hány ember van, ki a' közjónak ezen legelső feltételére áldozni készen volna? — Hiszen minden ember jóllétet óhajt, csakhogy az eszközöket téveszti el, mert neveletlen, — és éppen azért háborgatja, mardossa ember, embertársát.

Bizony, minden ember jó, — mind egyet akarunk, mert az egész emberi nemzet is egy analogiára van alkotva; — a' legvadabb pogány, török, — a' legdühösebb fanaticus, és eretnek üldöző is, mind jót, véltjót akarunk, mind megegyezünk természeti ösztöneinkben, — mind életet, jóllétet, és boldogságot akarunk, a' legelső autocrátortól fogva, a' legutolsó koldusig, — mind azon egy Istent akarjuk áldani, dicsérni, magasztalni; — de a' mi elveink vannak elrontva, és annyira félre nevelve, vagy is eltévedt nevelés által megvesztegetve; hogy ezen szent céloknak elérésére, mind másforma eszközöket választunk, és mind ellenségünknek vél-

jük azt, ki nem a' mi eszközeinkkel akar ugyan azon célra menni. Nem a' cél, hanem egyedül az eszközök miatt üldözzük egymást, — öszszezavarodtunk, nincs egygyet értésünk, 's ezt lehetne egy bölcs analogus filozofusnak közinkbe kiáltani: „*Atyám! bocsásd-meg nékies, mert nem tudják, mit cselekesznek!* —

Csináljunk analogiát. — A' legkisebb vallási felekezet úgy tiszteli ön vallását, mint a' legnagyobb, — egy se hiszi, hogy az, olyan rossz, minőnek ellenkezője csúfolja, — és a' mint egynek nehéz, úgy másiknak is nehéz, ha az ő szentségéből csúfot üznek. Ha valamely vallásnak a' célja gonosz; akkor a' státust illeti az ítélő bíróság, — sőt még ha az eszközei is károsak a' státusnak, ebben is a' státusé a' rendet szabó hatalom, nem pedig egygyes embereké; — de az ártatlan eszközökért hogy tudjuk egymást üldözni? és mind magunknak szükségtelen bajokat szerezni, mind azoknak keserves életet okozni? — Az analogia azt tanítja; *Concordia res parvae crescunt; — discordia vel maximae dilabuntur.*

Nincs az a' tárgy a' természetben, mellyben analogia nem volna. — Mindnyájjan a' természet masinái vagyunk; egy bizonyos analogiában, — egyik gazdag, másik szegény, — egyik lelki, másik testi, — egygyik földbíró, másik jobbágy, 's a' t. — Mi célja legyen bennünk a' természetnek? ha analogia által a' belénk oltatott Isten' képével vagy helytartójával, ki nem találjuk: aligha siralmasan ki nem fogjuk megtanulni!

Mire menne az emberi társaság, ha mindenben folytatná azon gyönyörű analogiát, mellyet némely tárgyakban olly szerencsésen

elkezdett? — Eleinte csak egy kivájt teknő vagy vályú forma fa kéregben mérészkedett az ember csendes időben a' szomszéd szigetbe átúszni; — most már óriási gőzhajókon, legnagyobb zivatarban az egész földet megkerüli! — Eleinte a' kés csak egy pilinga volt, — sok időre lett fa nyele, sok időre lett becsukható zsebbeli bicsak; most tíz vasú bicsak is van; sőt fűrész, olló, fésű találatik benne! Eleinte csak gödrökbe, barlangokba laktak az emberek; most már az épületek' pompájában, maga a' természet is kevélykedik. —

Melley iszonyú munka mivek vannak sok országokban! melley bámulandó mestermivek, csuda gyűjtemények, polytechnica remekok, fábriák, gőzmivek 's a' t. sok városokban! — ha mi ezeket látnók, talán nem is hinnók, hogy hozzánk hasonló emberek' munkái. — Elbámúl az ember, — koránt sem a' csillagos ég' csudállásán, de csak a' csupa emberi miveknek borzasztó meglátásán! — Ki merte a' Tunelt elkezdni? és olly iszonyú sok pénzt, a' legnagyobb biztossággal, koczkára tenni? Pedig a' felderült nemzeteknél, már nincs többé nagy munka; nagy, vagy kicsiny, mind egy, az nekik olly bizonyos mint ez, csak hogy a' kis munka kevesebb időt és költséget kíván, — de haszna is kevesebb, és szinte árával egyarányos. — Már hogy mer az emberi elme illy iszonyu szörnyű munkákba kezdeni? — másképp nem merne, mint az analogiára támaszkodva, — mert minthogy még eddig minden apróbb és nagyobb tárgyak a' kiszámlálás, és előre készített plán szerint tökéletesen megvalósultak; tehát nagyobbakra mertek az emberek lassanként vetemedni, 's

ezek is a' czélnak mindig megfelelővén, már többé kétség sincs, hogy valamint bizonyos az, hogy a' nap holnap felkél; minden felséges plánomot, melly a' józan észszel nem ellenkezik, olly bizonyossággal ki ne lehetne vinni, ha a' megkívántató eszközök hozzá-járulnak.

Mért nem folytatjuk hát ezen gyönyörű analogiát minden intézeteinkben? hiszen az analogia nem csak egy két tárgyra való, hanem mindenre, a' mi csak emberi létünket bármelly tekintetből illetheti. — Mire nem mentünk volna már a' nevelésben? — hát a' földmivelésben, — hát a' több ezer meg ezer azon tárgyakban, mellyekben mi úgyszólván ott állunk, hol állottak azok, kik a' puskát még kanócczal sütötték el; — mennyire vagyunk még a' percussiótól!

Az analogia, vérré, vagy egész természetté váljék az emberben, — ezt lásson az ember uton, utfélen, minden tárgyban, fűben, fában, írásban, beszédben, gondolatban, és minden tudományban; — e' nélkül a' legnagyobb tudománya mellett sem lehet valakit igazi tudósnak és felderült lelkűnek tartani, — véle ellenben csak játék néki az egész világ, és minden tudomány, — csak mulatság minden probléma; — a' mit csak azok tudnak, kik engem értenek, — mások ezt képzelni, 's következésképpen hinni se tudják, míg megnem próbálják.

A' nevelésben tehát legfőbb tárgy volna minden nevendéket analogiára tanítani, mert ez, minden rangú embernek olly szükséges, mint az olvasás. A' nevelésnek ezen titkát senki se találta úgy el, mint *Pestalozzi*, — ő játékkal és mulattatva tanított, használta a'

civilis mértékeket, legkivált a' hosszasági mértékeket, — a' mathesist csupa játékképpen tanította, — és a' mit mi nálunk nagy legények nehézségnek vélnek; ő nálla apró gyermekek azzal játszottak. — Nincs is szebb és szükségesebb tudomány a' mathesisnél, melly nélkül okos embert képzelni se lehet; és még a' kapanyele is másképpen állana a' dolgos ember kezében, ha egy kis mathesist tanult volna; — hanem a' tanítótól függ sok ifjúnak e'béli szerencséje, vagy szerencsétlensége. — A' rajzolás' mesteriségét és a' skálákkal való élést minden okos embertől megkellene kívánni, a' ki magát a' miveltek' sorába akarja helyhetni. — Hát még ha a' földmérői felvétel' theoriáját is mindnyájan értenék, és ennek többféle csinnyait képzelni tudnák, — mennyire felderítené ez, a' legzavarosabb elméket is! — Ezt már tudnia kellene minden gazdának, földbirtokosnak, és minden tudósnek, — és mikor egy földmérő valamelly nagy határt felvesz, kapni kellene ezen alkalmatosságon, mint a' napfogyatkozáson; minden tudós embernek, különösen a' fiatal mágnásoknak, és nem kellene nyugodni, míg ennek minden titkait tökéletesen nem értik, — mert mit vesztenek ennek elmulasztása által? csak akkor látnák, ha értenék. — A' ki vakon született, képzelni se tudja, de ha szemeit megnyitják, akkor látja; mit nélkülözött? A' földmérés és rajzolás legjobb módja az analogia megtanulásnak.

Az analogia, mint a' detri regula, kétféle: rendes, és visszás. Ezt nagyon tudni kell, mert valamint megcsalódnék az, ki a' visszás hármás regulát, a' rendes' törvényre szerént

számolná; éppen úgy eltévedne, és néha igen könnyen halálos ugrást tenne, 's toronyba menés helyett verembe pottyanna, ki a' vizzás analogiát, a' rendessel felcserélné. És éppen ez már az az örvény, a' hol hajótörést szenvedett legtöbb embereknek és nemzeteknek analogiai próbájok! — ez az oka, hogy az analogia mind e' máig napig érdeme szerént nagyobb figyelmet nem nyert az embereknél, — mert a' ki ezen indúlt, ha néha nyertes volt is, de néha olly nagyokat botlott, hogy minden további kedve elment az analogiától, 's az ember, sőt a' társaság, századokig sem haladt, hanem veszteglett, nyomorgott a' régi megrögzött slendriánban. — Igaz, hogy mennél több pénzem van, annál több embert eltarthatok; — ez rendes analogia: — de nem igaz ám: hogy mennél több embert tartok, annál több ideig tart pénzem is, — sőt annál hamarább elfogy, — és ez már a' vizzás analogia, mellyet sok ember megsem fontolt.

Még a' rendes analogiát is megkell fontolni, ha igazán analogia e? — nem *inductio*, nem *similitudo*, vagy nem *exemplum* e? — Mert ez, egy sem győző argumentum, hanem csak világosító, melly a' dolog értelmét világossabbá teszi, — felhordhatsz száz példát, az mind semmit sem próbál. — *Omne simile est dissimile*, — *exempla non probant*, sed *tantum illustrant*. — Mert p. o. azért hogy sok levél elvesz a' postán, nem következik, hogy mind elveszszék, — és hogy sok expeditor goromba, kevély, álnok, ravasz, 's a' t. nem következik, hogy mind ilyen legyen. — És még is sok ember, egy példából, egy hasonlatosságból, egy *inductio*-

ból, — hát ha még több is talál özsze tódulni! — egész axiomát csinál magának! — Ám csináljon! — de soha ne az ártatlan analogia rovására! mert az analogia felségesebb minden kigondolható inductiók, és okoskodások' nemeinél.

A' vizzás analogia, ha azt igazán használjuk, csak olly jó kalauzunk lehet, mint a' rendes; de tehát mindeneknek előtte végre kell járnunk, vallyon rendes é analogiák, vagy vizzás? Mert sok ember így okoskodik: mennél jobban irtjuk, pusztitjuk a' gazt, az erdőt, nyulakat, farkasokat, 's a' t. annál jobban kipusztul az; -- ez rendes analogia, és, azért is ebből axiomát csinálván, vaktában mindenre akarja alkalmaztatni, azt gondolván, hogy mennél jobban üldöz, irt, és tilalmaz valamelly más tárgyat is; annál jobban kipusztul az; — holott itt vizzás analogia is lap-pang, mert van sok ollyan tárgy, melly mennél jobban tiltatik, annál kapósabb gyanúsabb és sikeresebb. — Nem igaz, és így nem axioma, hogy minden tárgy, kivált a' lelki országban, irtás által fogyna, — sőt nevedik. Azért mondom tehát, hogy az analogia eltévesztése, éppen ellenkező célra is vezethet, — és ez is egyik oka ennyi nyomorúságainknak!

Az emberi véges elmét, sokan nem értik: azért is, hogy kézzel markolhassák; ide rajzolom. *Lásd a' 3-ik képzetet.*

Ezen képzetben az emberi véges elmét jelenti az E, ennek határait jelentik az a b c d a lineák. A' tudás' országa, a' legkisebb tárgytól fogva a' legnagyobbikig, ollyan, mint az α -tól az ω omegák felé terjedő két linea.

De ezen két linea között, elménk határa lefelé az a b linea, ez a' mi legkisebb tudatunk, ennél alább már nem lát gyenge elménk, 's nem tudja hol ér össze a' két linea az α pontban? ezt már csak az Isten tudja. — Hasonlóképp elménk' határa felfelé a' d e linea, ez a' mi legnagyobb tudatunk. — ennél feljebb már nem lát gyenge elménk, 's nem tudja, meddig nyúlik az ω linea kétfelé, — ezt már csak az Isten tudja. Ezért mondja az Isten: „*Én vagyok az alpha és omega,*“ mert ő kezdettől fogva végig, a' legkisebbtől fogva legnagyobbig tud mindent, — nekünk csak középett van egy kis helyünk. Azomban, az analogiával, mi emberek is kihatunk ezen két határon kívül, és ezzel legközelebb járunk az Istenséghez. —

Udvardy János,
Földmérő 's lev. tag. Egerből.

3.

M. Fabius Quintilianus' ékesszólási oktatásaiból a' X^{-dik} könyv' I^{-ső} Része.

Jóllehet az eddig előadott szabályokat tudni szükséges, mégsem adhatnak azok elég erőt az ékesszólásra, ha csak egy bizonyos szerencsés készséggel a' mit a' Görögök *έξις*-nek mondanak, nem járul hozzájuk. Tudom, hogy ez iránt azt szokás vi's-

gálat alá venni, ha vallyon leginkább írásbéli gyakorlás által szereztethetik e meg, vagy olvasás vagy sokszori szavalás által. Szükséges is volna e' kérdést gondossabban fejtegetnem, ha e' három segéd-eszközök közül akármellyikkel is magával meglehetne elégedni. De olly szorosán egybefüggenek 's olly elválhatatlanok ezek, hogy, akármellyik hiájával legyünk is, a' többire fordított szorgalom haszontalan. Mert az előadás soha sem lesz velős és izmos, ha írásbéli gyakor próbatételektől életet és erőt nem nyer; 's az írásbéli gyakorlás is, ha olvasásból magának példányt nem vesz, úgy fog tántorogni, mint a' hajó kormányos nélkül. A' ki pedig tudja is, mikép kelljen mindenféle tárgyról szólni, az is, birjon bár minden esetekre kiterjedő tudománnyal, ha csak a' szavalásban gyakorlottsága nincsen, olyan, mint a' ki elrejtett kincseken hever.

De e' részben a' legszükségesebbet nem lehet egyszer'smind a' szónok' formálására legfontosabbnak is tartani. Mert minthogy a' szónoknak fő dolga az előadás, azért a' szavalás, mint a' mitől az ékesszólás' mestersége tagadhatatlanul kezdetét vette, legelől áll ugyan, 's azután következik az utánozás 's végre az írásbéli szorgalom. De valamint egy felől alaptétel nélkül a' mesterségben magasra felemelkedni lehetetlen; ugy más felől már most, midőn oktatásunk tovább halad, azok a' mik időre nézve elsők voltak, becsekre nézve utolsók kezdenek lenni.

Most nem arról akarok szólni, mire kelljen a' szónokot eleinten tanítani (azt felljebb eléggé, vagy legalább annyira, a' mennyire tudtam, már előadtam); hanem az a' száudékom, hogy a' fiatal szónokot, ki már a' tárgyakat kigondolni 's elrendelni tudja, 's a' szók' megválasztására 's helyesen rakására is alkalmas, mint olly gyakorlott bajvivót,

ki tanítójától már minden viaskodási fortélyokat megtanult; arra oktassam, mikép kelljen azt, a' mit tanult, legjobban 's legkönnyebben használnia. Minden kétségen kívül tehát egy bizonyos gazdagságot kell neki szerezni, mellyel minden előforduló esetekben szükség' idején élhessen. Ez a' szók' és dolgok' bőségében áll.

A' dolgok vagy minden egyes tárgynak sajátja, vagy kevés tárgyakkal közösök; szókat ellenben minden tárgyra alkalmaztathatókat kell készen tartani. Ha minden tárgynak különös és saját szavai volnának, ugy a' szók' kevesebb gondot kívánának; mert minden tárgynál a' tárgyal együtt önként megtudatnák magokat. De minthogy némelyek tulajdonképiebbek, vagy ékeesebbek, vagy hatásosabbak, vagy kellemesebben hangzók, mint egyebek; azért a' szónok mindnyájokat tartozik tudni, sőt készen és ugy szolván, szeme előtt tartani, hogy midőn ítélete alá kerülnek, közzülök könnyen a' legjobbakat választhassa. Tudom, hogy némelyeknek szokások az egyforma jelentésű szókat öszsze gyűjteni 's könyv nélkül megtanulni, részént azért, hogy a' sok közzül egyik könnyebben eszékbe jusson, részént, hogy, midőn már valamellyikkel éltek 's nem sokára viszont élniek kell, az ismétlést elkerülhessék és más hasonló jelentésűt választhassanak. De ez nem csak gyermekes és kellemetlen, hanem egyszer'smind haszontalan foglalatosság is; mert ez által csak egy sereg szó szedetik öszsze, melly seregből válogatás nélkül vétetik az, a' mellyik legközelebb van.

Nekünk, kik nem a' nyelvnek kuru'slók módjára pörgetését, hanem a' szónoki hathatóságot tekintjük, ítélettel 's jó izléssel kell bőséget szerznünk. Ez pedig a' legjobb példányok' olvasása és hallása által mehet véghez. Mert az által nem

csak a' dolgok' neveit tanulják-meg, hanem azt is, mellyik név légyen minden előforduló esetben a' legillőbb. Csak nem minden szóknak van helyek a' beszédben, egynehányat kivévén, mellyek a' szemérmert megsértik. A' Sambukok' és a' régi vígjátékok' írói az ilyenekért is gyakran dicsértetnek ugyan, de mi a' mi munkáinkban még is őrizkedünk tőlök. Az említetteken kívül minden szók egy vagy más helyen a' legjobbak; mert némellykor az alacsonyok és mindennapiak is szükségese-
sek, 's az olyanok is, mellyek az ékességet kívánó helyen rutaknak látszanának, ott, a' hol őket a' dolog kívánja, jó helyen vagyunk.

Hogy már a' szókat esmerhessük, és ne csak jelentésöket, hanem hajlásokat 's mértékeket is tudhassuk, 's illő helyeket kiszabhassuk, arra nem tehetünk másképp szert, hanem csak szorgalmas olvasás és hallás által; mert a' hallás is szükséges, a' minthogy a' szóllást legelőször is füleink által tanuljuk. Onnét van az, hogy azon gyermekek, kik mint a' történetírók beszélnek, a' királyok' parancsolatjára pusztában 's néma dajkák által neveltettek, beszélni nem tanultak-meg, ha bár némelly egyes szókat mondani tudtak is. *)

Némellykor ugyan azon dolog több szókkal jelentetik, ugy hogy az értelemre nézve mindegy akármellyikkel élünk, mint p. o. *szabja* és *kard*. Más szók, ha szintén különféle dolgok' saját nevei

*) Czélozás van itt arra, a' mit Herodotus II. könyvének II-dik részében ír: Psammetichus, Egyiptomi Király, néhány gyermekeket egy pusztában néma dajkák által neveltetett-fel. Ezeknél mind e' mellett is mutatta magát a' beszélés' tehetségének jele. Mert midőn éhesek voltak ezt a' szót dadogták „*bekos*“ melly Frygiai nyelven kenyeret, vagy eledelt jelent.

is, tulajdonatlan értelemben egy dolgot jelentőkké tétetnek p. o. *fegyver* és *vas*; a' mi nyelvünk pedig visszaélésből akármelly fegyverrel gyilkolókat is *szikariuszoknak* nevez. Némely dolgokat viszont rend szerént több szókkal irunk körül p. o. *pré. selt téj* bővsége. Legtöbbszer az egyforma jelentésű szókat egymással felcseréljük; p. o. *tudom, bizonyos vagyok benne, nincs elrejtve előttem, jól értem, által látom, ki nem tudja? senki előtt sem lehet kétséges.* De a' rokon jelentésűeket is lehet kölcsön venni így p. o. *értem, veszem észre, sejdítem, látom,* ugyan annyit tesz: mint *tudom.* Az olvasás e' féle szókkal bővelkedőkké fog bennünket tenni, még pedig úgy, hogy velek ne csak vaktában, mint eszünkbe jutnak; hanem ott éljünk, a' hol illik. Mert nem mindenkor egyet jelentenek; így p. o. ha az értelem' esméretéről jól mondathatik is ez: *látom,* a' szemek' látásáról még is helytelen volna ezt mondani: *értem*; viszont *vasat* lehet *fegyver* helyett tenni; de *fegyvert* nem *vas* helyett.

De ha színtén az olvasás által szókkal bővelkedést szerezhetünk is, nem csupán a' szó' kedvéért kell olvasnunk vagy másokat hallanunk. Mert mindenben, a' mit tanítunk, a' példák akkor, midőn a' tanuló a' könyveket már mester nélkül is megértheti, jóval hasznosabbak a' tanításnál; mint-hogy a' mire a' tanító regulák által oktat, ezt a' Szónok a' valóságban mutatja-meg.

Különbözőképpen használ pedig mind az olvasás, mind a' hallás. Az, a' ki előttünk beszél, saját tüzével lelkesít, 's nem a' dolgok' leírása,, hanem magok a' dolgok által gerjeszt bennünk tüzet. Ekkor minden él és mozgásban van, 's mind az, a' mi mondatik, 's mintegy akkor születvén

résztvevő örömmel vagy gondal fogadtatik-el. A' törvényszéki beszédeknél nem csak az ítélet' bizonytalansága, hanem a' veszély is, mellyben a' szónok forog, meg indítja a' szívet. Azon kívül itt a' szép kimondás, a' testnek helyes tartása 's a' szózatnak a' tárgy' minden részéhez szabott emelkedése vagy leszállása is, melly az előadásban feletten igen fontos, egy szóval minden hat a' lélekre. Az olvasásnál sokkal részre hajlatlanabb az ítélet, mellyet a' halláskor sokszora' szónok eránti kedvezés vagy a' többi halgatók' magasztaló tapsolása belőlünk mintegy akaratumk ellen kiprésel. Szégyenlünk másokkal egy értelemben nem lenni, 's egy bizonyos szemérmesség által gátoltatunk magunknak többet hinni, holott gyakran sokaknak a' hibás is tetszik, 's a' kérésre eljött halgatók sokszor azt is dicsérik, a' mit meggyőződések szerint magok sem hagynak helyben. Más felől az is megtörténik, hogy a' hibás ítéletek a' jó előadástól is megtagadják a' javallást. Az olvasás több szabadságot enged, nem repül-el előttünk hirtelen a' szónok' heves előadásával egygyütt; hanem ha valamiről kételkedünk, vagy valamit emlékezetünkbe egészen bényomni akarunk, ismételhetjük azt. Szükséges is pedig ismételnünk 's róla viszont elmélkednünk, és valamint az ételt jól megrágva 's csak nem lágygyá téve bocsátjuk gyomrunkba, hogy annál könnyebben megemésztessék; ugy hasonlóképpen azt is, a' mit olvasunk, nem nyersen, hanem többszöri ismételés által megfőzve 's mintegy felolvasztva kell emlékezetünknek és utánozó tehetségünknek által adnunk.

Soká csak a' magok nemében legjobbkat 's azokat, kik bizodalumukat meg nem csalják, kell olvasnunk, még pedig nagy szorgalommal, 's csak nem olly gondal, millyennel a' munka iratott. A'

melly munkát pedig olvasunk, annak ne csak egyes részeiről elmélkedjünk, hanem az olvasás után viszont az egészt előfogjuk, 's végig általánosan vizsgáljuk. Ezt különösen cselekedjük a' szónoki beszédnél, mellynek szépségei gyakran szántszándékkal is eltítkoltatnak. Mert a' szónok sokszor készüléteket tesz, palástól, incselkedik, 's eleintén olyakat mond, mellynek haszna csak munkája végén látszik-meg. Ugyan azért az effélet azon helyen, hol előfordul, míg még az előhozás' okát nem tudjuk, kevesebbé szoktuk kedvelni; következőképpen az olvasást akkor, mikor már mindent tudunk, ismételnünk kell. Különösen igen szükséges az ügyeket esmernünk, mellyek ellen a' szónok beszél.

De azt sem kell mindjárt előre elhitetnünk hogy mind az, valamit a' nagy írók mondanak, egészen tökéletes. Mert néha azok is botlanak, a' tereh alatt elfáradnak, szívek' gyönyörétől elragadtatnak, és elméjük erejét nem mindenkor feszittik ki, 's némellykor bádjadtokká lesznek; a' mint-hogy *Cicero* szerént néha *Demosthenes*, és *Horatius* szerént, néha *Homerus*, ezen nagy hősök, de csak ugyan emberek, magok is szunnyadozni látszanak. A' ki mindent, valamit az illyeknél talál, szent törvénynek tart, az azt, a' mi benne rossz, hamar utánozhatja (mert az könnyebb), 's magát hozzájuk hasonlónak vélheti, midőn a' nagy emberek' hibáit eltanulja. Mindazáltal szerényen és tartózkodva szükség az illy nagy írókról itélnünk, hogy sokak példája szerént azt ne gáncsoljuk, a' mit nem értünk. 'S ha a' két eltévedés közzül valamelyikbe esnünk kell, inkább akarom, hogy bennek mindent helyben hagyjunk, mint sok gáncsot találjunk.

Theophrastus azt állítja, hogy a' szónoknak a' költők' olvasása nagyon hasznos; 's ezen ítéletét sokan jóvá hagyják, 's nem is ok nélkül. Mert azoktól lehet a' dolgoknak lelkesedést, a' kifejezéseknek diszt és fényt, minden indulatoknak erőt 's elevenséget 's a' személyeknek illő méltóságot költsönözni; 's különösen a' szószóllói szüntelen foglalatoskodás miatt ellankadott elmék, azoknak nyájaskodások által leginkább megújulhatnak Ezen okból állítja *Cicero*, hogy az ilyenek olvasásában kell pihenést keresni.

Mind e' mellett el nem kell felejtteni, hogy a' Szónoknak sem a' szók' szabadságára, sem a' képek' merészségére nézve nem lehet mindenben a' költőket követni; hogy a' költésnek mindenben kitetsző szépségre czélozó mestersége azon kívül, hogy csupán gyönyörködtetést keres, 's arra nem csak valótlan, hanem néha hihetetlen dolgok' kigondolása által is törekedik, még némely más okokat is hozhat elő mentségére; hogy p. o. a' költők bizonyos lábak' korlátjába lévén szorítva, nem mindenkor élhetnek tulajdonképi szókkal 's szóllásokkal; hanem az egyenes utról elvonattatván szükségképen a' kifejezés bizonyos mellék utaira kényszerülnök tért, 's nem csak sok szókat másokkal felcserélni, hanem majd meghoszsabbítani, majd megkurtítani, majd egymástól elhányni, majd elosztatni is. Nekünk ellenben, mintha hadirendben volnának, mindenkor felfegyverkezve kell lennünk; a' legfontosabb dolgokról végeznünk 's dicsősséges győzedelemre törekednünk. Nem azt akarom, hogy fegyvereink szennyel és ro'sdával lepettek legyenek; hanem hogy olly rémitő fénnel birjanak, millyen a' vasé; melly mind a' szemet, mind a' szívet keresztül járja; ne olly hadakozásra alkalmatlannal és illetlennel; millyen az aranyé és ezüsté;

melly az ütközetben birtokosának inkább árt, mint használ.

A' történetírás is táplálhatja egy bizonyos lágy és kellemes izü nedvesség gyanánt a' szónoki beszédet. De annak olvasásánál is tudunk kell, hogy nagy részint szónokhoz nem illő szépségei vagynak. Mert közléről rokon a' költésmesterségével; sőt bizonyos értelemben kötetlen beszédü költemény; nem bizonyítást; hanem elbeszélést tárgyaz, 's nem valamely dolognak véghevitele, valamely jelenharcz megnyerése, hanem emlék-emelés 's elme-dicsőítés végett készítetik; 's ugyan azért a' folyvásti elbeszélésből származó unalmat részint szabadabb szók, részint távolabbról vett képek által igyekezik eltávoztatni.

E' szerint sem a' Sallustiusi rövidséggel, mellynél a' munkától üres tudós füleknek semmi sem kedvesebb, a' sokféle gondolatokba merült foglalatoss és gyakran tanulatlan halgatók előtt élni nem illendő; sem Livius téj gyanánt folyó bőssége az olyat; ki nem kellemes leírást, hanem meggyőződést keres, eléggé nem oktathatja. Meg kell gondolnunk azt is, hogy Cicero még Thucydidest és Xenofont sem tartja a' szónokra nézve hasznosoknak; jóllehet az elsőről azt mondja, hogy hadi-éneket zeng, a' másokról pedig; hogy szájával a' muzák beszéltek. Mindazáltal elcsavarodásainkban néha vehetünk-fel történetírási ékességeket, csak el ne felejtjük, hogy a' vitáskor nem bajvivói kövér, hanem katonai erős izmos karokra van szükség, és hogy az olyan sok színű öltözet, mellyel Demetrius Falerius munkáját ékesítette, a' törvényszéki poros szobákba nem való.

Van a' történetírásnak még más haszna is, 's az minden kétségen kívül a' legfontosabbik; de nem mostani czéломhoz tartozik. Ez a' nagy tettek' és példák' tudása; mellyel a' szónoknak bírni kell, hogy ne legyen kéntelen minden tanúbizonyosságokat a' fe-

lektől kölcsönözni, hanem azoknak nagy részét az előtte egészen esmeretes régiségből vehesse. Az ilyenek annál hathatósabbak, minthogy mind a' gyűlölségnek, mind a' kedvezésnek gyanujától mentesek.

Hogy a' bölcsekedők' olvasásából sokat kell kölcsönöznünk, azt a' szónokok' hibájának kell tulajdonítani, kik munkáik' legfontosabb helyein azoknak az elsőséget általengedték. Mert arról, a' mi igaz, jó és hasznos, 's a' mi ezekkel ellenkezik, 's kivált az isteni dolgokról azok is sokszor szólnak, még pedig velős okoskodással; 's a' leendő szónokot a' vitálkodásokra 's következtetésekre, különösen a' Szokratesz' oskolájához tartozók igen jól elkészítik. De ezeknek olvasásában is józan itélettel kell foglalatzkodnunk, 's meggondolnunk, hogy ámbár velek egyenlő tárgyunk van is, még is nagyon különböznek az ügy viselések a' tudós vitálkodásoktól, az ítélőszékek az oskoláktól, a' tudományos állítások a' veszély' elhárításától.

Ugy hiszem, hogy, mivel az olvasásnak olly nagy hasznot tulajdonítok, sokan arról is kívánják értelmemet tudni, melly írókat kelljen olvasni, 's miben álljon mindeniknek saját becse. De mindnyájokat megbírálni végetlen munka lenne. Mert, ha már Marcus Tullius is Brutusában csupán a' Római szónokokról több ezer rendekben irt, 's még is minden vele egy időben élöket, Caesáron és Marcelluson kívül, halgatással elmellőzött; hol találnék én véget, ha azokat is, kik utóbb éltek, 's minden Görög szónokokat, böcsekedöket és költöket megakarnék ítélni? Mihezképest legbátorságosabbnak tartom azt a' rövid tanácsot adni; melly Liviusnak a' fijához küldött levelében találtatik: Demosthenest és Cicerót kell olvasni, 's azután a' többit a' szerint, mint Demosthenészhez és Ciceróhoz legközelebb járulnak. Mindazáltal itéletem' rövid kifejezését elhalgatnom

nem lehet. Én azt tartom, hogy azon írók között, kik a' régieknél dicséretet nyertek, keveset vagy inkább egyet is alig lehet olyat találni, a' ki, ha józan itélettel olvastatik, hasznót nem hajthatna; holt Ciceró azt a' vallást teszi: hogy azon legrégibb íróknak is, kiknek írásaikban csak ész, nem mesterség látszik, nagy hasznokat vette. Az újabbakról sem igen másképp itélek. Mert hányadik lehetne közöttök oly értetlen, hogy legalább valamelly részben a' maradéknál fennmaradását egy kis bizodalommal nem reménylette volna? 's ha találkozik is ilyen, azt mindjárt az első rendeknél megismerhetjük, 's még minekelötte gyengeségének észrevétele sok idővesztésbe kerülne, félre tehetjük. Azomban még a' jobbaknál is meg kell gondolnunk, hogy nem minden könyv használ azon előadásra, mellyről itt szó van, ha szintén egy vagy más tekintetben jeles is.

De minekelötte egyes írókról szólnék, azon különböző itéletekről kell általánosan emlékeznem, mellyek a' kiválasztás eránt fennforognak. Mert némelylek csupán a' régieket akarják olvastatni, 's azt hiszik, hogy a' természetű igaz ékesszólás és férjfihoz illő hatáság másutt sehol sem tatáltathatik. Másokat a' mostani bujálkodó édeskés 's a' tudatlan sokaság' izléséhez alkalmazott írásmód gyönyörködtet. Vagyunk olyanok is, kik csak a' mesterségtelen egyszerűséget akarják követni. Egyebek a' tömött karcsu rövidséget 's azt, a' mi a' mindennapi beszéd-módtól egy kevéssé eltávozik, izmosnak 's igaz atticismusnak tartják. Még mások az elme' sebesebb 's magosabb repülését 's lelkesebb szellemét szeretik. A' csendes, csinos és vegyes nemű írásmódnak sem kevés kedvellői vagynak. De az efféle különbözésekről bővebben fogok szólni akkor, mikor az írás különböző nemeire jövöndek.

Itt azt említem általánosan, melly olvasásból mi

hasznot reménylhetnek azok, kik az előadásban férfias erőre akarnak szert tenni, 's csak a' legjelesebb írókat szándékozom kiválogatni. A' tudomány kedvelők könnyen megítélhetik, kik járuljanak ezekhez legközelebb; és így senkinek sem lesz oka a' panaszolkodásra, ha némellyeket, kiket ő nagyon szeret, elmellőzök is. Mert megengedem, hogy többen érdemelnék olvastatni, mint a' mennyit én megnevezek. Előszámlálom tehát renddel azon olvasaudó munkákat, mellyeket azoknak, kik szónokok akarnak lenni, leginkább hasznosoknak tartok.

I. G ö r ö g í r ó k.

1. *Költők.*

Valamint Arátus illendőnek tartotta Jupiteren kezdeni, úgy én is azt hiszem, hogy Homerusnál kell tenni a' kezdetet. Mert ez (valamint a' maga mondása szerint a' patakok' ereje, 's a' források' folyamjai a' tengerből erednek) az ékesszólás' minden részeire nézve példányt és eredetet adott. Őt a' nagy tárgyakban fenséggel 's a' kicsinyekben természetiséggel senki fellyül nem haladta. Eleven és tömött, nyájas és komoly, mind a' szók' bővségében, mind a' rövidségben csudálkozásra méltó, 's nem csak a' költői, hanem a' szónoki szépségekre nézve is mindenek között legjelesebb. Mert ha a' dicsérő, intő 's vigasztaló beszédekről, mellyek munkáiban előfordulnak, halgatok is, vallyon már a' kilenczedik könyv, mellyben az Achilleshez küldött követség foglaltatik, vagy a' két fővezérek' czivakodása az első könyvben, vagy a' másodikban találtató jeles mondások nem fejtik e ki a' törvé-

nyes perek és tanácskozások minden fortélyait? Hogy pedig ezen írónak mind a' szelidebb, mind a' hevesebb szenvedelmek hatalmában voltak légyen, azt tagadni alig lehet valaki eléggé tudatlan. Továbbá, ki nem látja, hogy mind a' két munkájának kezdetében az előbeszéd' törvényeit kevés versekben, nem mondom, megtartotta, hanem kiszabta? Mert a' hallgatót mind amaz Istennéknek, kik a' költők' védőinek tartatnak, segítségül hívásával részére hajtja, mind a' 'dolog' nagyságának említésével figyelemre gerjeszti, mind szándékának rövid sümmbába öszszeszorításával a' kimenetel' tudására vágyokozóvá teszi. Ki tud valamit rövidebben elbeszélni, mint midőn ő Patroklus' halálát jelenti, ki szivrehatóbban, mint midőn a' Curetesek' és Aetoliaiak' harczát leírja? 'S a' hasonlításoknak, bővítéseknek, példáknak, elcsavarulásoknak, képeknek, bizonyításoknak 's mindennek, a' mi valamelly állítást erősíthet vagy czáfolhat, olly nagy sokaságával bir, hogy még azok is, kik az ékesszólás' mesterségéről irtak, a' regulákra leginkább ezen költőből vesznek példákat. Hát Priámusnak Achilleshez intézett könyörgésével melly béfejezés hasonlithatik öszsze? Sőt a' szókban, gondolatokban, képekben, az egész munkának rendezésében nem mulja e az emberi elme' rendszeréni mértékét annyira fellül, hogy nagy embernek kelljen tartani azt, a' ki minden szépségeit, nem mondom, utól érni (a' mi lehetetlen), hanem csak értelemmel követni is tudja. Tagadhatatlanul ő mindeneket meszsze maga után hagyott az ékesszólás minden nemeiben, leginkább pedig a' vitézi költeményekben, mint-hogy t. i. a' hasonló tárgy dolgozások öszszehasonlításában a' különbség legszembetünőbb.

Hesiodus ritkán emelkedik-fel, 's legnagyobb részént nevekkel foglalatoskodik. Mindazáltal tanításában hasznos, jeles mondások fordulnak elől, 's

mind a' szobában, mind a' munka' rendezésében dicséretre méltó csendes folyam látszik; 's ő néki a' közép írásmódban az elsőség tulajdonitatik.

Ellenben Antimachus erővel és méltósággal bír, 's az előadásban épen nem középszerű dicséretet érdemel. De ámbár a' művbirálók' megegyező ítélete neki Homerus után második helyet tulajdonít is, mindazáltal a' szenvedelmekre, kellemességre, rendre, 's általjában a' mesterségre nézve annyi hijány van benne, hogy világosan kitetszik, melly nagy külömbség legyen a' második és a' legközelebbik között.

Panyasisról azt tartják, hogy mind a' kettőből bir valamit, csak hogy az előadásban egyiknek szépségét sem éri el, mindazáltal az elsőt a' tárgy' választásában, a' másodikat pedig a' rendezésben fellül haladja.

Apollonius a' művbirálóknál előforduló névsorba nincs felvéve, minthogy Aristarchus és Aristophanes, a' költők' birálói a' magok idejebbeliek közzül senkit sem jegyzettek abba fel. Mindazáltal nem megvetendő munkát írt egy bizonyos sem fel nem emelkedő, sem igen alá nem szálló középszerű móddal.

Aratus' tárgya élet nélkül szükölködik, nem lévén abban sem sokféleség, sem szenvedelem, sem művelő személy, sem valakinek beszéde. De mind e' mellett ezen költő elégséges azon munkára, mellyre magát alkalmasnak vélte lenni.

Theokritus a' maga nemében csudálkozásra méltó; de az ő mezei és pásztori mu'sája nem csak a' törvénykező helytől, hanem a' várostól is irtózik.

Úgy tetszik, mintha hallanám mint említetnek itt mindenfelől sok költők' nevei. „Hogyhogy?“ így szólnak némelleyek „hát Pysander nem szépen írta e „le Herkules' tetteit? hát Nikándert ok nélkül utánozták e Maczer és Virgilius? hát Euphorion elmelöltessék e, kit, ha Virgilius nem becsült volna, „bizonyosan nem tenne pásztori verseiben a' Chalcis

„versekben készült költeményekről említést? Hogy „hogy, hát Tyrtaeust Horatius hijában teszi mind „járt Homerus után?“ — De bizonyára senki sem lehet ezen írókkal olly igen esméretlen, hogy legalább neveiket valamely Bibliothekából ki nem jegyezhetné 's maga könyvei közzé nem vihetné. Tudom én, kiket hallgatok-el; de azért épen nem kárhoztatom őket, a' minthogy feljebb mondtam is, hogy minden íróknak lehet valamely hasznokat venni. De azomban azt hiszem, hogy ezeket akkor kell elővenni, mikor már erőnk eléggé megérett. A' nagy vendégségeknél is hasoulót szoktunk tselekedni, 's minekutánna a' legjobb eledelkkel jól laktunk, azoknak változtatás kedvéért a' közepszerűbbekkel felcserélését kellemesnek tartjuk.

Akkor lesz időnk az elegiával is foglalatoskodni, mellyben Callimachus tartatik legjelesebbnek. Utánna a' második helyen legtöbb bírálók' ítélete szerént Philaetas áll. De míg még arra a' szerencsés könnyűségre, mellyet feljebb említék, szert tenni igyekezünk; addig csak a' legjobbakhhoz kell szoknunk 's lelkünket inkább sok olvasás, mint sokak' olvasása által mivelnünk 's izlésünknek becses színt adnunk.

E' szerint a' Jambusoknak azon három költői közzül, kiket Aristarchus a' jelesebb közzé számlál, ezen könnyűség' megnyerésére leghasználhatóbb lesz Archilochus. Ebben hatalmas előadás, sok velős rövid csillogó gondolat és sok vélmesség 's izmosság vagyon; 's azért némelleyek szerint azt, hogy akár kitől is felül haladtatik, inkább tárgyának, mint elméje' gyengeségének kell tulajdonítani.

A' kilencz lyrai költők között Pindarus nagy mértékben fejedelmi rangot érdemel szelleme' nagyságával, gondolatjaival, képeivel, a' dolgok' és szók' igen szerencsés bőségével 's az ékesszólás' egy bizonyos sebes árjá-

val; melly jelességekért méltán mondotta őt Horatius utánözhatatlannak.

Melly nagy erővel birjon Stesichorus' elméje, azt versei' tárgyai is mutatják, minthogy rettenetes hadakat, háborukat, nagy hadvezéreket énekel, 's lantján a' vitézi költemény egész terhét viszi. Mert személyeinek mind a' cselekvésben, mind a' beszélésben illő méltóságot ad; 's ha mértéket tudna tartani, Homerushoz mindenek között legközelebb járulna 's vele vetélkedhetnék. De nagyon áradoz és kiönt; a' mi hiba ugyan, de bővelkedés' hibája.

Alcaeusnak munkája' azon részében, mellyel az önkényű uralkodók ellen kikél, méltán tulajdonítatik arany plectrum, az erkölcsök' festésében sokat tesz; az előadásban rövid, pompás és pontos, sokszor Homerushoz hasonló; de enyelgésekre 's szerelmekre is leszáll, noha a' nagyobb tárgyakra alkalmasabb.

Simonides középszerű; egyébiránt pedig természeti írásmódjáért 's egy bizonyos kellemességéért is ajánltathatik; de legnagyobb ereje a' szánakozásra indításban áll; a' honnét némellyek őt e' részben minden egyéb íróknak eleikbe teszik.

A' régi vigjáték egyfelől csaknem egyedül maga tartja fenn az Attikusok beszédének egyszerű kellemét, más felől legszabadabban nyájaskodik, 's jól lehet leginkább a' vétkek gáncsolásában foglalatoskodik, mindazáltal egyéb dolgokban is nagy erőt mutat. Mert előadása sokszor felséges, ékes és csinos, 's nem tudom, hogy az újabb vigjátékok közül Homerus után (kit mint Achillest mindenkor elsőnek kell tartani) közelítetté valamellyik nagyobb mértékben a' szónokokhoz vagy alkalmasabb e szónokokat formálni. Ezen nemben több írók vagynak; mindazáltal Aristophanes Eupolis és Cratinus a' legjelesebbek.

Szomorú játékokat legelsőben Aeschylus hozott

világra, ki fenséges, komoly 's gyakran egész a' kicsapongásig magas beszédű, de többnyire miveletlen 's csin nélkül szükölködő. Ugyan azért az Athe-neiek az utánna következett költőknek megengedték darabjait megjobbitva vinni vetélkedésre, kik közzül sokan megis koszorúztattak.

De a' költemény' ezen nemére Sophocles és Euripides sokkal nagyobb fényt terjesztettek, kik közzül mellyik legyen a' dolgozás' olly nagy külömbsege mellett nagyobb költő, abban sokan nem egyeznek meg. Én a' dolgot, mint czéломhoz nem tartozót, nem határozom el. De azt mindeneknek megkell vallani, hogy azoknak, kik az ékesszólásra készülnek, Euripides sokkal hasznosabb. Mert az (jóllehet azok, kiknek Sophocles' komolysága, szomorú járása és hangja felségesebbnek látszik, ezt benne gáncsolják) a' szónoki írásmódhoz közelebb jár, fontos mondasokkal bővelkedik, 's abban, a' mit a' bölcselkedőtől költsönöz, csak nem maga is bölcselkedő, 's a' vádolásban és védelmezésben mindenekkel, kik valaha a' forumon ékesszólók voltak, öszzehasonlítható. Átaljában a' szenvedelmes tárgyakra nézve csudálkozásra méltó, 's különösen a' szánakozásra indításban legjelesebb mester.

Főképen ezt csudálta 's követte a' maga vallása szerint, jóllehet külömböző nemű dolgozásban Menander, ki legalább az én ítéletem szerint csak szorgalmasan olvastassék mind annak, valamit itt tanítunk, kimívelésére egyedül maga is alkalmas és elégséges, olly igen híven lefestette az emberi életképét; olly bőséggel bír a' feltalálásnak és előadásnak, annyira helyesen festi mind a' tselekedeteket, mind a' szenvedelmeket. Valóban alig is csalatkoznak azok, kik a' Charisius neve alatt kiadott beszédeket Menandernek tulajdonítják. Mindazáltal nekem ugy látszik, hogy színjátékaiban még sokkal inkább szónok-

nak mutatja magát, ha csak valaki azt nem állítaná: hogy az Epitrepontesben, Epicherusokban és Locrusokban előforduló birói-sententziák, vagy a' Pteophodesben, Nomothetesben és Hypobolimaeusban találtató tanácskozások nem egész szónoki tökéletességgel vagynak előadva. Da az én vélekedésem szerint még mind ezeken kívül is különösen hasznos lehet ő a' szónokoknak, minthogy ezek a' per alatti ügyekhez képest sok személyeknek, atyáknak, fiaknak, házas-társoknak, katonáknak, falusi embereknek, gazdagoknak, szegényeknek, haragosoknak, könyörgőknek, szelideknek és durváknak szerepét kéntelenek játszani, mellyekben ezen költő mindenütt igen szerencsésen tud az illendőségre vigyázni. Ő minden írókat, kik vele azon egy nemben akarnak pályát futni, megfosztott az elhíresedés' reményétől, 's a' maga fénye által setéségbe takart.

Még is találtatik más vígjátékosokban is, ha bizonyos kémeléssel olvastatnak, olyan dolgok, mellyeket tőlök tanulni lehet, különösen Philemonban, ki valamint a' maga idejebéliek hibás ítélete által Menandernek eleibe tétetett, ugy mindenek' megegyezése szerint utánna a' második helyet megérdemli.

2. Történet írók.

A' történetírásban sokan dolgoztak dicséretesen; de senki sem kételkedik minden egyebeknek eleikbe tenni kettőt, kiknek külömböző jelessége csaknem egyenlő dicsőséget nyert; a' tömött, rövid és szüntelen a' maga céljára siető Thucydidest, 's a' kellemes nyilt szivü 's böszavú Herodotust. Ezek közzül az egyik a' heves, a' másik a' csendes szenvedelmekben; az első a' tanácskozásokban, a' második a' szavalatokban; amaz a' mély behatásban, emez a' gyönyörködtetésben jelesebb.

Theopompus legközelebb van hozzájuk, ki valamint a' most említettéknél a' történetírásban gyengébb, ugy a' szónokhoz hasonlóbb, a' minthogy míg a' történetírásra nem kényszerített maga is soká szónok volt.

Az utóbbi efféle akármelly jó íróknak is nagy számából *Philistus* kivételt érdemel, ki *Thucydides'* utánazója lévén, valamint annál sokkal erőtlenebb, ugy némelly tekintetben érthetőbb is.

Ephorusban *Isocrates'* ítélete szerint nincs elég elevenség. *Klitarchus'* elméje dicsértetik, de hiedékenysége olcsároltatik. *Timagenēs* sokkal későbbben jelent-meg, 's csak azért is dicséretet érdemel, mint-hogy a' soká félben szakadt történetírási szorgalmat újra dicséretesen elkezdette. *Xenophont* nem feledtem el, de illendőnek tartom a' bölcselkedők közzé számlálni.

3. Sz ó n o k o k.

Most a' szónokok' nagy serege következik. Illyeket csak egyetlen-egy emberi nyom is Athenében egyszerre tízet hozott elő; kik között *Demosthenes* a' legnagyobb volt, 's csak nem törvénye lett a' szónoki előadásnak; olly igen lelkes, tömött, egy irányra feszített minden; annyira nem hágy legkissebb üreget is, 's olly igen mértéket tart, hogy sem semminek hijával nincsen, sem semmi feleslegest nem mond.

Aeschines teljesebb, szélesebb 's özsze nem övezett vaskos emberhez hasonló. Több husú, de erőtlenebb karú.

Hyperides kellemes és kivált elmés; de csak kisebb fontosságú tárgyakra nem mondom használható, hanem alkalmas.

Az éles eszű és ékes *Lysias* idejére nézve eze-

ket meghaladta, kinél, ha a' szónoknak a' tanítás elégséges volna, tökéletesebbet nem lehetne kívánni. Nincs benne semmi haszontalan, semmi meszünnen hozott; de még is inkább hasonlítathatik egy tiszta forráshoz, mint nagy folyamhoz.

Isocrates az ékesszólásnak egy másik nemében fényes és diszes, de a' bajvivásra alkalmasabb, mint a' harczolásra. A' szólásnak minden szépségeit keresve kereste; 's nem is ok nélkül, mert oskolákhoz, nem törvényszékekhez készült. A' feltalálásban szerencsés, a' jó erkölcsöknek nagy tisztelője, a' kidolgozásban olly szorgalmas, hogy nagy pontossága vétekül is tulajdonítatik.

Az eddig előszámláltaknál az említett szépségeket nem tartom egyetleneknek, hanem jelesebbeknek. Azokon kívül még másokat is esmerek ajánlásra méltóknak. Megvallom, hogy *Demetrius Phalerius* is (jóllehet a' közvélekedés szerint ő miatta kezdett az ékesszólás legelőszer hanyatlani) nagy elmével és ügyességgel birt, 's csak azért is említést érdemel, minthogy az Atheneiek között ő az utolsó, ki szónoknak neveztetetik. *Cicero* őt a' középirásmódban mindeneknél feljebb becsüli.

4. Bölcselkedők.

A' bölcselkedők között, kiktől *Marcus Tullius* a' maga vallástétele szerint sok ékesszólást tanult, ki kételkedhetnék *Plátónak* adni az elsőséget, akár a' tanításban éles esze, akár az előadásban Isteni 's Homerosi ereje tekintessék. Mert mind a' folyó beszéden, mind azon, a' mit a' Görögök köznépi írásmódnak neveznek, nagy mértékben felül emelkedik úgy, hogy nem emberi elme, hanem valamely Delphosi oraculum által látszik lelkesedettnek lenni.

Szükséges e említenem *Xenophonnak* ama mesterkéletlen kellemét, mellyet semmi mesterség sem tud soha utól érni? Nyelvét, ugy látszik, magok a' Gráciák formálták, 's az a' dicséret, mellyet egy ó vigjáték Periclesről, mondott a' legnagyobb jussal ruháztathatik reája, hogy ajakain az elhíttetés' Istennéje ült.

Mit mondjak a' többi Socratesi bölcseknek ékes írásmódjáról? Mit *Aristotelesről*, kinek, kételkedem, tudosságát megasztaljam e inkább, vagy írásai' sokaságát, vagy ékesszólását, vagy feltalálási élességét, vagy munkái' külömbféleségét.

Theophrastusban a' beszédnek egy bizonyos isteni csinossága van, mellytől, mind mondják, nevét is vette.

A' régi Stoikusok az ékesszólásról kevesebbet tartottak, minthogy a' jó erkölcsöt ajánlották a' következtetésben 's állításaik' bizonyításában állott legnagyobb erejek. Inkább voltak éles eszűek az igazság' nyomozásában, mint (a' mire nem is törekedtek) pompások az előadásban.

II. Római írók.

Hasonló rendet kell a' Római írókra nézve is tartanunk.

1. Költők.

Valamint a' Görögöknél *Homeros*, ugy nálunk *Virgilius* teszi a' legdicsőbb kezdetet, ki a' vitézi költeményben mind a' Görögök, mind a' Rómaiak között

amához minden kétségen kívül legközelebb járult. Azon szókat hozom itt elő, mellyeket fiatal koromban *Afer Domitiustól* hallottam, ki, midőn tőle azt kérdém: mellyik költőt gondolná *Homeroshoz* leginkább közelíteni, ezt felelte: *Virgilius* utána a' második, de közelebb áll az elsőhez, mint a' harmadikhoz. 'S bizonyára, ha amaz mennyei és halhatatlan elmétől az elsőséget meg nem tagadhatjuk is, ebben annyival nagyobb a' gondosság és a' szorgalom, mint-hogy munkája több fáradságot kívánt, és ha a' Görögök által, kik jelesebb talentumok voltak, felül haladtatunk is, még is talám kipótoljuk ezt hozzájuk közelítésünk által.

A' többi költők mind együl-egyig nagy távolságban következnek ez után. *Macert* és *Lucretiust* kell ugyan olvasnunk, de nem a' végre, hogy belőlek az előadást, az az: az ékesszólás' alapját kölcsönözzük. A' maga tárgyában mind a' kettő derék költő, de az egyik nagyon alatt jár, a' másik igen nehéz járatú.

Az *Attax-mellyéki Varro* azon írásaiban, mellyekkel magának hírt szerzett mint idegen munka' fordítója, nem megvetendő ugyan, de a' jó előadás' formálására kevés gazdagsággal bír.

Enniust olly hódolással tekintsük, mint a' régiség által szentekké lett berkeket, mellyekben a' nagy és régi cserfák nem annyira kies tekintetűek, mint tiszteletet gerjesztők.

Vagynak még mások, kik bennünket közelebb illetnek, 's a' szónoki készség' megszerzettetése végett hasznosabbak.

Ovidius még a' vitézi költemények' próbáiban is pajkos, 's a' maga elmességét felesleg szerető, de mind a' mellett munkái egyes részeiben dicséretet érdemlő.

Cornelius Severus noha jobb verselő volt, mint

költő, még is ha Sicziliai háboruját végig úgy írta volna le, mint az első könyvben kezdette, méltán második helyet érdemelne költőink között. De a' kora halál nem engedte magát teljesen kimívelni. Mind a' mellett fiatalkori írásai nagyon szép talentomokat mutatnak, 's kivált azon időben, mellyben élt, igen ritka és csudálkozásra méltó törekedést a' jó ízlésre.

Valerius Flaccusban a' minap sokat veszténkel. *Salejus Bassus'* elméje tüzes és költőhez illő volt, de azt még öreg kora sem érlelte-meg. *Rabirius* és *Pedo* érdemesek a' velek megösmérkedésre, ha arra időt nyerhetünk. *Lucanus* tüzes és eleven, kivált jeles mondásokkal tündöklő, 's hogy gondolatot kimondjam, inkább a' szónokokhoz, mint a' költőkhöz számlálendő.

Ezeket nevezem-meg; mert *Germanikus Augustust* az elkezdett költői foglalatosságtól országai szeretete elvonta, 's az Istenek kevésnek tartották őt csak legnagyobb költővé tenni. Mindazáltal mi lehet felségesebb, tudósabb 's minden oldalról jelesebb, mint azon munkák, mellyekre ő, ki a' birodalom' kormányozására volt híva, ifju korában üres idejét szánta? Ki is tudná a' háborúkat jobban énekelni, mint a' ki azoknak viseléséhez olly igen ért? Kit halgatnának meg előbb a' mesterségek' védő Isteni? Kinek nyitná meg templomát örömöstebb *Minerva*, mint ilyen kedveltjének? De a' jövő századok ezeket bővebben fogják hirdetni. Mert most egyéb érdemek' fénye ezt a' dicsőséget meghomályosítja. Mindazáltal nekünk, kik a' tudományok' szentségét tiszteljük, megbocsáss *Caesar*, ha ezen érdemet sem mellőzzük-el halgatással, 's legalább egy *Virgiliusi* versel azt a' bizonyosságot tesszük, hogy a' győzdelmes borostyánok között, néked repkén is zöldellik.

Az Elegiában megmérkezhetünk a' Görögökkel;

's e' nemben az én. ítéletem szerint *Tibullus* legéke-
sebb 's legcsinosabb. Vagynak, kik *Propertiust* fel-
jebb becsülik. *Ovidius* mindeniknél zabolátlanabb,
Gallus pedig keményebb. A' gunyoló költemény egé-
szen a' mienk. Ebben legelőször *Lucilius* nyert kitet-
sző dicsőséget, kit még most is sokan olly buzgón
kedvelnek, hogy tartózkodás nélkül nem csak ezen
nembéli íróknak, hanem minden költőknek eleikbe
teszik. Az én ítéletem, valamint ezekétől különbö-
zik, ugy *Horatiusétól* is, ki azt hiszi, hogy *Lucilius*
iszaposan foly 's találtatik benne, a' mit ki lehetne
törölni. Mert csudálkozásra méltó tudósság, szabad-
lelkűség, csipősség és igen sok só van munkáiban.

Horatius sokkal csinosabb és tisztább 's legnagyobb
ereje az emberek erkölcsöknek megbilyegzésében áll.

Nagy 's igaz dicsőséget szerzett magának, jól-
lehet csak egyetlen-egy könyvvel, *Perszius* is. Most
is élnek e' nemben híres férjfiak, kiket az utóbb vi-
lág fog megnevezni.

A' *Satyrának* egy másik, 's régibb neme az,
melly a' versek' szépségén kívül más kellemes különb-
féleséggel is bír, 's eredetét a' legtudósabb Római
férjfitől *Terentius Varrotól* vette. Ez, ki a' diák
nyelvet, 'az egész régiséget, a' Görög és Római tör-
téneteket mindeneknél jobban esmerte, sok igen tu-
dós könyveket írt, de inkább a' tudomány' terjeszté-
sére, mint az ékesszólás' előmozdítására hasznos.

A' *Jambus*, különös versnem, alakjában a' Ró-
maiaknál nem lett ösmeretessé, hanem némellyek ál-
tal más versnem közzéiktattatott. Csipőssége *Catullus-
ban*, *Bibaculusban* és *Horatiusban* látható, jóllehet
az elsónél közbe vetett epodosok nem talátnak.

De a' Lyrai költők között *Horatius* csak nem
egyedül maga méltó az olvasásra. Mert gyakran fel-
séges, 's a' mellett kellemmel 's szépséggel is tel-
lyes; 's képek és szók különbféleségével nagyon sze-

rencsésen mérész. Ha ehez még egyet akarnánk tenni, az Casius Bassus volna, kit nem rég vesztettünk el; de ezt a' még életben lévők' talentomai sokkal felül haladják.

Accius és Pacuvius, a' szomorú játékok' írói, gondolatjaik' méltóságáért, szavaik' erejéért és személyeik' nagy tekintetéért igen híresek. Egyéberánt azért, hogy munkáikban elegendő finomság és tökéletes kidolgozás nincsen, úgy látszik, inkább idejüket, mint magokat kell okozni. Mindazáltal rendszerint Acciusnak több erő tulajdonítatik. Pacuviust pedig azok; kik magok tudósoknak kívánnak látszani, tudósabbnak akarják tartatni.

Varius' Thyeszije akármelley görög darabbal is össze-hasonlíthatatik.

Ovidius' Medeája az én vélekedésem szerint azt mutatja, meunyt tehetett volna ez a' költő, ha elmésségét inkább mérsékelte, mint magán uralkodni engedte volna.

Azok között, kiket személyesen esmertem, Pomponius Secundus nagyobb volt, kit az öregebbek kevéssé tartottak szomorújátéki elmének; de azt megvallották, hogy tudománnyal és előadási szépségekkel jeleskedett.

A' vígjátékban a' Görögökhöz képest leginkább sántikálnak, jóllehet Varro azt mondja: hogy Aelius Stolo' ítélete szerint a' muzsák, ha diák nyelven szólának, Plautus nyelvén beszélnének; 's jóllehet eleink Ceciliust nagyon magasztalják; 's jóllehet Terentius' írásai az Afrikai Scipio' szeretetére méltóknak tartatnak is; 's ezen utólsók e' nemben csak ugyan a' legszebbek is, és még több kellemmel bírnának, ha mind hat lábú versekben irattak volna. Alig bírnunk e' részben a' Görögök' dicsőségének egy kis árnyékával, úgy hogy a' Római-nyelv alkalmatlannak látszik a' csupán Attikai íróknak adatott szépség' el-

fogadására, mellyet még a' Görögök sem tudtak más dialectusban utól érni. Eredeti vigjátékokban Afránius különbözteti meg magát; 's vajha munkáit rút szerelmekkel megne fertőztette, és saját rossz erkölceit a' játékszinre nem vitte volna.

2. *Történetírók.*

De a' történetírásban alig engedünk a' Görögöknek, 's Thucydidesnek tartózkodás nélkül ellenébe teszem Sallusziust. Herodotus se vegye rossz néven, ha vele felérőnek tartom T. Liviust, ki mind az elbeszélésben nagyon kellemes és igazság szerető, mind az előforduló szavalatokban alig lehet kimondani, melly nagy mértékben ékesszóló. Valamit mond, mind az a' környülményekhez és személyekhez tökéletesen van alkalmazva; a' szenvedelmeket pedig, különösen a' csendesebbeket, hogy keveset mondjak, senki sem festette hivebben. Ugyan azért Sallusziusnak halhatatlanságra méltó sebes repülését sok egyéb szépségekkel kipótolta. Én helyesnek tartom Servilius Novianus' azon mondását, hogy Salluszius és Livius inkább egyenlők, mint hasonlók egymáshoz. Ezen tudós, kit én személyesen hallgattam, maga is jeles elmével birt 's gondolatokkal bővelkedett; de nem olly tömötten írt, mint a' történetírás mesterségének tekintete kívánja.

Bassus Aufidius, ki időre nézve őt valamenyire megelőzte, ezt dicséretesen tselekedte, különösen a' Német háború' leírásában, kinek írásmódja általában tekintve helybehagyást érdemel, de egyes helyeken kevesebbet tett, mint a' mennyi tőle kitelhetett volna.

Még most is él egy a' mi időnk' dicsőségét nevelő, 's a' jövő századok' emlékezetére méltó férjfi,

kit a' később világ fog megnevezni, 's olvasóim magok is eltalálnak. Ennek vagynak tisztelői, de követői nincsenek, úgy hogy szabad lelküségé mind a' mellett is, hogy azokból, a' miket eléb írt, sokat ki-törölt, ártalmára szolgált. De magas és merész gondolkodását még abban is eléggé észre lehet venni, a' mit meghagyott.

Vagynak még több történetírók is; de én csak az irás' nemeit akarom érinteni, nem a' Bibliothekákat kiírni.

3. Szónokok.

Szónokaink mindenek felett alkalmasok a' diák ékes-szólást a' göröggel egyenlővé tenni. Mert Cicerót akármellyik görög szónoknak is bátran ellenébe mem állítani. Tudom, hogy ez által annyival is inkább nagy harczot támasztok ellenem; minthogy most nem czélom őt Demosthenessel összehasonlítani; mert ezen összehasonlítás épen nem lenne itt a' maga helyén; midőn azt állítom, hogy Demosthenest mindenek előtt kell olvasni, vagy inkább könyv nélkül megtanulni. Én mind a' kettőnek szépségeit a' czélozásra, a' felosztás rendére, az elkészítés és bizonyítás módjára, egy szóval mindenre nézve, a' mi a' feltaláláshoz tartozik, egyenlőknek tartom. Az előadásban van valami kevés különbség; Demosthenes tömöttebb, Cicero bővebb; amaz a' következtéseket rövidebben, a' másik hosszásabban teszi; amaz a' fegyvernek mindenkor élével, ez suljával is harczol; az egyikből semmit sem lehet elvenni, a' másikhoz semmit sem hozzá adni; az egyikben több mesterség, a' másikban több természet találatik. A' nevetésnek és szánakozásnak ezen győzni leginkább segítő két indulatnak gerjesztésében, bizonyosan a' mi

földinket illeti az elsőség. Megengedem, hogy Cice-ro' szép béfejezéseitől Demosthenest a' hazájabéli szokás fosztotta meg; de minket is nyelvünk' külömböző természete tilt el sok olly szépségektől, mellyeket az Attikusok csudálnak. A' levelekre nézve, jóllehet ezek még eddig mind a' kettőtől fenn maradtak, semmi kétség sincsen. De abban hátrább kell állanunk, hogy Demosthenes eléb élt, 's Cicerót nagy részént ő tette azzá, a' mivé lett. Nagy részént mondom, mert azt hiszem, hogy midőn ez egész tehetsége szerint követte a' Görögöket, nem csak Demosthenes' erejéből, hanem Plátó' bőségéből, 's Isocrates' kelleméből is formálta magát. Nem csak utolérte pedig szorgalmával azt, a' mi mindenikben jó volt, hanem halhatatlan elméjének szerencsés termékenységevel legtöbb szépségeiket feljebb is emelte. Mert nem cseppenként gyűjtöget, mint Pindarus mondja: esőlevet, hanem élőforrás gyanánt áradoz; a' gondviselés által a' végre ajándékozta, hogy az ékesszólás benne minden erejét megpróbálja. Mert ki tud jobban tanítani 's a' szivre nagyobb mértékben hatni? Ki tudta magát valaha jobban kedveltetni? Még azt is erőltetés nélkül látszik megnyerni, a' mit kicsikar, 's midőn a' bírót erőszakosan ragdja is el magával az árviz ellen, ugy tetszik, mint ha ez nem ragadtatnék, hanem őt önként követné. Mind ennek a' mit mond, olly nagy tekintete van, hogy szégyenlünk vele ellenkező értelemben lenni; 's nem prókátor' munkáját, hanem tanú vagy bíró bizonyágtételét hozza elő. Mind ezek pedig, mellyeket egyenként is alig tudna másnak legnagyobb szorgalma is véghez vinni, nála fáradság és munka nélkül folynak. 'S szavaltja, mellynél szebbet nem lehet hallani, a' legszerencsésebb könnyüséggel jár. Azért nem ok nélkül tartatott a' maga idejébéliektől a' törvényszékeken uralkodónak, a' maradéknál pedig annyira vit-

te, hogy Cicero már most is nem egy ember, hanem az ékesszólás' neve gyanánt vétetik. Ő reá nézzünk tehát, őt tegyük példányul előnkbe!

Az, a' kinek Cicero igen tetszik, hitesse el magával, hogy nagyon sokra ment.

Asinius Polliónál sok feltalálás 's szorgalom annyi van, hogy némellyek azt feleslegesnek is tartják. Okos választással 's bátorsággal is elegendővel bír; de Cicero' csínosságától és kellemes voltától annyira távol esik, mintha egy századdal eléb élt volna.

Ellenben Messala csinos és ragyogó, 's bizonyos tekintetben nemes származását mutatja írásában. De hatására nézve alább való. Ha Cajus Caesar csupán a' forumra fordította volna idejét, a' mieink között senki sem állíthatná Cicerónak ellenébe, mint ő. Annyi benne az erő, az éles ész, és a' megilletni tudó elevenség, 's annyi lélek tettszik ki beszédéből, mint hadakozásából. 'S mind ezeket szépíti még írásmódjának csudálkozásra méltó ékessége, mellyre különös szorgalmat fordított.

Coeliusban nagy ész, 's kivált a' vádolásban sok elmésség találtatik, 's méltó lett volna jobb szívre és hosszabb életre.

Esmertem olyanokat, kik Galluszt mindeneknél feljebb becsülték, 's olyanokat is, kik Ciceróval egy értelemben lévén azt hitték, hogy maga eránt felesleges keménységét gyakorolván szép tehetségeit elrontotta. De a' valóság az, hogy beszédeiben férjfiás komolyságú, hibáktól tiszta és gyakran igen is heves. Az Attikusokat utánozta 's a' kora halál ha felteszszük, hogy szónoki érdemeihez még utóbb többet tett, 's azokból semmit el nem vett volna, igazságtalanságot követett el rajta.

Servius Sulpicius is három beszédével nem ok nélkül nyert szép hírt 's nevet.

Cassius Severusnak is, csak józan itélettel ol-

vastassék, sok követésre méltó szépségei vagynak, ki ha egyéb érdemein mellett szebb színt és nagyobb méltóságot tudott volna beszédének adni, a' legjelesebb szónokok közzé érdemelne számláltatni. Mert sok szép talentomai vagynak, 's nagy élességgel, elmésséggel és hatóssággal bír. De indulatosságának többlet engedett, mint okosságának; 's azon felül elmés tréfái csipősek ugyan, de benne a' csipősség sokszor nevetségessé válik.

Vagynak még sok ékesszólók, kiket előszámlálnom hosszas volna. Azok közzül, kiket szemeimmel láttam, Domitius Afer és Julius Africanus legjelesebbek. Az írásmódra 's általjában mindenre nézve, a' mi az ékesszóláshoz tartozik, az első a' másodiknál feljebb való, 's tartózkodás nélkül a' régiek közzé számláltathatik; a' második tüzesebb, de a' szók' válogatásában felesleges gondú, a' szók' elrendelésében az illendőnél hosszasabb, 's a' metaphorákkal élésben mértékletlen. Nem régiben még más jeles elmék tündöktettek. Így Trachallus sokszor felséges, 's a' mellett könnyen érthető, 's a' jó izlésre is buzgón törekedő volt; annak pedig, a' ki őt halgatta, mikor szavalt, még nagyobbnak látszott lenni. Mert olly szerencsés szava volt, millyent senkiben sem esmertem, 's kimondása és diszes magatartása még a' játékszinre is elégséges lett volna. Egy szóval mindennel bővelkedett, a' mi az ékesszólás külseihez tartozik.

Vibius Crispus, helyes rendezetű 's magát kedveltető, 's úgy látszik gyönyörködtetnő született; de egyes emberek' ügyére alkalmasabb, mint az országaira.

Ha Julius Secundus tovább élt volna, bizonyosan nagyon híres szónok nevét viselné a' maradéknál. Mert munkáinak egyéberánt is jeles szépségeihez azt is hozzájok adta, a' mi hijával még vagynak;

és valóban már ebben foglalatoskodott is. Az által pedig szerencsésebben harczoló lett, 's figyelmét a' szép előadásról gyakrabban a' dolgok' jól elrendelésére fordította volna. Azomban, ha szintén ebben gátoztatott is, még is nagyon tisztességes helyet foglal el; oly nagy munkáiban az ékesszóllás, oly sok, akármelly tárgyat magyaráz, a' kellem, oly ékes, szelíd és gyönyörködtető az írásmód, oly helyes és sajátos a' szóknak még a' megszokottabbaknak is kiválasztása, oly jelentők a' szólás' azon formái, melyeket néha szükség' idején a' régiebbek helyett maga próbált tsinálni.

A' kik még én utánam szónokokról irandanak, azoknak elég alkalmok lesz azokat, kik most élnek, méltó jussal dicsérni. Mert mái napon sok jeles elmék számláltathatnak, kik a' forumnak diszére vannak. Sok szószóllók, kik már a' tökéletesség' magas grádicsára jutottak, dicséretesen vetélkednek a' régiekkel, 's ezeket a' legnagyobb tökéletességre törekedő fiatalok' szorgalma utánozza.

4. *Bölcsekedők.*

Hátra vannak még azok, kik a' bölcsekedésről írtak; melly nemben a' római literatura még eddig legkevesebb ékesszóllókat mutathat.

Marcus Tullius, kiről feljebb szólték, valamint mindenütt, ugy itt is Plátó' vetélkedője volt.

Nagyon jeles és sokkal jobb bölcsekedő mint szónok Brutus, 's nehéz tárgyait tökéletesen megbirja. Meglátszik rajta hogy érzi, a' mit mond.

Cornelius Celsus nem keveset írt, a' Sceptikusokat követte, 's nincs csinosság és ékesség nélkül.

A' Stoikusok között Plancus a' dolgok' helyes esmérete által hasznos.

Az Epicureusok között Catius könyelméjü ugyan, de nem kellemetlen író,

Szántsándékkal halasztottam Seneca' minden nemü munkáinak említését eddig azért, minthogy az a' hamis vélekedés terjesztetett el felőlem, mintha őt kárhoznatnám, sőt gyűlölném is. Ez onnét van, mivel a' mi időnk izeveszett, 's minden hibákkal elcsufított írásmódját keményebb törvények szerint törekedtem megjobbítani. Akkor pedig Seneca csak nem egyedül maga forgott az ifjak' kezeiben. Ezt én nem szándékoztam ugyan tőlök egészen elvenni, de nem engedtem a' jobbaknál feljebb becsülni, kiket ő szüntelen alázott, mivel tudván írásmódjának ezekétől nagyon különbözését nem reménylett munkáival ollyak előtt, kiknek amazok tetszettek, kedvet találni. Az ifjak pedig őt inkább szerették, mint követték, 's annyival alább süljettek nálánál, a' mennyivel ő a' régieknél alább szállott vala. Mert ohajtani kellene, hogy sokan csak ő vele érnének is fel, vagy legalább hozzá közel járulnának. De csupán hibáiért tetszett, 's kiki azon hibáját, mellyre elégséges volt, igyekezett utánozni, 's midőn hasonló írásmóddal kérkedett, Senecát rosz hirbe keverte. Ezen írónak egyéberánt sok 's jeles szépségei vagynak, szerencsés és termékeny elme, nagy szorgalom, sok hasznos esméretek, mellyeknél mindazáltal néha azoktól, kikre valaminek vizsgálását bízta, megcsalattatott. A' tudományoknak csak nem minden nemében is dolgozott. Mert birunk tőle szónoki beszédek, költeményeket, leveleket, beszélgetéseket. A' bölcselkedésben nem birt eléggé éles észszel 's megválasztással, de a' vétkeknek igen derék feddője. Írásaiban sok szép jeles mondások találatnak, sok, a' mit az erkölcs tudományért méltó olvasni; de előadása legnagyobb részint romlott, 's annál veszedelmesebb, minthogy édes hibákkal bővelkedik. Azt lehetne kívánni, hogy

bár a' maga elméjével, de más ítélő tehetségével írt volna. Mert ha némelly elménczségeket megvetett, ha kevesebbre vágyott, ha minden gondolatjaival szerelembe nem esett; 's ha sok igazságokat belső erejektől csekély 's hitván mondásocskákkal megnefosztott volna, nem gyermekek' szeretetére, hanem férjfiak' kedvelésére volna érdemes. Azomban írásai még úgy is, mint vagynak, érett ítéletű 's olyan férjfiaktól, kiknek izlések jobb munkák által ki van mívelve, annyival is inkább érdemelnek olvastatni, minthogy mind szépségeik, mind hibáik hasznosok lehetnek az izlés' formálására. Mert a' mint mondám, sok dicséretet érdemlő, sőt sok csudálkozásra méltó van benne; csak a' kiválogatásra gond fordítottassék. A' mit vajha maga tselekedett volna; mert az illy nagy elme, melly valamit akart, mindent megtehetett; méltó volt jobbnak akarására. —

Sup. Kis János.

4.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE.*EUTROPIUSBÓL.**(Folytatás.)**Hetedik Könyv.*

1.

A' város' építetésének mintegy hét száz kilenczedik esztendejében, a' Caesar' megölettetése után ismét elkezdődtek a' polgári háborúk. 1) Mert a' Senatus a' Caesar' gyilkosainak jóakarójok volt. Ellenben Antonius Consul, ki Caesarral tartott, polgári háboru által el akarta őket nyomni. Midőn e' végre Antonius az Országban mindent felzavarván sok rosszat követett-el, a' Senatus által a' haza' ellenségének mondatott lenni. Ellene hadakozni küldettek az uj Consulok Pansa és Hirtius 's Octavianus 2) egy tizennyolcz esztendő ifju Caesar' unokája, kit az testamentomában örökösévé 's neve viselőjévé tett. Ezen Octavianus az, ki utóbb Augustusnak hivatott, 's uralkodóvá lett. E' szerint három vezérek küldetvén Antonius ellen, őt meggyőzték. Mindazáltal a' győzedelem után mind a' két Consul meghalt, 's maga Caesar három hadi sereget vezérlett.

2. Antonius megfutamtatván és seregét elvesztvén Lepidushoz folyamodott, ki elébb Caesar alatt Magister Equitum volt, 's ekkor egy nagy hadi sereget vezérlett. Talált is nála védelmet. Nem sokára azután Caesar Antoniussal, Lepidus' közbenjárására békességet kötött; 's olly szín alatt, mintha az atyának ki őt testaméntomában gyermekévé fogadta, halálát akarná megboszulni, egy hadi sereggel Rómába ment, 's erőszakkal véghez vitte, hogy húszt esztendő korában a' Consulság reá bizatnék. A' Senatust Antoniussal és Lepidussal egyetértve számki vetette 's az országban fegyveres erővel kezdett uralkodni. Ugyan ezek által Cicero a' szólnok és sok egyéb főemberek is megölettek.

3. Az alatt Brutus és Cassius Caesar' gyilkosai nagy háborút támasztottak. Mert Macedoniában 's a' napkeleti tartományokban sok hadiseregek voltak, mellyeket részekre hajtottak. Ezek ellen Caesar Octavianus Augusztus, és Marcus Antonius táborba szállottak (mert Lepidus Italia' védelmezése végett hátra maradt), 's Macedoniának Philippi nevű városa mellett 3) vélek harczoltak. Az első ütközetben Antonius és Caesar meggyőzettek, 4) de Cassius 5) a' nemesség' feje elesett; a' másodikban 6) Brutus, számtalan főnemeseikkel együtt, kik a' hadat igazgatták, meggyőzetett 's megöletett. 7) Ez meglévén a' szabad köztársaságot úgy osztották fel magok között, hogy Augusztus Hispaniát, Galliát 's Itáliát bírná, Antonius pedig Ásiát, Pontust és a' napkeletet. 8) De Itáliában Lucius Antonius Consul, annak, ki Caesarral Brutus és Cassius ellen harczolt testvére, polgári háborút indított. Ez Perusiánál Thusciának egyik

városánál megveretett 's elfogatott, de nem öle-
tett meg.

4. Az alatt Sextus Pompejus a' nagy Cnae-
jus Pompejus' fija 9) Sicziliában igen nagy há-
borút támasztott; minekutánna azok, kik a' Bru-
tus' és Cassius' felekezetéből életben maradtak,
nagy számmal sereglettek hozzá. Caesar Augusz-
tus Octavianus, és Marcus Antonius, táborba szál-
lottak Sextus Pompejus ellen. Végre megegyez-
tek a' békeség eránt.

5. Ezen időben Marcus Agrippa Aquitániá-
ban 10) szerencsésen hadakozott; 's Lucius Ven-
tilius Bassus 11) a' Per'sák 12) felett, kik Sy-
riába beütöttek három ütközetet nyert meg. Pa-
corust Orodes király' fijasát ugyan azon napon meg-
ölte, mellyen eléb Orodes Per'siai Király Sure-
ne nevű vezére által Crassust megölette. Ő volt
az első, ki a' Parthusok felett triumphipompát
tartott, mellyet nagyon megis érdemlett.

6. Az alatt Pompejus a' békességet felbon-
totta, 's tengeri ütközetben meggyőzötven Á'siá-
ba futott, hol megöletett.

Antonius, ki Á'siát és a' napkeletet 13) bir-
ta, feleségétől, ki Caesar Octavianus Augusztus'
testvérhuga 14) volt, elválván, Cleopátrát Ae-
gyptus' Királynéját vette feleségül. A' Per'sák
ellen ő is hadakozott. Az első ütközetekben
meggyőzte őket, de visszamentében serege
az éhség és pestis miatt sokat szenvedett. Mi-
dón a' Parthusok őt üldözőbe vették, vissza
húzta 's még is győzőnek tartotta magát.

7. Ugyan Antonius, felesége Cleopátra Ae-
gyptus' Királynéja által, ki aszszonyi kíváncsi-
ságból Róma városában is uralkodni akart, un-
szoltatván, nagy polgári háborút kezdett. Augusz-
tus által Actium 15) mellett Epirus tartományá-

ban egy híres és nevezetes tengeri ütközetben meggyőzetett. Ezen ütközetből Aegyptusba futott, 's midőn mindenek általmentek Augusztushoz, kétségbe esvén magát megölte. 16) Cleopatra egy viperát tett melyére, 's annak mérgétől meghalt. 17) Aegyptus, Octaviánus Augusztus által a' Római birodalomhoz kapcsoltatott, 's Cnaedus Cornelius Gallus tétetett benne helytartóvá. Ez volt Aegyptusban az első Római parancsoló.

8. E' szerént Octaviánus Augusztus a' háborúkat az egész Római birodalomban elvégezvén, Consulsága után a' tizenkettődik esztendőben visszament Rómába. — Ettől fogva negyvennégy esztendeig maga bírta az Országot. Mert az előtt tizenkét esztendeig Antoniussal és Lepidussal együtt uralkodott. Következésképpen uralkodása özszeseségesen ötvenhat esztendeig tartott.

Kimult pedig életének hetvenhatodik esztendejében természeti halállal Atellában, Campaniának egyik várossában 's Rómában temetett el a' Márs' mezején. 18) Ó egy olly férjfi volt, ki igen sokakban méltán hasonlítathatott az Istenhez. Mert alig volt valaki a' háborúban szerencsésebb, 's a' békesség idején magát mérséklőbb mint ő. Azon negyvennégy esztendők alatt, mellyekben maga uralkodott, felette szelid és lebecsátkozó volt, mindenek eránt bőkezű adakozást 's különösen barátjai eránt nagy hűséget bizonyított, kiket olly tisztségekre emelt, hogy őket csaknem magával egyenlőkké tette.

9. Soha sem volt a' Római birodalom virágzóbb állapotban. Mer kivévén a' polgári háborúkat, mellyekben soha sem győzetett meg, az Országhoz kapcsolta Aegyptust, Cantabriát, 19) a' már előbb sokszor meggyőzetett, de ekkor

egészen meghódoltatott Dalmatiát, Pannoniát, 20) Aquitániát, Illyricumot, Raetiát, 21) a' Vindelikusokat, 22) 's Alpesi Szalassusokat, 23) a' fekete tenger-partjain fekvő városokat, mellyek között Bosphorus és Panticapaeon 24) a' legnevezetesebbek, a' Dacusokat 25) több ütközetekben megverte; 26) a' Germanusok' nagy hadi seregeit semmivé tette, 's magokat az Alpes vizeken túl kergette, melly folyóvíz a' Barbarus tartományában a' Rhénuson jóval túl van. De ezen háborút a' mostoha fija Drusus viselte, valamint a' Pannóniait a' másik mostoha fija Tiberius. Ezen háborúban negyven-ezer foglyokat vitt ki Germaniából 's Galliában szállította őket a' Rhénus partjára, a' Parthusoktól 27) ismét visszavette Árméniát 's a' Per'sáktól kezeseket kapott, a' mit ő előtte senki sem nyerhetett meg. Ezek a' Római zászlókat is visszaadták neki, mellyeket Crasus meggyőzöttetése után elvette.

10. A' Sczythák, 28) és Indusok 29) kik előbb a' Rómaiak' nevét sem esmerték, ajándékokat és követeket küldöttek hozzájuk. Galathia is ő alatta tétetett Római Tartományá, holott az előtt külön királyságot formált, 's Marcus Lollius volt benne Propraetor névvel az első helytartó. 30) Még a' Barbarusok is annyira szerették őt, hogy azon Királyok, kik a' Római népnek szövetségesei voltak, tiszteletére városokat építettek 's nevéről Caesareáknak nevezték; 31) ilyen volt Mauretániában egy, mellyet Juba Király 32) építetett 's Palaestinában egy másik, melly most igen híres város. Sok Királyok eljöttek országaikból neki tiszteletet tenni, 's Római öltözetben t. i. togában mentek kocsija vagy lova mellett. Halála után az Istenek

közzé számláltatott. Az országot igen virágzó állapotban hagyta következőjének Tiberiusnak, ki elébb mostoha fija volt, azután veje 's utóbb elfogadott fija lett.

11. Tiberius minden fejedelmi kötelességek' elmulasztásával nagy kegyetlenséggel, gonosz fősvénységgel 's rút fajtalansággal uralkodott. Mert maga soha sem ment a' hadba, hanem a' háborúkat vezérei által folytatta. Némelly Királyokat édesgetéseivel magához csalt és soha sem bocsátott vissza. Ezek közzé tartozott a' Cappadocziai Archelaus, kinek Országát Római tartományá tette, 's benne a' fővárost a' maga nevéről nevezette, úgy hogy az most Caesareának hívatik, holott előbb Mazaca nevet viselt. Uralkodásának huszonharmadik esztendejében, mindeneknek nagy örömére megholt Campániában.

12. Utánna Cajus Caesar következett Caligula vezeték névvel, Drususnak Augusztus mostoha fijának és magának Tiberiusnak is unokája. Ez minden gonoszsággal tellyes és felette veszedelmes ember volt, 's rút tetteivel még Tiberiust is felyül haladta. A' Germanusok ellen háborút indított, 's midőn Sveviába beütött, semmi vitézséget sem mutatott. Testvér hugait megszeplősítette 's az egyiktől született leányt gyermekivé is fogadta. Minthogy mindenek ellen nagy fősvénységgel, fajtalansággal és kegyetlenséggel dühösködött, a' Palatiumban életének huszonkilencedik esztendejében megöletett, minekutánna tizenhárom hónapig és nyolcz napig uralkodott.

13. Utánna Claudius, Caligula atyatestvérének 's annak a' Drususnak fija, lépett az uralkodásra, kinek egy emléke áll Moguntiacumban,

's kinek Caligula is unokája volt. Uralkodásában a' jó és rossz között közép utat tartott, sokban magát mérsékelvén 's csendes természetet mutatván, némelly részben pedig magát kegyetlenül 's esztelenül viselvén. Háborút kezdett Britannia ellen, mellynek földére Cajus Caesar után még senki sem lépett, 's azt Cnaeus Sentius 33) és Aulus Plautius híres vezérek által meggyőzvéen nevezetes triumphipompát tartott. Némelly Britannian túl a' tengeren fekvő szigeteket is, mellyek Orcadeseknek hivattak, a' Római birodalomhoz kapcsolt 's fiját Britannicusnak nevezette. Némelly baráti eránt olly lebecsátkozó volt, hogy Plautiust is egy előkelő férjfiat, ki a' Britanniai táborozásban sok nevezetes dolgokat vitt véghez, a' triumphipompa tartásakor 34) maga kísérte, 's midőn a' Capitoliumba felment, jobb keze felől bocsátotta. Hatvannégy esztendeig élt 's tizennégyig uralkodott. Halála után nagy pompával az Istenek közzé számláltatott, 's Istené tettnek hivattatott. 35)

14. Utánna következett Nero, ki az anyja testvéréhez Caligulához mindenben nagyon hasonlított, 's a' Római birodalmat gyalázta is fogyasztotta is. A' puhaságban és tékozlásban rendkívül meszsze ment, ugymint a' ki Cajus Caligula példája szerint meleg és hideg illatos szerekkel mosdott, 's arany hálókkal halászott, mellyeket bársony kötelekkel húzott ki a' vízből. Számtalan Senátorokat megöletett; 's minden jóknak ellensége volt. Utoljára annyira megbecstelenítette magát, hogy a' játékszínen muzikusok 36) és színjátszók' öltözetében tánczolt és énekelt. Sok rokonain gyilkosságot követett el, testvérét, feleségét, 37) anyját, 38)

megölvén. Róma városát felgyújtotta, hogy hasonlatosságban láthatná, mint égett el hajdan Trója, mikor megvétetett. Hadi dolgokban semmit sem mert tenni, 's Britanniát csak nem elvesztette. Mert alatta ott két legnevezetesebb városok 39) elfoglaltattak és lerontattak. Armeniát a' Parthusok elvették 's a' Római legiókat járom alá hajtották. Mindazáltal két tartomány járult az ő uralkodása alatt Róma' birodalmához; a' Polemoni Pontus 40) Polemon Király' engedelmével és a' Kottiai Alpések 41) Kottius Király' halála után.

15. Mind ezek által az egész Római birodalomban gyűlölségesse tette magát. Egyszerre mindenektől elhagyatott 's a' Senátus által az ország ellenségének nyilatkoztatott ki. Midőn rajta a' büntetést végre akarták hajtani (melly abban állott, hogy mezítelenen, nyakát két fa közé szorítva 42), látványságul a' városban szélyel vezetvén halálra kellett volna korbácsoltatnia 's azután a' kőszikláról 43) letaszítatnia; elszökött a' Palatiumból, 's egy szabadossának falusi jószágán, melly a' Salariumi és Nomentumi ország' utak között Rómától négy mértföldnyire fekütt, maga magát megölte. Ő építette Rómában a' meleg ferdő házakat, mellyek elébb Nero ferdőinek nevezettek, most pedig Alexanderéinak 44) neveztetnek. Kimult életének harminczkettődik 's uralkodásának tizenegyedik esztendejében 45); 's vele Augusztusnak egész nemzetsége elenyészett.

16. Helyébe Servius Galba lépett egy régi 's előkelő fő nemességű Senátor 73 esztendőskorában, kit az egész hadisereg örömet elfogadott; mert már elébb, míg Fejedelmé nem lett ugy is mint országos polgári tisztviselő; ugy is mint katona nagyon megkülömböztet-

te magát; sokszor volt Consul, sokszor Proconsul, és gyakran a' legterhesebb háborúkban fővezér. Ennek uralkodása kevés ideig tartott 's jó kezdetet mutatott, kivévén hogy kegyetlenségre hajlott. Mind a' mellett Otho' intselkedése által, uralkodásának hetedik hónapjában életét elvesztette. Megöletett a' Római piaczon 's eltemetettét saját kertjeiben, mellyek Rómától nem messze az aureliai ország-út mellett fekszenek.

17. Galba' megölettetése után Otho foglalta el a' birodalmat, ki anyja után híresebb familiából származott mint atya után, jóllehet mind a' két familia elég nevezetes volt. Míg uralkodásra nem lépett, puha életű 's Nero' barátja volt; mint fejedelem semmit sem tehetett a' mi emlékezetét fenn marasztaná. Mert minthogy ugyan akkor, midőn Otho Gálbát megölte, a' Germániában fekvő seregek által Vitellius is Császárrá neveztetett, ez ellen háborút kezdett, 's Italiának Bebricum nevű városánál egy könnyű ütközetben meggyőzöttetvén, jóllehet sok segítő seregei voltak, maga magát megölte. Midőn katonái arra kérték, hogy a' háború' szerencsés kimenetelén ne esnék olly hamar kétségbe, azt felelte: hogy kár volna ő miatta polgári háborút támasztani. E' szerint kivégezte magát harmincznyolcz esztendő (46), minekutánna kilenczvenöt napokig uralkodott.

18. Azután az országlás Vitteliusra szállott, ki, inkább nagy tiszteletű mint régi nemességű familiából származott. Mert az atya nem nagyon híres nemzetségből eredett, de még is háromszor volt rendes Consul (47). Nagyon gyalázatosan uralkodott 's szerfelett kegyetlen volt. Különösen megkülömböztette magát telhetetlen mértékletlensége 's tobzódása által, minthogy az mon-

datik róla, hogy napjában négyszer ötszer is tartott asztalt. Legalább egy igen nevezetes vacsoráról van emlékezet téve, mellyet az ő tiszteletére a' bátya Vitellius adott, mellyben egyéb drágaságokon kívül kétezer hal, 's hétezer madár vitetett az asztalra. Minthogy Néróhoz annyira akart hasonlatos lenni, hogy ennek holt tetemeit is, mellyek nagyon nyomorult módon voltak eltemetve, pompásan megtisztelni kívánta, Vespasiánusnak két vezérei által megöletett; minekutánna Sabinust Vespasiánus fővezér' testvérét kivégeztette 's a' Capitoliummal együtt elégettette 48). Megfogattatván, nagy gyalázzal mézítelenen Róma városán keresztül hurczoltatott; feje, hajának hátra takarítása mellett felemeltetvén, álla alá kard tétetvén, 's reá minden előtalálkozók által ganéj hajgáltatván. Végre feje vétetett 's teste a' Tiberisbe vettetett, úgy hogy semmi rendszerinti temetésben sem részesült, kimult pedig életének 57-dik esztendejében, minekutánna 8 holnapig és egy napig uralkodott.

19. Helyébe Vespasiánus lépett, ki Palestínában 49) neveztetett Császárrá. Ezen Fejedelem nem volt ugyan fő származásu, de még is a' legjobbakhoz hasonlítottat. Már elébbi állapotjában is minekelőtte az uralkodásra jutott híressé tette magát; minthogy Claudius által elébb Germaniába, azután Britániába küldetvén az ellenséggel harminczkétszer ütközött-még, két nevezetes népet, húsz várost, 's a' Britannia' szomszédságában Vecta szigetét a' Rómaiak hatalma alá hajtotta. Rómában nagyon szeliden uralkodott; egyedül a' pénzt jobban szerette mint illett 50); úgy mindazáltal igazságtalanul senkitől el nem ragadozta. Mert jóllehet nagy gondal és szorgalommal gyűjtötte össze a' kincset;

mindazáltal bőkézzel is adakozott, kivált a' szü-
kölködőknek. Nem is könnyen lehet ő előtte
olly Fejedelmet találni, kinek adakozása nagyobb
vagy a' szükséghez mértéklettebb lett volna. Na-
gyon szelíd természetű volt, ugymint a' ki még
a' Felségbántás' vétkében keveredteket sem kön-
nyen büntette másképp mint számkivetéssel. Ez
alatt Judaea a' Római birodalomhoz kapcsolta-
tott Jerusálemmel együtt, melly Palestinának
legnevezetesebb városa volt. Achajat, Lycaeat,
Rhodust, Byzantziomot 51), Samost, mel-
lyek előbb függetlenek valának, nem külömben
Thracziát, Czilicziát, Commagenét 52), mel-
lyekben Rómaiakkal szövetséges Fejedelmek
uralkodtak vala, Római tartományokká tette.

20. A' megbántatásokat 's ellenségeskedéseket
nem tartotta emlékezetében. A' prókátorok és
bölcselkedők sértegetéseit csendesen eltűrte; de
a' katonai fenyítéket szorosán megkivánta. A'
fijával Titussal együtt Jerusálem felett triumphipompát tartott. Midőn eképen magát a' Sená-
tus, a' nép, 's végre mindenek előtt kedvesség, és
szeretet' tárgyává tette, a' Sabinum körül fek-
vő saját falusi jószágán életének hatvankilencze-
dik, 's uralkodásának kilenczedik esztendejé-
ben 53) vérhasban meghalt, és az Istenek közzé
számláltatott. Gyermekének születési csillagzat-
jait olly jól esmerte, hogy jóllehet sok özsze-
esküvések forraltattak ellene, mellyeket kinyilat-
kozások után is hideg vérral megvetett, még is
azt mondotta a' Senátusban; hogy vagy fiai lesz-
nek az uralkodásban következői, vagy senki sem.

21. Utánna a' fija Titus uralkodott, ki ha-
sonlóképen Vespasiánusnak neveztetett, 's min-
denféle jeles tulajdonságok által olly nevezetes
és tiszteletre méltó ember volt, hogy az embe-

ri nemzet szerelmének és gyönyörúségének hivatott. Az ékeesszóllásban, vitézségben, magamérséklésében alig találtak párját. A' pörököt diák nyelven intézte el; költeményeket és szomorú játékokat görögön írtt. Jerusálem' ostromlásakor, hol az atya alatt katonáskodott, tizenkét nyillövessel tizenkét embert ejtett el az ellenség közzül. Rómában olly szelidséggel uralkodott, hogy senkit sem büntetett meg, 's azokat, kik ellene özszeesküvésben tapasztaltattak, nem csak szabadon bocsátotta, hanem bizodalmasában is szintén ugy részeltette, mint az előtt. A' kedveskedésben és adakozásban annyira ment; hogy egy könyörgőtől sem tagadott meg semmit is; 's midőn ezt baráti neki-véte-kül tulajdonították, azt felelte: hogy a' Császártól senkinek sem kell szomorú ábrázattal elmenni. Midőn egykor vacsora felett eszébe jutott, hogy azon napon senkivel sem tett jót, ezt mondotta: barátim, a' máj napot elvesztettem. Rómában egy Amphitheátrumot épített 54), 's annak felavatásakor ötezer vad állatot öletett meg.

22. Mind ezekért mód nélkül szeretettvén, életének negyvenkettődik esztendejében, minek-utánna két esztendeig, nyolcz holnapig és húsz napig uralkodott 55), megholt ugyan azon falusi jószágon, hol az atya' halála történt. Halála olly nagy szomorúságot okozott, mintha kiki a' maga árvaságra jutását siratta volna. A' Senátus, mihelyt halála' híret estve felé meghallotta, mindjárt azon éjszaka sietve özszeegyült, 's annyi magasztalással 's hálával tetézte őt, a' mennyit reá soha egész életében 's jelenlétében nem ruházott. Az Istenek közé számláltatott.

23. Mindjárt halála után a' fiatalabbik testvére Domitiánus kezdett uralkodni, ki inkább

Neróhoz, Caligulához vagy Tiberiushoz hasonlított, mint az atyához vagy testvér bátyához. Mindazáltal az első esztendőben szelidséget mutatott 's mérsékelte magát; de nem sokára a' bujaságnak, haragtartásnak, kegyetlenségnek 's fősvénységnek vétkeibe olly igen elmerült, 's magát olly gyűlölségessé tette; hogy az atyának és testvéreinek érdemeit is kitörülte a' vele együtt élők' emlékezetéből. A' Senátus' legjelesebb tagjait megölette; az első volt, ki magát Úrnak és Istennek hivatta, maga számára nem más, hanem csak arany és ezüst szobrokat engedett a' Capitoliumban állíttatni; a' testvérei' gyermekeit meggyilkoltatta; 's kevélysége is szenvedhetetlenül utálatos volt. Négy háborút viselt; egyiket a' Sármatákkal 56), másikat a' Cattusokkal 57), 's kettőt a' Dacusokkal 58). A' Dacusok és Cattusok felett kettős triumphipompát tartott; a' Sármaták felett csak borostyán koszorúval tiszteltette meg magát. De ezen háborúkban nagy veszteségeket is szenvedett, mert Sarmátiában egy legiója vezérjével együtt semmivé tétetett; a' Dacusok által pedig a' kiszolgált Consul Oppius Sabinus, és a' testőrző sereg' vezére, Cornelius Fuscus, nagy hadi seregekkel együtt megölettek. Rómában sok épületeket is tetetett. Ezek közé tartoznak a' Capitolium 59), a' Forum transitorium 60), az Odeum 61), az Istenek' folyosója, az Iseum, az Serapeum 62), és a' Stadium 63). De minthogy rút vétkei által magát mindenek előtt utálatossá tette, életének negyvenötödik, uralkodásának tizenötödik esztendejében, az ellene özszeesküdt katonák által a' Császári palotában megöletett. Holt teste nagy meggyaláztatással a' sírásók által vitetett ki, 's minden pompa nélkül temettetett el.

Jegyzetek a' VII. Könyvhez.

- 1) **P**olgári háborúnak az neveztetett, midőn Rómaiak hadakoztak Rómaiak ellen.
- 2) Elébb Octavius nevet viselt, 's Cajus Octavius praetornak, és Atiának Marcus Atius Balbus és Julia Caesar testvér húga leányának fija volt. Fiatal korában egy ideig Hispaniában Caesar alatt katonáskodott, azután Apolóniába ment tanulni, honnét most Caesarnak fijává fogadtatván 's jószágait elnyervén, vissza jött mint Caesar' örököse 's nevét elváltoztatta.
- 3) Philippi Macedonia' nevezetes városa volt, 's annak szélén feküdt.
- 4) Caesar nem is volt jelen az ütközeten, minthogy egy álom által magát megintetve vélte.
- 5) Cassius maga ölte-meg magát.
- 6) Ezen ütközet is Philippi mellett történt.
- 7) Brutus maga ölte-meg magát.
- 8) A' napkeleten itt Syria és Arménia értetik az Euphratesig.
- 9) A' nagy Pompejus a' maga idejében leghíresebb hadi-vezér volt. Utóbb Julius Caesar által győzetett-meg 's Aegyiptusban múlt ki.
- 10) Aquitania Galliának legnagyobb részét tette.
- 11) Kit Antonius előre elküldött Á'siába.
- 12) Igazabban a' Parthusok felett.
- 13) A' napkelet mind azt jelenti, valamit a' Rómaiak kis Á'sián kívül Á'siában és a' még inkább napkelet felé fekvő tájékokon birtak; következőképen Aegyiptus is oda tartozott.
- 14) Antonius eleinten Fulviával volt házasságban, azután Augustus testvér hűgát Octáviát vette feleségül. De midőn Aegyiptusban tartózkodott, Octáviától elvált, 's Cleopátrával Aegyiptus Királynéjával lépett házasságra.
- 15) Actium Acarnaniában feküdt az Ambraci tengeröböl mellett.
- 16) Következésképen életének harminczkettődik esztendejében.
- 17) Más írók azt mondják, hogy Campaniának Nola nevű várossában halt-meg. Atella, Capua és Nápoly között feküdt.
- 18) Ez egy térség volt Róma mellett a' Tiberis partján. Eleinten a' Tarquiniusok' familiája által biratott, de a' Királyok' elkergettetése után Mársnak szenteltetett, 's utóbb rész szerint a' Római ifjúság hadi gyakorlására; részszerint közös innepi multságok' tartására fordítatott.

- 19) Cantabria, Spanyol-ország' tartománya volt.
- 20) Pannónia, Austriának, Horváth-országnak 's Bosniának egy részével együtt Magyar-országot és Slavóniát foglalta magában.
- 21) Raetia, déli Német - országnak nagy részéből, és Helvétianak és Itáliának némelly tartományaiból állott.
- 22) Baváriának legnagyobb részét foglalta magában némelly szomszéd vidékekkel együtt.
- 23) A' Salassusok ott laktak, hol most Toria és Aosta tartományok vagynak.
- 24) Ezen városok a' Caffai tengerszorulat mellett feküdtek.
- 25) Dácia egy nagy tartomány volt a' Duna mellett, 's a' mostani Erdély- és Olah-országokat, 's Valachiát, Moldaviát és Bessarabiát foglalta magában.
- 26) Az elébb említett népeket a' Rómaiak alá hódoltatta; a' Dáciabélieket és a' Németeket pedig, csak megverte egy ütközetben.
- 27) Parthusok és Persák egyet tesznek. Sándor ideje előtt Per'sáknak, azután a' Rómaiak által Parthusoknak, 's a' harmadik században viszont Per'sáknak neveztettek.
- 28) A' Sczythák a' Krimmi Tartáriában, az Orosz birodalom' egy részében, 's különösen Casan és Astracan körül laktak.
- 29) Egy az Indus vize körül lakó nép. De a' Rómaiak gokszor más meszszebb napkelet felé lakó népeket is Indusoknak neveztek, minthogy neveiket nem tudták.
- 30) Praetor külömben olyan polgári tisztviselő volt, ki rangjára és hatalmára nézve mindjart a' Consul után következett. A' Rómaiak minden elfoglalt országot vagy tartományt Provinciáknak neveztek, 's a' kisebbeket Proprætor, a' nagyobbakat pedig Proconsul által igazgattattak.
- 31) Valamint Augustus, úgy az utánna következett Császárok is Caesar nevet viseltek, minthogy Caesarok fogadták őket fiaikká.
- 32) Augustus uralkodásától fogva, a' Római Császárok' háza Palatiumnak neveztetett azon hegyről, mellyen állott.
- 33) Nem Sentius, hanem Cnaeus Hosidius Geta volt Plautiussal Britániában.
- 34) Ez a' triumph-pompának kisebb neme volt, melly Ovatió'nak hivatott. Ekkor a' hadi-vezér gyalog vagy lovagolva ment bé a' városba, 's a' Capitoliumban ökor helyett juhot (ovem) áldozott, honnét az Ovatio is nevét vette. Fején borostyán helyett myrtus koszorút viselt, 's nem a' Senatorok, hanem csak a' lovagok mentek előtte.
- 35) Az Istenné tevés vagy Istenítés, Julius Caesartól fogva csaknem minden utánna következett Császárokon, még a' kereszttyén Császárokon is Gratiánusig véghez vitett. Ha a' Császár meghalt, elsöben pompásan eltemettetett; azután vi-

aszból készült képe egy pompás ágyra fektetett 's egynehány napig, mint ha beteg lett volna virasztatott, végre az mondatott, hogy meghalt, 's akkor ezen ágy a' képpel együtt a' legjobb emberek által válaikon a' Márs' mezejére vitetett, ott egy magas alkotványra tétetett, és az alkotvánnyal együtt elégettetett; egy úttal pedig egy az alkotmány tetejére kötött sas eleresztetett, melly a' megholtak lelkét az égbe vitte. Ettől fogva az ilyen Császár Isten gyanánt tiszteltetett.

36) A' muzsika, a' régi Rómaiaknál becstelenítő kézi mesterségnek tartatott; de kicsinyenként ezen előítélet elenyésztett. Már Antoninus és Alexander Severus taníttattak muzsikára. A' tánczolás is illetlennek tartatott a' Rómaiaknál, kivált ha valaki benne nagy ügyességre tett szert,

37) Octávia.

38) Agrippina.

39) Tacitus Ann. Lib. XIV. 31. 33. három városokat nevez: Gamalodunumot, Verulamiumot és Londiniumot, vagy Londont.

40) Így neveztetett a' pontusi királyságnak Cappadóciával határos része.

41) Piemontban.

42) A' Furca vagy Pelengir különféle formájú volt. Az itt említett büntetés hihetőkép abban állott, hogy a' vétkesnek nyaka két darab fa közzé szorítottott, 's úgy a' vétkes halálra korbácsoltatott.

43) Ez a' Tarpejusi kőszikla volt, melly a' mint írják, onnét vette nevét, hogy már Romulus arról Lucius Tarpejust letaszította. Illyen letaszíttatással a' hamis tanúkat, szökött katonákat, lopásban tapasztalt szolgálakat, 's mind azokat is büntették, kik magokat Róma' uraivá akarták tenni.

44) A' feredő házak ország' költségén készült pompás épületek voltak Rómában, és azokban eleinten csak a' fő emberek, utóbb pedig mások is feredtek.

45) Nero tizenhárom esztendeig hét hónapig és huszonnyolcz napig uralkodott.

46) Harminczhat esztendeig, tizenegy hónapig és tizenkilencz napig élt.

47) Rendes Consulnak az hívatott, ki Januárius első napján lépett a' hivatalba, 's kiról az esztendő neveztetett. Ellenébe tétetik a' Consul suffectus, a' ki t. i. valamely esztendő forgása közben meghalt, Consulnak helyébe választatott.

48) Ezt nem úgy kell érteni, mint ha Sabinus a' Capitoliummal együtt elégett volna. Vitellius a' Capitoliumot elégettete, Sabinust megölette.

49) Vespasiánus ekkor Jerusálemet vívta, mellyet fíjával Titussal együtt be is vett és lerontott.

50) Ez a' rekeszték úgy látszik utóbbi leírótól származott.

- 51) Most Constantinápoly.
- 52) Commagene, Syriának egy része volt az Euphrates mellett.
- 53) A' tizedik esztendőben.
- 54) Az Amphitheátrumot Vespasiánus kezdette építeni, 's a' fija Titus végezte el. Ezen épület a' város' közepén volt.
- 55) Ötvenkilencz esztendeig, nyolcz hónapig, és tizenöt napig élt, 's két esztendeig, két hónapig, és húsz napig uralkodott.
- 56) Ezen Sármaták a' Visztula és Volga között laktak.
- 57) A' Cattusok a' Hassiai fejedelemségben, 's annak szomszédságában laktak. Domitianus elpusztította országokat a' nélkül, hogy ellenséget látott volna, még is triumphipompát nyert a' Senátustól, 's magát Germanicusnak nevezte. Triumphipompája igen nevetséges volt. Pénzen vett emberek mentek foglyok helyett német öltözetben; 's hízelkedő költők énekeltek dicsőségét.
- 58) A' mai Erdély-országban Valachiában, Moldáviában és Bessafabiában laktak. Akkori Királyok Decebalus volt.
- 59) Melly Vespasiánus alatt elégett.
- 60) Így neveztetett ezen piac, minthogy róla más három piacra lehetett sétálni. Nero alatt készült el egészen, 's azután Forum Nervae nevet nyert.
- 61) Egy theatrum formájú épület, mellyben Concertek adattak, 's a' híres muzsikusok a' közönség előtt egymással vetélkedtek.
- 62) Az Iseum és Serapeum két templomok voltak.
- 63) A' Stadium olly hatszáz huszonöt lábnyi hosszúságú hely volt, mellyen a' versenyt futók magokat gyakorolták, szélein körül véve batokkal vagy székekkel, mellyeken a' nézők ültek.

(Folytatása következik.)

5.

Némelly jegyzések a' Battasokról.

A' Battasok, Sumatrának hegyei között, az erdőkben laknak. Ugyan azért, sok ideig eszméletlenek is voltak az Európaiak előtt; de 1752-dik esztendőtol fogva elkezdték őket az Anglusok és Hollandusok megesmérni. Mint másoktól nem függő szabad nemzet, meg tartják eredeti indulatjokat, erkölcsöiket, szokásaikat, és nyelvöket: — természetekre nézve kistsinyek; — köntösök egygyűgyű, valamelly erős, kemény, barna veres, vagy fekete színre festett, magok által készült pamut posztóból való elő-kötő, vagy kamizol, vagy rövid, czipőjoktól fogva térdig nyuló nadrág. — A' szűzek, több 's kevesebb, de gyakorta ötven gyűrűt is hordanak füleik' czimpájain, mint aszszonyi ékességet. — Közönséges eledel nálök az úgy nevezett Jaggang (török búza) és a' földi alma. Közönséges vendégségben használják leginkább a' bival- vagy krokodilus húst; a' ló húsnál pedig, pompásabb és jobb eledelt nem tartanak.

Szeretik a' sok feleségüséget; némelly magát jól bíró férjfinak, öt, hat, sőt több felesége is van, de a' kik szoros és kemény fenyíték alatt tartatnak. A' házasságra lépni kívánó férjfinak, vagy a' nálök szokásban lévő Jovjovrt,

a' melly 180 fl. térszen, előre kötelessége, jövendőbeli felesége' attyának lefizetni, vagy leánya' helyett, mást állítani helyébe. — A' melly aszszony nálok idegen férjfiival társalkodik, mint a' köz gyalázatra kitétetettnek, elnyíretik a' haja, 's férjének örökös rabjává létszen. Ha pedig a' férjfi találtatik hűségtelen-ségben, mint a' szerelemben telhetetlen embernek, halál mondatik fejére.

Minthogy haragra, 's a' boszszuállásra nagyon hajlandók, tehát szüntelen való villongásban és veszekedésben vagynak mint magok, mint szomszéd falus feleik között. Ellenségeiket szeretik orozva, bokrokban vagy a' sűrű erdőkben való leselkedés által megtámadni, 's megölni. De minő kíváncsiak czéljok mint leendő elérésének előre való tudásában, kiteszik ebből, hogy minekelőtte lesre kimennének, előbb vagy egy fejer kakast, vagy egy bivalt levágnak, és annak belső részéből megjövendőltetik a' falu papjával, szerencsések lesznek e' vagy nem. Ha jót jövendőül és bétellyesedik jövendőlése, szeretik papjokat; ha pedig a' jövendőült szerencse mellett, szerencsétlenek lesznek, keményen megverik a' hazug prófétát. — Vallásokra nézve pogányok; két hatalmas Valóságot hisznek, Dajbattah-t; és Murgiso-t; amazt a' jók, ezt a' gonoszok szerzőjének tartják; de egyiket sem imádják, a' jövendő életről semmit sem tartván, sem semmit nem reménylenek, sem semmitől nem félnek. Hogy hisznek valamelly hatalmas, igazságot szerető 's a' gonoszt megbüntető Valóságot, leginkább ki tetszik: az ártatlanságnak megbizonyíttására nálok szokásban lévő gyakorlásból, a' melly ebből áll: Az elvádolt személy,

egy kevés riskását vévén szájába, ezt kívánja magának: hogy változzon kővé, ha bűnös. Vagy a' fontosabb történetekben egy ónból, vagy más nemtelen érczből készült kép, egy tál riskásába tétetik, 's a' tál' kerülete óngolyóbisokkal meg-rakatik, 's ekkor a' bévádolt azt kívánja, hogy földjének termése rohdadjon özsze, barma vesz-szen el, 's ó maga soha se ehessen, ha igazat nem szól. —

C. J. K.

6.

A' Gondviselés' különös játéka.

A' három utolsó Pápák' haláloknak eszten-deiket tekintve; különös játéka tűnik szemünkbe a' gondviselésnek. Ha ugyan is a' mindenike előtt meghaltt Pápáknak rangszámjokat ösz-sze adjuk külön-külön az uralkodott Pápák' rangszámjaikkal, és még 10-et adunk hozzájuk; nyerjük azon évek' számjaikat, mellyekben ezen három utolsó Pápák elbúcsúztak földi ha-záikból. Így *VII. Pius* meghaltt 1823-ban; *XII. Leó* 1829-ben; *VIII. Pius* pedig 1830-ban ezen számadás szerént:

Pius . . 6	Pius . . 7	Leó . . 12
Pius . . 7	Leó . . 12	és Pius . . 8
hozája adódván 10	hozája adódván 10	hozája adódván 10
18—23	18—29	18—30

7.

Kisfaludy Károly' halálára. *)

Elhunyt honunk' fő Lantosa! — gyász eset! —
 Bús Fátum! — elhunyt a' koszorús Dalos!
 Égit cserélt nagy Lelke földi
 Lakja helyett, mivel ebbe' nem fért.
 Jövel kesergő Melpomeném! — zokogj,
 'S borulj le sírján a' szeretettnek, és
 A' jókkal együtt öntsd ki bánat-
 zúta szíved' sokasult keservét.
 Jövel, ne rettegj! — zengeni a' Nagyot,
 A' Jót, — nemes czél. — Ah! sem ama' magyar
 Ószinteség, melly lelkesíté,
 'S láng esze, — sem sok ezer fohászi
 Népünknek érte, — sem jeles érdemi
 Nem tarthaták meg köz-beccses életét!
 Elhúnyt! — 's korán lett hunyta' híre
 Minden Igazt siralomra buzdít.
 Téged' kivált óh! érte esenkedő
 Testvérje SÁNDOR, Hunnia' Kedvesé!
 Téged' fakaszt testvéri szívből
 Jajt zokogó panaszokra e' sors.
 Jajjal zuborgnak a' Duna' habjai,
 Némán boropgnak Pest', Buda' térei,
 Szárnyal Hazánkban szerte a' hír,
 'S jajra fakasztja Apoll' barátit.
 Rémülve reszket e' leverő eset'
 Meggyőzhetetlen sullya alatt Magyar
 Tempénk, — 's lakójit, — mint ha lángol,
 'S csattan az ég, — remegés fogá el.

*) Meghalt 1850-dik év' Szent-András hava' 21-dikén, — e' munka pedig készült 1851-dik év' Böjt-elő hava' 14-dikén.

Sírjára omlott, szép szeme' gyöngyei
 Fénylívén, — az ép íz' bús géniuszsza, és
 Sűrű jajok közt könyje hű Fel-
 kentje' hideg tetemére gördül. —
 Dicső! lehelj rám! láng eszed' egyszerű
 Mértéke is melly mennyei ihletés
 Lész nékem! — illő lenne hozzád
 Énekem így; eget érne büszke
 Fejem; 's merészen zengene lelkesült
 Múzsám utánnad Hunnia' résziről, 1)
 Vagy víg dalokban 2) ömledezne
 A' kegyek' Édenein, 's virányin.
 Láttam, midőn a' Menny' arany ajtaja
 Előtt lebegvén, — jött elejébe ki
 VIRÁG 3), 's az új polgárt örömmel
 Átkarolá, 's bevezette. Tüstént
 A' Sérafok közt hely mutatóda ki
 Számára; most a' két jeles Énekes
 Vévén magyar lantját, utánna
 Zenge az égi kar andalogva. —
 Nyert hát az ég! — de Hunnia' kára nagy!
 Nincs! nincs egyéb ír kötni be mély sebünk', —
 Nézőnk utánnad menybe kedves
 KISFALUDYUNK, 's neved' emlegetjük. —

Pataki János, Patakról.

-
- 1) Czelzás Kisfaludynak Mohács, Erzsébet 's több illy szomorú foglalatú munkájira.
 2) Czelzás: Vigasztaló Dalbor mellett, — Pipa-dal, 's több illy víg foglalatú munkájira.
 3) Virág meghalt 1830-dik év' Bóldog-Aszszony hava' 25-dikán.
-

Az én Dicsőségem.

Szép, lenni harcban nyertes Hadvezérnek,
A' honn' ügyéért ezreket vezetni,
 Erdemborostyánt általok szedetni,
 'S ragyogni végén a' hős pályatérnek;

Szebb, zöld cserágát a' polgári bérnek
 Fénypolczon izzadt fűrt közzé tehetni,
 Törvény' 's igazság' védjévé lehetni,
 Segítve jókan oltalmat ha kérnek;

Óh sokkal édesb, sokkal szebb nekem,
 Mit értékem nyújt azzal kedvre élni,
 Csendes lakomban zengni énekem;

A' sors' kegyétől csak kevest remélni,
 'S Esztim' szerelmes keblén szenderegve
 Álmodni, míg rám csókja hull peregve! . .

Fogarasy János.

Barátomnak Tanács.

Értettem szeretett Barátom a' czélt,
 Mellyért kis Leveled' sietve küldéd;
 Szívemből örülök, hiszem valóban,
 Hogy színlett, csapodár szívű nem vagy;
 Már meglelkesedett szívedben a' Jó.
 Házasság' szele bús fejedben ötlük.
 Szívemből javasolhatom Barátom,
 Mert forrón szeret a' kegyes Ninád; élj!

B. J. J.

8.

Smith Angoly-kapitány' életleírása, jeles nagy vitézsége Székesfehérvárnál, rettenthetetlensége 's különös története a' föld' négy részében.

(Folytatás.)

Smith némelly tekintetes honfijaival Virginiába Amerikába költözik.

Az illy szükséges meszsze útra megkívántató dolgokkal; nép és mesteremberekkel hajóikat felkészítvén kiindultak, hogy Virginiában újlakot alkotnának. Amerikába érvén Paspia partjainál kikötöttek. Rappahanna' Királya számos jobbágyaitól kísértetve e' vidékben mulatott. Udvarisan járult az Angolok' eleibe, nevezetesen: sipolva; rajta sok gyöngy sorok tündököltek. Teste véres, orcája pedig ég színnel volt festve. Tövigg lenyírott agyának egyik felét, sipka fedte, a' másik feléről pedig korbácsba font hosszú haja függött: ezen korona' formájára őz bőrből készült fedőléket viselt. Nagy emberséggel köszöntvén a' Fehéreket igéző szépségű halmon épült palotájába hívta. Paspiaiban Cap Conforttól 8 mértföldnyire újlakás' készítéséhez fogtak, és az elkészült erősséget Jakab Király' nevére Jamestownnak nevezték. Cselekedetek a' vadak királyának, és népének

koránt se tetszék. Barátságokat és bizodalmodkat azon-
túl szemesség és irigység váltotta-fel. A' Király szo-
kás ellen fegyverben járt; azomban az Anglusoktól
azt kívánta, hogy fegyver nélkül járjanak dolgaikra.

Magok közt Elölülőt választottak. De kinek ügyet-
lensége hamar meggátolta dolgaik' folyamatját. Meg-
értvén ezt az örökösök, — vér szemet vettek: előb-
bi kereskedésöket félbe hagyták, eleséget nem kül-
döttek, — azt kívánván, hogy az Angolok ha enni
akarnak, — küldjenek ruhát és puskát. Ebből cse-
tépaté támadt; az Angolok tüzeltek a' Feketékre,
azok elébb futásnak eredtek ugyan, de hirtelen elő-
teremvén, nyilaztak ellenségeikre. A' sereg előtt vi-
tetett Okee fő-istenek pompás készülékben, 's nagy
mérészséggel ütköztek. Smith vala honfiai' vezére,
az ellenséget rettenthetetlenül fogadta, bálványokat
földre lötte. Iszonyú történet' volt ez a' lakosok előtt,
eszek nélkül szétszaladtak. Más nap békesség —
és istenek visszaadásáért esedeztek. Smith, győze-
delme után az új várba visszatért, 's már mindent
zavarban talált, — kiki hajóra akarván ülni, pedig
bő aratás biztatta őket. Királlyá' java szíven feküd-
vén, szép szóval igyekezett szándékjokról leverni,
mind hijában; tehát a' kievezni akarókra lövetvén,
Kendál Kapitány elesett, 's így a' többi megrettenve
vissza ment. Ezután ladikra kelvén, 2 hazafival,
és 2 Indussal a' tartomány vizsgálására indult, ki-
szálván, a' többinek parancsolta, hogy visszajöve-
teléig megne mozdúljanak. Alig várták, hogy ma-
gok maradjanak, ellenkezőt cselekedtek; így egy köz-
zülök a' vadak' kezére jutván életéért kivallotta, —
Smith merre 's hányad magával jár. 200 Indus ment
nyomába, elérték azok: Májorunk szokott rettenthe-
tetlenséggel rájuk tüzelt, és közzülök többeket eleik
lelkéhez küldött. Mivel pedig az igen nagy erő min-
dég hátrább nyomta, szint ágyékáig egy pocsolyába

esék. Még is az ellenség félvén közelíteni hozzá, távolról nyilazta, Smith egy Indust használt kezében paizs helyett, a' ki tele lett nyilakkal. Végre a' hideg elcsigázván, katonái is elesvén, úgy adta fel magát, hogy életét meghagyják. Így rabúl Pauhaton Királyokhoz vitték. Az őt felette bámulta 's tisztelte, kivált mikor zsebbeli compaszát mutatta, 's magyarázta néki. Tője mozgásán, 's üvege átlátszó voltán gyermek módjára bámult. Végre tűzöknél felmelegedett, a' vadak osztán győzedelmi pompaképpen városokba vezették; vadhússal jól tartották. De tánczokból és más már előtte esmeretes készületekből tudván tudta, hogy vendégjeket szándékoznak felcsemegezni. Nevezetesen, hogy megérthessék; vallyon rossz szándékkal nincsen e erántak, illy varázsláshoz kezdettek; gyikényre ültették, ott termett egy hórihorgas betyár ugrándozva, képe szénnel volt kifigurázva. Fejéről vállára menetke-bőr csüggött; egyebünnét pedig tollak, kezében kelepert forgatott. Miután különös tagjáratás közt imádságot mörmölt; lisztet hintett a' tűzre. Ismét hasonló csúf 6 legény betoppant; még csudálhatóbb mozgásokat cselekedvén a' tűzhöz terepültek. Fület boszszontó éneket mondtak; azt a' fogoly halotti énekének méltán tarthatta. Tovább a' fővarázsló 5 szem búzát rakott a' földre; és indulatos test-járatással hosszasán zsongolt. Minden jelenvaló zokogott: hova-tovább több búzát illetgetett; — míg a' tüzet körül nem rakta, e' babonából; mint mondtam azt igyekezett megtudni: ha vallyon a' fehér ember nem törekedett e ellenek rosszhat tselekedni. Minden búza sor közibe sohajtás és könyörgés közt fütykösöket tett. Végre a' körülállt Feketéknek jelentette: hogy Smith semmi rossz szándékot nem forral szívében. Annak okáért eleresztették volna, de a' Király tanácsosival megdölvén azt; hogy mindnyájoknak szabadsága, vagy

szolgasága ezen vezér' életétől vagy halálától függne; szükségesnek ítélték őt agyonverni. Már letétezték a' temérdek kő, mellyen fejét öszvetörnék. Sőt az izmosabb vadak a' felé is hurczolták. Igen kedves Iyánya sirva kérte apját, hogy ne ölesse meg; midőn nem használt kérése, átkarolta az Angoly' fejét, hogy hát őt is üssék agyon. Erre megindult a' vad Fejedelem' kőszíve, és szabadnak mondotta lenni az Angolt, csak azt kívánván, hogy küldene neki egy rakás puskaport; mert a' mit minapában némely töltek elszökött Fejérek (Hollandusok) adtak neki; elvetvén, — még nem kelt ki.

Soha megadom fejében megígérte Smith.

E' történetét követett némely szerencsés verekedéseiről halgatok 's azt említem, hogy fördésében egy hal farkával rá ütven, meggyógyulásakor hazafiai köz akaratból Elölülőnek rendelték 1608-ben.

A' telepedtekhez Angliából élelem, és nép érkezett, kik a' kereskedés végett Pauhatonnak szép ajándékot vittek, — különösen pompás királyi köntöst, és aranyos koronát. Úgy ítél a' tanács, hogy az Elölülő választottakkal menjen a' Királyhoz, és tudósítsa a' dolog eránt. Pauhaton, utazásából más napra váratott. Midőn a' követség tűznél beszélgetne, egy erdőtől nagy sokaságú rettentőn ordító aszszonyfélék, és gyermekektől bekerítetvén, mindnyájan fegyverhez kaptak, úgy gondolván; hogy Pauhaton' hitlenségéből lesbe fogattak; hanem az ottani éltesektől biztatást vevének, hogy nincs okok félni. Nem is csalatkoztak meg, nagy dallása között mintegy 30 fiatal lyány, öszszefogott kézzel vígan lejtődzni kimentek. Testöket színekre festették, nyil, — buzogány, — és karddal voltak felövezve. Hogy a' nemzeti ékességből semmi el ne maradjon, fejeken szarvas szarvat viseltek. E' virginiai szüzetskék egy Britannusnak se igen cseppentek szívébe. Majd erdős la-

kásokba költözvén, lerakták viseletöket; visszatértek az Angolokhoz 's őket nyájasan ebédre hívták: az ebéd gyümölcsből, hal, — és madarakból készült. Estve égő üszöggel vendégeiket haza kísérték.

Megérkezvén Királyok, az európaiak jelentették követségek okát, tudni illik, hogy ő Felsőge ajánlaná magát a' várakba, hol megkoronázni kívánnák: „Én hatalmas Fejedelem vagyok, hozzátok nem megyek; koránt se gondoljatok olly ostobának, hogy fejemet váratokba, mint kelepczébe vigyem!“ E' kevély jelentésre megharagudván az Elölülő, bosszúlni akart; de a' barátjai lecsendesíték. Gögjének temjenezni látta itt Pauhaton az Angolokat; de szívében remegett sokaságoktól.

Feltűnt a' koronázás' innepe, a' pompa csillám fényével. Az országlónak le kellett térgyepelni, hogy a' korona fejébe tétethessék; mire ő tellyességgel nem akarta magát ajánlani, félvén hogy elütik a' gombját. Ugyan ekkor a' tengernél kisüttetvén az ágyúk, úgy megrémült, hogy a' feltalálóját is szidta az illy czeremóniának. Végeztetvén a' koronázás; ő is megakarta mutatni hogy tud emberséget: az Elölülőnek ajándékozta viselt csizmáját és köpönyegjét.

Történt mindazáltal, hogy az Anglusok iparkodása felnyitotta szemét, védő szövetséget kötött Király barátjaival a' telepedtek éhvel leendő kiirtásokra. Már most hát azon gondolkoztak az új lakosok hogy az örökösöket adó alá vessék. A' fekete követe' megjelenések után, az Elölülő személyesen ment Pauhatonhoz, mivel az egy puska, kova, és néhány üveg golyóbisért tele hajó búzát ígért. De Smith jelenlétében vissza vonta szavát az Uralkodó; 's minden véka eleségért egy fegyvert kívánt. Az Elölülő haragosan kardjára ütven, előle kisimúlt a' házból Pauhaton, sőt féltiben odahagyta várossát.

Az egyik hűtelenséget másik követte, mivel

fegyveres vadaktól körülvéttetett a' vezér lakja; kiket pistollyai mint fürjeket a' vadonba kergettek. Az uralkodó mentegette népe' tselekedetét, 's az erős' boszszúja szüntetésére gyöngyöt és sok búzát küldött. Engesztelődésre hajlott a' vitéz, ámbár sokszor tapasztalta a' fekete Ur' róka természetét. Ugyan is elébb Smith felől is úgy vélekedvén, mint az előtteni Elölülőről; a' ki bizonyos számú baromliért ostoba gondatlanságból a' Feketéknek fegyvert küldött, — semmit sem akart adni, csupán csak hadi szerzősámért. De nem talált bolondra: e' dolgon haragja felforrván, kegyetlen Feketéivel megtámadta az ángoly dolgozókat. Azt akkor behunyt szemmel nézték mindnyájan, de Smith pajtásával kirohadván, sok barbarust fogságra hurczolt és legényesen reájok veretett. Dühödésbe jöttek a' vadak, a' város elébe szálván, orditva mondták: hogy felégetik azt, ha tüstént ki nem eresztik társaikat. A' bajnok hátok megé kerülvén nehanyat lekaszabolt. Pauhaton remülésbe esvén, kedves leányát küldötte Smithhez jobbágyiért könyörögni. A' szelid fejedelmi személyke — mint a' Májor minapi védangyala mit nem volt megnyerendő? Igen szívesen látá Smith és kiereszté az attya' jobbágyait. Otthon nem győzte eléggé dicsérni az Angolok emberségét.

Az Elölülő innét Pamanuk országba ment, mellynek Fejedelme láttatott őt igen nyájasan fogadni; jelentette mennyire szívesen akar vele kereskedni, házához hívta 's a' t. Vitézzeitől 16 vitt a' vezér, kevés idő múlva 700 vad fegyveresen reá ütött az erdőből. E' hűségtelességen szörnyű harag' lángja borítá képét; szidta a' ravasz Fejedelmet 's kiáltott, hogy akármelly fegyvert választva menjen vele bajtvívni. Hajójából sok rezet hozatván; annyi véka búzát töltsen-le, mennyi fegyverese jelen van, akkor ő kevés pajtásaival velek megütközik, és a' kétféle

jószág a' győzőfélnak adassék. Sokkal inkább megijedt a' puha herczeg, mintsem az ajánlást elfogadta volna. Dadogott azt hazudván, hogy emberei ajándékkal jöttek tiszteletére. Most még jobban haragra gerjedvén, derékon kapta az Urat, agyának pisztolyt szegezett 's az udvarra hurczolván kiáltott; hogy mindjárt keresztül lövi, ha népét szét nem eresztí. Fejedelmek eránt mély tisztelettel viseltető lakossai Pamanuknak, mindjárt letették gyilokjaikat. Az Angoly boszszúsan mocskolta uralkodójokat vad ember telenségéért, szavaihoz fenyegetést adott, hogy egyszeriben hólt testekkel teríti az udvart, ha az ígért élelmet meg nem adja. Nem vették tréfára a' dolgot; még az nap mindenféle enni valót vittek. Tselekedetjeket bánat jelül vette az Elölülő igen megcsalódva. Magától egy két barátján kívül a' többit hajójokhoz eresztvén, éjjel álmából felverték a' vad emberek, szerencsére egyik barátja nem aludván, felköltötte őt, a' ki kardot rántván közzülök többeket vég éjbe merített.

Most is szemtelenül engedelmet kértek, elrejtette haragját; de gondatlanságból az uralkodóval vacsorált. Más nap nagyon megbetegedett; mivel megmérgeztetett eledelt evett, még is az öő eszköz ártalmának ellent állt erős test-alkatja, 's orvosa tudománya. Látván a' Fejedelem rosz tselekedete' szomorú következtetését; valami sokat érő sor gyöngyel, és hajó búzával igyekezett fejről elhárítani a' veszedelmet, 's hatalmas ellenségét engesztelni. Ennyi veszedelme okának Pauhatont tartotta lenni; azért vitézivel országára ütven, őt elakarta fogni; de jókor elfutott. Midőn későbbben Paspia' erdejében csak maga ballagna, az ellenséges Király' frigyésére bukkant; a' kit minden legerősebnek tartott országában. Smith mikor kihúzná kardját, megelőzte amazt derékon kapván; a' közel lévő folyóhoz sietett vele, hogy

bele fojtsa. Minthogy pedig őt az Anglus is ugyan csak magához szorítá, együtt zuhantak a' vízbe. Ott kiki erőlködven ellenségét kiirtatni az életből, — Smith szerencséje mint máskor, most is akkor hozzá fordult, midőn élete nagy veszedelemben forgott: ugyan is 2 Anglus arra vetődven, nem csak megszabadították; sőt a' Királyt is fogságra vitték Jamestownba. De vigyázatlanságoknál a' fogoly kiszökött.

Smithnek, Fejedelme' javára ügyelvén, nem csak a' köz ellenséggel kellett küszködnie; hanem midőn Anglia új Igazgatót küldött Virginiába, az már haza csapott orozva ölk vele ismét vissza jöttek. Smith Lord Delavár Igazgató előtt rút színnel festetett le, Kedvetlenségét más veszedelme is nevelte t. i. csónakban aludván, a' nálla lévő puskapor nem tudhatni miképpen fellobbant; testét sebbel borítá, 's a' vízbe vetette. Ekkor bizony kettős halál' toroka nyílt fel reá, tűz és víz. *)

Ide is tekintve javasolták barátjai; hogy honfiainak méltatlan sértegetéseiket többé ne szenvedje; mert elébb vagy utóbb a' gyávák boszszújának áldozatja fog lenni, okosan cselekedénd, ha haza megyen. Kérésben múlt el, hogy ez a' jövendölés be nem tellyesedett, ugyan is lesből reá tüzeltek. Illy gyalázatos és vérengző tetteiket csakugyan ki nem állhatván, — Angliába hajózott.

*) Ugy járt mint az egyszeri denevér (vera Fabella est) Gr. . . cs grófról hallottam régen, hogy egy estve a' Duna partján Hangai udvari Poétájával beszélgetvén, körülök denevérek repkedtek; szólt a' gróf: Hangai, mondjon verset a' denevérről. Mindjárt kegyelmes Uram! csak méltóztassék paráncsolni e' Németnek (mutatván a' vadászatból megérkezett jágerre) hogy lőjjön - le egyet. Ekkor ő tüstént ezen verset mondotta:

Mus et avis fueram, duplex quoque funus habebam,
 Saucior ut volucris; mus modo mergor aquis.
 Szárnyas-eger voltam, kettős leve szinte halálom,
 Sebbe esém madarúl; mint eger árba halék.

Ez a' történet mihelyt értékre esett a' vadaknak; nem lévén többé az erős és okos vitéz, kitől mindég rettegetek; egyik főisztet a' másik után fogták a' halálos kelepczébe, 's az 500 új lakosok száma fél esztendőre 60-ra olvadt.

Meddig élt hazájában nem tudhatni, mert osztán élete történeteinek további folytatásával felhagyott. Pauhaton Király' hajadonját egy szinte haza menő tiszt vette el; de az még a' tengereken meghalt.

Homonnay Imre.

9.

Levél töredékek.

I.

— — — — — 'S azért tudsz e panaszra fakadni? Óh, édes barátom! ezt ne csudáld; és miatta tiszta szíved' boldog nyugalma felzavarodni ne engedd. Nincs különösebb teremtmény a' nap alatt, mint ez a' józan észszel megajándékozva is nyomorúlt embernem. A' legvalódibb érdemnek is gyakran csupa koczka megismértetése; 's ha már egy kettő csakugyan megismérte is azt, a' milliók közzül, arra sem kell sokat építeni, mert az az egy kettő is másképen érez vagy beszél, vagy legalább másformának mutatja magát néhány nap múlva, — vagy ha ez nagy mondás — néhány pillantat múlva. Számatalanszor történik, hogy a' ki minden valódi érdem nélkül akarja álkoszorús fejét, az úgy nevezett közcsoport közzül feltolni: sokan emelik őt, 's rövid idő'

haladtával ugyanazok zökkentik őt viszont alá, kitrombitálván még azt is, hogy a' neki tulajdonított dicsőségre legkevésbé sem vala méltó. Így csúfolnak meg az emberek mást, így csúfolják-ki önmagokat is. Kik most hízelve mutatják hozzáuk szerető indultataikat, holnap már érzéketlenül kizárnak minket szeretetökből, és viszont másokat választat velök szeszélyök; majd ismét az történik, hogy a' ki tőlünk egészen elidegenüle már, újra kínálni fog minket baráti szeretetével. De ez majd ismét megváltozik; 's így megyen ez a' sors határtalanul, ezernyi változások közt, az egész életen által. — 'S ez esik nehezen, ez fáj neked, édes barátom; úgy e? Hiszem 's tudom én azt tökéletesen; de lásd, ezen szigorú tönushoz itt alant hozzá kell szoknunk! Ha méltó érdemidet a' világ nem isméri meg, 's nem jutalmazza meg; sőt a' mellett még gúnyol, rágalmaz és üldöz is, — a' mit tapasztalni gyakran van szerencsétlenségünk — azért soha ne csüggedezz! Szivednek — ezen igazán ítélő kisvilágnak — beszédire figyelmezz. Ha igaz érdemed van: ettől várjad el méltó jutalmadat, és állandó tiszta örömet nyújtsd számodra. Nemes munkálkodásodat és jótévedésedet azonban folytasd félbeszakadatlanul; hintegess áldást ember társadra minden részrehajlás nélkül; boldogítsd, ne csak házad' népét, hanem hazád' népét is, buzgó igyekezettel, tellyes erőd szerint. Ne hidd, hogy így neked a' világ nem fog érdemet tulajdonítani; kajánosság és fondorkodás ezt soha nem fogja megsemmisíteni. Ha éltedben meg nem ismernék azt, megismérendik majd, midőn a' bús harangszó elhúnytodat jelentendi; ha ekkor sem; akkor, midőn hideg tagjaidat deszkák közzé zártan a' sírverembe leeresztik, ha ekkor sem; akkor, midőn hamuvá omlandasz; ha ekkor sem ismeri meg igaz érdemidet a' gyarló világ; éltedbeni nagy tetteid fogják azt hirdetni csalhatlanul, sok századok' múl-

tával is; mert az irigység azt fosztja meg az érdemtől, ki annak helyt ada szívében, de az igaz érdem halhatatlan. Hadd ragyogjon egy kis ideig az álérdem, és hadd legyen homályban egy kis időn a' valódi erény, ha a' gyarló világnak így tetszik! Igaz ugyan, hogy egy kissé különösnek látszik, mikor mindúntalan azon panaszt halljuk: „Most is lámpavilágnál kell még nappal is a' nagylelkű embereket keresni, még sem találunk“ — azomban igen sok nagylelkűnek ragyogó érdemét akarja még is az ember homályba temetni. 'S mit mondjunk erre? — — —

II.

Fejhajtogatva 's félmosolygással menék keresztül leveled' olvasásán, édes barátom! mivel olly sorokra is juték abban, hol viszont arra kísérsz, mire már az előtt is megkísértél, hogy t. i. egy újabban megjelent eredeti magyar munka felől mondanám ki neked ítéletemet. Megvallom, efféle kívánatát, mint egyebet is, szíves örömmel szoktam teljesíteni annak, kié a' szívem, 's kinek szíve az enyim. De ítéletet hozni! — óh, édes barátom! ez nagy megfontolást és nagy időzést kíván; 's nem tudod é ezt: *Ne ítéletek és nem ítéltettek?* Egyébiránt, hidd-el, mióta lelki Ügyész vagyok, annyi visszavonó 's ellenérzettű házaselek' ügyében kelle már ítéletet hoznom, hogy bennem — mint a' szép Nem' igaz tisztelőjében is — kedvetlen érzetek támadának a' házaselet iránt. Ennélfogva nem csudálhatnád, ha az ítélethozást, elkerülhető alkalommal, szépen elmulasztanám. Ehez járul még az is, hogy te mint Pest' szerencsés lakosa, körül vagy véve tanult jeles férjfiaktól; 's e' szerint ott elébb ki lenne elégítve kívánatod, és megnyugtatóbb ítéletet hallhatnál, mint tőlem. Ezen-

kívül azt is szemrehányással kénytelenítetem megvallani felőled, hogy te már eddig hozzád írt leveleimből 's veled közlött más rendbeli munkáimból is sokat elküldözél — akaratom ellen — nyomtatás alá; pedig ha minden hiábavaló kéziratot nyomtatni engednék, melly eddigelé kezem alatt készüle, tehát egy lipcsei könyvvásár lehetne belőle à la minuta. — Kívánod azonban még is ez iránt ismételt levélben, hogy az „*Élet*“ felől mondanám ki ítéletemet, helybenhagyó 's viszszatetsző gondolatimat egyiránt. Bizony, édes barátom! más nemű új munka' említése által nem egy könnyen szállaltam volna meg; de az *Élet* felett örömmel hallatom előtted szavamat, mert ezen művnek már csak nevénel fogva is köz-érdeke van minnyájunkra nézve, kik élünk, 's boldogúl is kívánunk élni. De minthogy olly igen sok a' szép és az *Élet* czimű munkában, mint magában ezen életben, tehát kimély meg azok sok szép' és jó' kijegyzésétől, melly azon művben majd minden lapon találhatik; 's engedd inkább csak azon csekélyet itt neked megírnom, a' mit ezen munkában helytelenitek 's gáncsolok; mert hiszem négy szem és két szív közt bátran kimondhatjuk véleményünket, 's szabad szabadon gondolkoznunk és szabadon beszélnünk. Hanem előre bocsátom azon kérelmemet, hogy leveleimet többé semminemű Redactióhoz ne küldjed. Ha midazonáltal szerencséd lehetne az *Élet*' szerzőjével szólni: nem bánom, sőt kérlek is, adnád neki tudtára, miként ohajtanám kezét kezembe 's szívét szívemhez szorítani.

A' vezérszó mellett ohajtanék némán elmenni; de kívánom veled abban is tudatni azon szembetünőbb mondásokat, mellyeknek igazolására nem nyújthatom az érdeemes Szerzőnek jobbomat. A' IX-dik lapon így szól: *A' ki már boldog, annak e' könyvet nem írtam.* Megvallom, édes barátom! inkább előt-

tem 's minden velem rokonérzetűek előtt is, az egyik igen nagy becse az *Élet* című munkának, hogy a' boldogok is tükrözve látják benne boldogságokat, és öröme 's újabb ösztönre buzdítja őket, arra, hogy a' lerajzolt 's már elnyert boldogságot mindég szentül igyekezzenek megőrizni 's még nagyobb tökéletességre vinni. 'S illy buzdítás elmúlhatlanul szükséges, ha szépnek 's jónak magvait ohajtjuk embertársink közt hintegetni. De itt, úgy látszik, a' Szerző hibás ideáját kapá fel az itteni boldogságnak; t. i. a' semmi nélkül sem szükölködő, 's már nagyobb tökélyre nem vihető mennyei boldogság' ideája volt előtte; de ennek ez a' föld nem hona. Földi boldogokban az örömet nevelni, őket a' még nagyobb boldogság utáni törekedésre buzdítani — szép dolog és nagy érdem. Ezt a' Szerző — bár a' mint szavaiból érthetni, maga sem vevé észre — hathatósan eszközli munkájában; mert én önvallomásának ellenére azt mondom, hogy ezen könyvet valóban a' boldogabb emberek' számára is írta.

Ugyan a' vezérszó' említett lapján ez áll: *elidegenítik az olvasókat, más könyveknek nem csak megszerzésétől, de még az előbeszédnek elolvasásától is.* Itt a' Szerző eltéveszté azon periodusnak természetét, mellynek részecskéje: *non solum — sed etiam; nem csak — hanem.* Illy periodusban az antecedens mindég a' kissebb, a' consequens mindég a' nagyobb dolgot jegyzi-meg; azért mondatik: nem csak — hanem. Illy periodus p. o. *Éz a' gyermek még nem csak betüzni nem tud, hanem olvasni sem,* — rossz periodus; mert ha betüzni nem tud, önkényt értetik, hogy olvasni annál inkább nem tud. Lehet azonban mondani: *nem csak olvasni, hanem betüzni sem tud;* és ez jó periodus. Ki valamelly könyvet meg nem szerez, el sem olvashatja; de a' megszerzettet olvasatlanul is lehet hagnyi, 's el is lehet olvasni;

tehát a' megszerzés elébbvaló 's nagyobb mint az elolvasás. E' szerint az *Élet*' Szerzőjének inkább így kell vala mondania: *elidegenítik az olvasókat, más könyveknek nem csak elolvasásától, hanem megszerzésétől is.*

Ugyan azon lapon kifigurázza a' Szerző az Írókat, midőn a' könyvekről *nagyot ígérő címeket; kereskedés' szüleményét, kereskedési cikkelyt; továbbá, l. XI. csak czime legyen bőfizető, 's több effélett hord-elé.* Minek ezeket itt számlálgatui vezérszóban? Tán szégyen is tehát valamelly könyvből hasznót várni? Tán a' Szerző ingyen adá kéziratát a' könyvárosnak? Vagy tán az abbóli jövedelmet valamelly intézetre szánta nagylelküleg? A' ki így akar, teheti azt; 's még azon felül a' publicum' tiszteletére is számot tarthat. Tán tudva pénzért, kitett jutalomért írni is szégyen és alávalóság? A' Szerző' szavai legalább ezt gyanítatják. Haszontalan szószaporítás az úgy nevezett vezérszóban az is, hogy ő elébb címet választá könyvének, azután írta-le. Mit nyom ez a' megjegyzés? Egy józan olvasó sem kérdezi azt: cím született e korábban, vagy műv? 'S a' munkáról nem e' szerint hoz ítéletet az olvasó, nem e' szerint tulajdonit érdemkoszorút az Írónak. — Világosan hamis állítás a' XIII. l. ez: *A' megkritizált könyv soha sem olyan rossz, mint maga a' Kritika.* Ezen mondásról iveket írhatnék neked, édes barátom! de most csak azt jegyzem meg, hogy sok silány munka felett mondatott már olly jeles Kritika, mellyből magából többet lehete tanulni, mint a' reá alkalmat adott egész könyvből.

A' vezérszó után süségtelen czifra egy rubrikázás az a' *Tartalom*, a' XVI. lapon, minőt még illy tárgyú műben soha sem láttam. Szó van itt fejezetekről, cikkelyekről, értekezésről, nyolcz ideákról, és egy toldalékról. Mindegyiket feltalálhatni a' munkában, még pedig kettősen, de cikkelyek csak a' *Tartalomban*

említetnek; ellenben az *általános elmélkedésről* és a *Magyar-országrai alkalmaztatásról* nincs említés a Tartalomban. Nem tudom: van e, kinek illy felosztás tetszik? Én legalább úgy hiszem, édes barátom! hogy ez a' dupla épület egészen haszontalan lévén, illy felosztást szerencsés gondolatnak nevezni nem lehet. Ha az idea nem nyolcz, hanem csak egy volna, természetileg mingyárt nyomban követné az *általános elmélkedést* a' *Magyar-országrai alkalmaztatás*; 's így helyesebb lett volna minden egy ideáról adott általános elmélkedést is legott félbeszakadatlanul átvinni a' Magyar-országrai alkalmaztatásra, 's nem kellene értekezést, három fejezetet, nyolcz ideát kétszer különkülön emlegetni. Azon sokféle czímetel' kihagyása megtörténhetett volna csupa számbeli felosztás mellett. Egyébiránt ha a' 2-dik lapon álló *értekezést* — melyet inkább jegyzésnek, vagy a' lelkes Gróf *Széchenyi István*' remek írói példájára, *Tudnivalónak* lehetne mondani — összehasonlítom a' 107-dik lapon kezdődő 's Magyar-országra alkalmaztatott *Értekezéssel*, valóban megkell vallanom azon szűkeszűségemet, hogy el nem találhatom, mi bírhatá a' Szerzőt azon két izbeli értekezésnek egyformán czímezett írására. 'S hogy ez a' 107-dik lapon induló értekezés ne tartitaná el még nagyobb mértékben a' munkát, helyesb szolgálatot teendene az a' vezerszó végén.

Gyönyörű 's valóban sikeritést érdemlő dolgokat emleget a' Szerző a' *Haza* cím alatt; de mint-hogy ez a' cikkely is kétszer fordul-elé, megkell mondanom, hogy a' 146. és következő lapokat érintem. Méltó — mondom — ezen cikkelyt a' földek' okos haszonvétele végett jól megfontolni, de azon egész beszédet huzamosan, a' Dávid Urral, Plébánussal, Prédikátorral és az Iczik Zsidóval catechesis formában folytatott dialóg nélkül is el lehetett

volna egészen úgy mondani, mint a' szándék volt; 's így az a' sok nagyságos és egyéb czimezett is elmaradhata. Egyébiránt a' regulatio' kezdete előtt a' 149-dik lapon így szól az Író: *Képzelem magamat egy falu' birtokosának, mellyben van mintegy száz urbáriális sessio 's a' t.* Utóbb pedig mint képzelt Uraság mindent jó rendbe hozván falujában, meg is akart hölgyesedni; itt egy kis romános történetté változik a' földmivelésről beszélgetés, melly szerint nagy pompával és díszes kísérettel menaszszonyáért menvén, „mikor — úgymond — épen hintóink és násznépünk gróf Daruváry' kastélya' udvarára be akarnak fordulni: egyszerre elsüttetnek az álgyük, melly rémítő csattanásra álmomból felébredtem. Csak az a' hasznom, hogy akármit lett légyen is, legalább életemben egyszer boldog hazát is láthattam.“ — Itt nagyon ellenkezik önmagával a' Szerző; mert elsőben *képzelte* magát olly uraságnak, végre pedig álom lett; noha képzelní 's álmodni még is nagy különbség. Az *álom* is képzelődés' munkája, de a' melly csupán a' lélekben van; mert a' test' külső 's nyugvó érzékei abban részt nem vesznek. A' *képzelődés* nem egyéb, mint olly képe valaminek, mellyet az ész az érzékek' hatásival együtt munkálva terem és állít-elé. Eszembe jut itt *Okennek* az *alvásról* írt definitiója is „*Naturphilosophie*“ munkájában, hol így szól: *Der Schlaf ist die Polarisation des Nervensystems mit dem Gedankensystem.* Ez nekem olly igen tetszik, mint a' büntetésnek ezen definitiója: *Poenā est malum passionis ob malum actionis.* — De maradjunk-meg tárgyunk mellett!

Kár volt, édes barátom! olly szép és hasznos fejtegetést utóbb álomnak nevezni; csak maradt volna inkább képzelődés, olly képzelődés, melly hogy teljesedésre juthasson nem sokára, legforróbban ohajtjuk. Azt is mondja a' Szerző; hogy legalább életé-

ben egyszer boldog házat is látott; pedig csak boldog *falut*. Kár — igen kár vala még azt nem képzelnie vagy álmodnia, hogy őt azon bölcs regulációban, javainak okos használatában, és a' jobbágyok' boldogításában, az egész Magyar-hon is legott örömmel és buzgón utánozta; mert ez még hozzá tartozik hazafiui ohajtásinkhoz. Így még jelesebben megfelelt volna ez a' cikkely a' „Haza“ czimnek.

Abban sem tudok egy értelemben lenni a' Szerzővel, midőn a' 95-dik lapon ezt mondja: „*A' katechetikai tanításmód öregeknek jó és hasznos lehet: de gyermekeknek semmi kevésbbé, mint czélirányos.*“ Hiszen öregek felől úgy is felteszszük, hogy tudnak gondolkozni; formálnak ők kérdéseket önmagoknak, 's ugyan önmagok meg is felelnek azokra magoknak. Inkább én azt hiszem, nevelői tapasztalásim után is, hogy *socratica methodussal* tanítani, midőn mind könyvből mind előszóvali tanításban, elébb a' dolgot megmagyarázzuk, azután arra kérdéseket formálunk, melyekre a' tíz évű gyermek is könnyen eltalálhatja egy kis gondolkozás után a' feleletet, — a' legczélirányosb tanításmód. Illy tanításban ha nem tud is minden kérdésünkre felelni a' gyermek, útbá igazítjuk, vagy egészen megfelelőünk reá magunk; 's mire másodsor kérdezzük, már megfelel, 's nem a' mi szavainkkal, hanem önszavaival. Ez azt mutatja, hogy a' gyermek tanul gondolkozni, 's a' dolog' képét elméjével felfogá; nem úgy, mint ha szóról-szóra tanulna meg valamit eszmélkedés nélkül. Az itt általam említett módon gyakorlott catechetikai tanításmód igazán *practicus*, kivált ha e' mellett még *peripateticus* móddal is váltatik fel néha néha. — Ismerek olly Proffessorokat, kik megbüntetéék a' tanuló't, nem csak nagyobb változtatás miatt, hanem mikor a' könyvben vagy dictált iratban álló *stylus* ellen az *ac* helyett *et*, a' *simul* helyett *uná*, a' *sed* helyett

verum vagy *immo* részecskékkel élt is, és megfordítva. Isten bocsássa meg szegényeknek abbeli gyűlöletes pedantismusokat, vagy inkább együgyűségeket. Illy tanítók nem áldásthintők, hanem igazi ostorok iskolai tanítószéken, a' nevelendő ifjúságra nézve.

A' 102-dik 's utánnai, továbbá: a' 308-dik és folyvást menő lapokon, apologizál a' Szerző hevesen a' latán nyelv mellett, 's azon hiszi paradicsomunkat felállíthatni. Megengedj, édes barátom! — erre szót és időt vesztetni rest vagyok. — Némán kívánok elmenni a' mellett is, midőn a' 268-dik lapon dicséri a' jezuítai módon gyakorlott nevelést.

„*A' Magyar — mint más nemzet — alacsony-
ságokra együlegyig alkalmatlan.*“ l. 233. — Ezen constructionnak két értelme lehet. De értsük úgy, mint a' Szerző vette; szóljanak erre a' tömlöczök és az akasztófák! — „*A' Magyaránál még most is megvan a' házasság az ő eredeti szentségében, — még most is készebb a' Magyar megházasodni, mint fajtalan életre vetemedni, — még most is megvan a' férjnek tisztelete, a' feleségnek hívsége, — még most is szívet választ a' Magyar, nem gazdagságot, — még most is buzog az eredeti magyar vér, hogy a' magyar legény csak magyar leányt szeret elvenni, 's az idegentől mintegy irtózik, vonakodik.*“ Valóban igen gyönyörű rajzvonások a' Magyarokról! Bár mind ez, mind amaz tiszta valóság volna! De ha részrehajlatlanul megvizsgáljuk magunkat ezen időszakban, kénytelenek leendünk azt vallani, hogy illy csapongó magasztalás valóban nem egyéb, mint egy igen szomorú de szükséges *Satyra*. A' Szerzőnek itt felhozott két rendbeli nagyított vallomásai is azon igazságot erősítik, édes barátom! úgy e? hogy *a' dicséretetek hamisabbak mint a' vádak*. Ugyanazért ezen vallomás is (lap 263), amaz is, szolgáljon buzdításul arra, hogy ha még eddig illy szép magasztalásra méltók nem valánk, igye-

kezzünk az erkölcsi culturában igazán előrehaladni. — Végezném szavaimat, de most villan elmémbe, milly fekete színnel festi le a' Szerző a' Szolgabíró (lap 140 és 141), midőn azt írja; „*Nem engedem! protestálok! apellálok! ősi jussom! nem engedem!* — *így szólt egy nemesember a' Szolgabírónak, midőn bizonyos alkalmatossággal a' barázdának elszántása miatt igazságot tenni kiküldetett.* — *No, ha nem engedi az Úr, felel a' bíró, majd engedi az Úrnak fia! lám már is pantalonban jár.*“ Különös erőt tulajdonít ezen Szolgabíró a' pantalonnak, mintha e' mellett okvetetlenül odaengedné minden igazságát kiki. Hiszen a' zsinóros nadrág sokkal többbe kerül mint a' pantalon. Ebben is lehet akárki jó gazda és rossz is, és amabban is. A' pantalon tehát, az érintett rossz következésre nézve, korántsem *conditio sine qua non*. — Hogy a' *Nyelv* cikkely alatt (l. 301—304) olly költői rongyokat, mint a' *tenglicz' kesergése*; azután az egy vocalison írt leonínusok: végre a' „*szép piros angyalkám*“ 's a' t. a' Szerző felhoza, ennek igaz menthető okát, ha száz évig élnek, sem tudnám áltlálni. Temetni kell az ilyeneket, nem publicum' zászlójára mutatványúl kitűzni. Dicsőbb tanúi remek nyelvünknek ezek: *Zászlódat látom, Bulcsú!* 's a' t. *Néma borongással megy az őskor' lelke* 's a' t. *Jár számkivetetten az árva fiú* 's a' t. *Szírt! rendíthetetlen, mint karja* 's a' t. *Óh! égető kín, oh! gyötrellem* 's a' t. *Ismét egy édes boldog érzet* 's a' t. úgy Kölcsey' és Kisfaludy Károly' több dalai, ha bár nem egy vocalisra 's nem leonínusokban irattanak is. — A' 312 és 313 l. így szól a' Szerző: „*Még eddig józan philosophiánk sem igen volt. De van már hálá Istennek ez is! melly ha minden cathedrákon még a' protestánsoknál is egyiránt tanítatik; ebben is mint a' mathe-sisben, az egész Haza egy józan egységre fog érlelődni. Ez pedig az Imre' philosophiája!*“ — No, ugyan

rem acu tetigit! Hát, édes barátom! te is azt hiszed e a' Szerzővel, hogy a' vallás' és erkölcs' philosophiája nem léteze korábban, mint Imre' philosophiája? Micsoda beszédek ezek? 'S valljon a' Názáretbéli Bölcs' philosophiája, ha mindenütt tisztán tanítatik, nem elébb fogja e — nem csak a' hont — hanem az egész világot is, józan egységre érlelni? —

N. A. Kiss Sámuel.

10.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Harminczötödik Levél. — Polyklet Krántorhoz.

Hadi seregek. — *Légiók.* — *Fegyverek.* — *Katonafenyíték 's a' t.*

Minden nemzetek hadakoztak; minden nemzeteknek voltak dicsőséges napjaik; a' boldogság' idejére szerencsétlenség' ideje következett, 's a' nemzetek legnagyobb részénél utóbb csak elmúlt nagyságok' emlékezete maradt fenn. Egy olly népnek, melly kezdetében egy törvénytelenül elfoglalt tartományt, egy alig esmert országban birt, melly vitéz de általa kicsinyenkint meghódoltatott népektől volt körülvéve; melly a' leghiresebb hadi vezérek ügyességén, 's a' vad népek' dühösségén győzedelmeskedett; 's melly lételének 's egyszer'smint győzedelmeinek is közel

hétszáz esztendeit számlálja; — az ilyen népnek szükségesképpen olyan katonai intézetekkel kellett birnia, mellyekkel minden egyéb nemzeteket fellyülhaladott.

Ezen intézeteket szándékozom veled megismer-tetni. Midőn ezen fontos tárgyról értekezni akartam, olyan akadályokat találtam, mellyeket előre nem képzeltem vala. Ama híres Legiók, mellyek a' világot félelemmel eltöltik, soha sem jönnek Rómába. Világos törvények kiszabják a' határokat, mellyeknél megkell állapodniok; ezen törvények mindének előtt ösméretesek, 's jöllehet a' világ legkatonásabb városában olyan polgárok között élek, kik a' táborban öszültek meg, még sem láttam egy katonát is. Csak ezen minden Rómaiakkal részvevésre gerjesztő tárgyról való többszöri beszélgetéseim, és abból származott több rendbeli vitálkodásaim, 's kivált régi hadi vezérekkel 's Legiókbéli katonákkal tartott gyakrabbi értekezéseim, csak ezen egyesült környülmények szerez-tették velem azon hijányos ösméretet, mellyet itt veled közölni akarok. Jól érzem, hogy nem felel az meg várakozásodnak; de egy idegen, ki Rómában bizonyos tekintetben fogva van, nem adhat többet.

A' Római hadi screg' rendje, az abban uralkodó lélek és csudálkozásra méltó fenyték — ezek lesznek azon tárgyak, mellyekre figyelmemet leginkább fogom szorítani. A' hadakozás' tudós mesterségéről, mellyben ők olly jártasok, 's mellynek olly gyászos következéseit tapasztaltuk, nem fogok szólani. Egy az, hogy hazánkfia Polybius erről alaposan értekezett, más az, hogy félnék olyan dolgokról valamit mondani, mellyekben jövevény vagyok. Hazám' szeretetétől felgyúladvá, mutattam ugyan egy kis bátorságot bástyáink' védelmezésében; de ez nem ad elég just arra, hogy abban a' nagy mesterségben, melly minden tudományos számlálást magában fog-

lal, magamat bíróvá tegyem. Azért csak azon határok között tartom magamat, mellyek közé tapasztalatlanságom szorít, 's csak azt írom le, a' mit meg lehetett esmernem.

A' Római hadi erő bizonyos számu Legiókból áll, mellyeknek nagysága különböző időkben külömbféle volt. Magától Romulustól származik ezen intézet, mellyet úgy látszik maga a' hadak' Istene sugalt, választott kedvesének. Romulus a' nép' három Szakasz' mindenikéből ezer gyalog, 's háromszáz lovas katonákat szedett ki. Ezen kicsiny sereg, melly a' nép' virágát foglalta magában az ország' egész erejét formálta. De az nem sokára megsaporitatott; mindazáltal azon mély bélátás szerint, melly ezen rendkívül való néppel minden időben megkülömböztette, nem a' Legiók tétettek nagyobakká, hanem második, harmadik 's a' t. Legiók állitattak fel; 's némelly az egész nemzetet felszóllító különös eseteket példának okáért a' Gallusok' béütését, a' Marzusok' háborúját, 's a' szövetségeseikkel való hadakozást kivévén, a' Rómaiaknak négyenél több Legiójok, azokban az időkben ritkán vagy soha sem volt, mellyek a' vitézség' százdjai voltak, 's mellyeket úgy lehet nézni, mint a' köztársaság' arany idejét.

Minden Legió egy egész kisdud hadi sereget formál, melly más segítség nélkül is hadakozhat és győzhet. Vagynak gyalog, könnyű lovas és vasas katonái, lövöldöző eszközei 's mindenféle hadi készületei; nem függ semmi más seregektől, jóllehet a' többiekkel ugyan azon egy vezér alatt áll. Ezen rendszabás eleitől fogva változatlanul maradt; csak hogy a' környülmények szerint némelly módosításokat szerzett. A' Legió állott négy sőt hatezer emberből is. Ez a' nép, melly álhatatosan főképpen csak azon egy tárgyal foglalatoskodik, 's csak egy czélt tart szeme előtt, úgy látszik ezen czél' elérése véget minden lehetsé-

gest megpróbált. Katonai intézeteit szüntelenül jobbitotta, a' nélkül, hogy azoknak természetét megváltoztatta volna. Végre a' hosszas tapasztalás általlátatta vele, hol, 's melly pontnál kelljen a' Legió' nagyobítására, vagy kicsinyítésére nézve megállapodnia; mai napon az négyezer kétszáz emberből áll, mint Polybius' idéjében. Kétség kívül a' Punus háborúban formált híres hadi vezérek meggyőződtek arról, hogy ez a' szám, hadi sereg ezen részének minden kitelhető erőt ad, melly néki adattathatik, a' nélkül, hogy könnyen mozgását gátolná.

Minden Legió tíz Cohorsra osztatik, a' Cohors három manipulusra, a' manipulus két Centuriára, a' mi öszszeségesen hatvan Centuriákat ad, mellyek közül egy egy, mikor a' Legió hatezer embert tesz, hetven katonát foglal magában. Látod ebből, hogy ez a' szó Centuria, valamint a' polgári felosztásban, úgy itt is megtartatott, jóllehet eredeti jelentését elvesztette, 's a' nagy nép gyűlésekben sokkal több, itt pedig jóval kevesebb számú polgárokat fejez ki, mint a' mennyit tulajdonképpen jelent.

A' Legió hat katonai tribunusok alatt áll, kiknek mindenike egy-egy hónapig bír a' hatalommal. De ezen külömböztetés az ütközet' napján megszűnik; akkor mindenik tribunus tíz Centuriát vezérel. Hajdan a' Király, azután a' Consul vagy Dictator nevezték ki ezen tiszteket. Négyszáz negyvenharmadik esztendőben, Attilius' törvényre a' Tribunusok két harmadrészének kinevezését a' népre bízta, 's ugyan azért ezek Comitatusoknak vagy nép' gyűlésében választattaknak hivattatnak, egy harmadrészének választása pedig a' Consulok' hatalmában maradt, 's ezek Rutulusoknak neveztetnek. De rendkívül való esetekben, hogy az országra nézve gyászos következést szolgáló részre hajló választás elávozthatassék; még most is a' régi szokás vétetik elől,

's a' polgári tisztviselők által neveztetnek ki ezen tisztek.

A' Centuriókat, vagy minden Centuriák' tiszteit Tribunosok választják. Ezek a' legidősebb 's legvitézesebb katonák közül vétetnek, legalább azok közül kellene vétetniek. Sokszor a' mint hallom, a' Consulok ezen just magoknak akarják tulajdonítani; 's még többször megtörténik az, hogy csak a' kedvezés vagy a' megvesztegettetés osztja ezen hivatalokat, mellyekkel csak az érdemet kellene megjutalmazni. A' Centuriók külömböztető jelül egy szőlő-veaszót (vinea) hordoznak, mellyet a' katonák' fenyítésére szoktak használni. Ezen tisztek között mindeniknek két altiszt van alatta, kik Optiónak hívatatnak, 's bizonyos tekintetben amazoknak képviselői.

A' katonák külömbféle rendűek; Hastatusok, kik dárdával (hasta) harcolnak, az első hadirendet formálják. Ezek fiatal, 's inkább bátor mint tapasztalt katonákból állanak, 's ezeknél az erőnek kell kipótolni a' talentum' fogyatkozását. Ha ezek vissza nyomattatnak, az úgy nevezett Princepszekre támaszkodnak, a' kik a' második hadi rendet formálják, életük javában lévő válogatott és más tapasztalt katonák; ezek a' sereget többnyire ismét rendbe hozzák. De ha ezek is vissza verettetnek, a' Triáriusok vagy harmadik rendbeli katonák kezdik el a' verekedést, kik egészen régi 's a' háborúban megöregedett 's megkeményedett katonákból állanak, 's rendszerint a' Legió' tartalékját formálják. Ritkán történik, hogy sokszor megpróbált erejeknek az ellenség ellent állhasson. De ha ezek is megverettetnek, akkor nincs mentesség, 's az egész Legió özszerontathatik, ha máshonnan nem jön segedelem. Ez rendkívül való eset; mindazáltal még is megtörtént, de a' nemzeti lélek hirtelen kipótolta a' veszteséget,

A' Triariusok, kik Pilánusoknak is neveztetnek, minthogy egy bizonyos hajító dárdával (pilum) vagnak felfegyverkezvé, úgy nézettetnek mint a' római hadi seregek velleje, 's tisztjeik jeles megkülönböztetésekkel bírnak. A' Triariusok első Centuriának centuriója primipilus centuriónak neveztetik, a' hadi tanácsban jelen van, és a' Tribunusok után ül, mindjárt kineveztetése után a' lovagi rendhez tartozik, 's minden Centurióknál feljebb való.

A' Triariusok második Centuriájának tisztje is bír némelly különös jusokkal; az primipilus posteriornak neveztetik. A' többi Centuriók azon manipulusnak, *) mellyhez tartoznak, számáról neveztetnek; mindenkor prior vagy posterior névvel különböztetnek meg a' szerint, a' mint a' két Centuriából álló manipulusnak első vagy második Centuriáját vezérlik.

A' Princepszeknél és Hástátusoknál ugyan olyan rend van, 's mind ezen katonai osztályoknál a' tiszték' rangja annál alacsonyabb mennél közelebb járunk az utolsó manipulushoz; úgyhogy a' Triariusok' első centuriója között hatvan lépcső fog vagon, mellyeken apródonkint tartozik minden tiszt keresztül menni, ha csak a' kedvezés gyorsabb előmenetelt nem ad neki. Minden Legió' lovassága háromszáz lovas katonákból áll. Ezen sereg szárnynak (ala) neveztetik, minthogy az ütközetben a' hadi rendnek szárnyát formálja; tíz turmákra osztatik, mellyek között ismét mindenik három decuriát vagy tizedet formál magában. Ezen decuriák egy decurió nevű tiszttől fügnek, kinek egy helytartója is van optio név alatt. Három decuriók' legrégebbike az egész turmát

(* *Manipulus*, melly ezen szótól manus (kéz) származik, markot is tesz. Ezen név az első zászlóknak azért adott, minthogy a' régi Rómiaiak zászló helyett egy marok zöld ágat vagy füvet kötöttek egy dárda végére.

vezérli; a' Legió lovasságának feje Praefectus alae (szárnyvezér) nevet visel, 's a' Legiót vezérlő Tribunusnak alatta van.

A' Legió így volt több századokig öszszetéve. A' második Punus háború kezdetétől fogva észrevették a' Rómaiak, hogy az ő lovasságok a' Karthagobeliékénél alábbvaló. Ezen fogyatkozást orvosolni akarván, a' legfiatalabb katonákból egy könnyű fegyverű sereg állítatott fel, melly könnyen fordulhatásáért Velitesek seregének neveztetett. Ezen katonák kezdik el a' harczot a' hadi rendek előtt, ezek készítik el kémlés által a' hadi seregnek az utat, 's külömbféle mozdulásaikban a' nyilasok és parityások által fedeztetnek. A' Velitesek nincsenek különös tisztjek alatt, hanem az említett három rendbéli katonaság között egyenlő számmal vagynak elosztva.

A' katonákon kívül a' Legiót katonai muzsikusok, fegyver-tsináló, vagy hadi eszközöket készítő mesteremberek, bútor mellé megkívántató szolgák 's a' t. is kísérik. Ezen tekintetben meg kell jegyezni, hogy a' sátorok, kézi malmok és mindenféle eszközök 's bútorok nem szekereken, hanem terehhor-dó barmokon vitetnek, mellyeknek szolgálatja nagyobb gyorsasággal mégyen véghez, 's kevesebb akadályokkal jár.

Ezen külömbféle seregek egy zászló alatt szolgálnak, ez egy ezüst sas, melly szárnyait kiterjeszti, 's körmei között menykövet tart, a' Triáriusok' első Centuriójára van bízva. Hajdan a' mint hallom, csak az első Legió' zászlója volt sas; a' többié pedig ló, farkas vagy minotaurus. Marius veté az egész Római sereget egy közös zászló alá. A' sason kívül, melly az egész Legiójé, mindenik manipulusnak van különös zászlója is: ez egy kézből áll, mellyre a' manipulus szó adott alkalmat, melly a' velum szótól származván, vitorlátskát dárda hegyére függesztett posz-

tóból áll. A' Rómaiak mind ezen külömbféle zászlóknak igen nagy becsét tulajdonítanak, 's azoknak elvesztése halált érdemlő véteknek tartatik.

A' hadi muzsika-szerszámok rézből vannak (aeneus), ugyan azért ez a' szó Aeneator (rézfugó) mind azokat jelenti, kik a' hadi seregeknél mint muzsikusok szolgálnak. Főképpen a' trombita (tuba) van szokásban, melly a' mint mondják: a' Tyrreniusok által találtatott fel. Ez egyenes, 's azzal külömbözik a' buccina és cornu nevű kürtöktől, mellyek csaknem kerekesekek. A' Lituus csupán a' végén van meggörbítve, 's ebben a' jósolók botjához hasonlít, mellytől nevét is kölcsönözi. Ezen muzsika-szerszámok közül mindeniknek különös rendeltetése van. A' trombita a' megtámadásra vagy vissza vonulásra ad jelt. A' buccina főképpen a' strázsák felváltásakor használtatik; mikor valamely katonát a' vesztő helyre kísérenek, a' fővezér előtt fuvatik annak jeléül, hogy a' büntetés annak parancsolatjára történik. A' katonák minden foglalatosságaikra hasonlóképpen ennek megfuvása által hivattatnak, valamint minden táborbéli munka is ennek harsogása közben megy véghez, a' cornu (kürt) mellynek hangja messze elhat, a' parancsolatokat távol lévő strázsáknak, vagy más csapatoknak adja tudtokra, a' Lituus különösen a' lovaságnál van szokásban, 's tulajdonképpen a' lovaságé.

Minden csapatok, mellyek egy Legióhoz tartoznak, különös módon 's szolgálatjokhoz felette szerencsésen alkalmaztatott módon vagynak fegyverkezve. A' Velitesek egy kis rövid paizst (párma paizst viselnek; fejek valamely állat bőréből készült sisakkal (galea) van fedve, melly nekik rémítő tekintetet ad. Két rőf hosszúságú, 's egy annyi vastagságú hajító dárdájok van, mellynek hegye olly vékony, hogy mindjárt az első hajításra meggörbül, 's következés-

képpen azt az ellenség a' lövőre vissza nem hajíthatja. Általában egész fegyvere minden részeiben könnyű, 's a' sebes mozgásokat éppen nem akadályoztatja; könnyen reá rohanhatnak az ellenségre, 's viszont ha hátra verettetnek, könnyen a' hadi rendek vagy manipulások közzé vonattatnak.

A' hadi rendben álló háromfélék, osztályok nehezebb fegyverben vagynak; védelmező fegyverek egy nagy paizs, mellyre a' Cohorsnak és a' Centuriának nevei vagynak írva; az hármat fél lábnyi szélességű, 's négy lábnyi hosszúságú, 's nem mehet semmi nyíl is rajta keresztül. Réz sisakjok (cassis) vállokig leér, mellyeken egy vékony réztábla van (pectorale). Még ez sem elég; minthogy a' római katona főképpen karddal harczol, 's akkor jobbik lába előre van téve, ezen lábán egy rézzel borított sarut (ocrea) visel. A' megtámadó fegyverek igen egyszerűek; de felette ártalmasok. Állanak azok két hajító dárdából, mellyek hat lábnyi hosszúságúak, 's félig vassal vagynak borítva, 's a' rettenetes Római kardból. Ez rövid és széles 's mind a' vágásra mind a' szúrásra egyaránt alkalmas. A' katona ezt jobbik csipejénél viseli; elsőben két dárdáját lövi az ellenséggel, 's azután a' kardal olly erősen 's sebesen verekedik, hogy ritkán lehet ellent állani. A' Hastátusok, Princepsok és Triáriusok csaknem egészen egyformán vagynak fegyverkezve: egyedül a' lándzsában és a' hajító dárdában áll a' külömbség. *) Így van a' Legió mind számára, mind csapatjainak mivoltára nézve özsze-

*) Polybius VI, 4. Hosszszasan szóll e' római kardról, rettenetes voltáról, 's ellenébe teszi azt a' Gallusokénak, melly csak vágni volt alkalmas. Vegetius I, II. világosan azt mondja, hogy a' Rómaiak azokat, kiknek csak vágó kardjok volt könnyen meggyózték, sőt meg is vetették: Fólárd szerint főképpen fegyvereik alkalmasabb voltának köszönték ők győzedelmöket, 's méltán csudálkozik azon, hogy ellenségeik sohasem próbáltak hasonló fegyverekkel élni.

szerkeztetve. Rendszerint való háborúkban két Legió formál egy Consuli hadi sereget. Ha mind a' két Consulok együtt a' táborban vagynak, akkor négy Legiót vezérelnek. A' híres Fábíus a' második Punnus háborúban, melly néki olly nagy dicsőséget szerzett, egy maga volt a' vezér. A' Caunaei gyászos ütközet alkalmával, legelőször állítatott nyolcz Legió, mindenik öt-öt ezer emberrel. Ezek mind semmivé tétettek. Ezen rendkívül való magok megerőtetése után, ismét vissza tértek a' Rómaiak a' régi szokásra; melly mind e' mái napig megmaradott.

Illyen csekélységnek látszó eszközökkel vitte véghez legfontosabb hódoltatásait a' Római szabad köztársaság. De saját hadi erejéhez hozzá kell számlálni azt is, melly a' szövetségesektől jött. Ezek mindenkor valamivel több gyalogokat 's két annyi lovasokat adtak, mint a' Rómaiak, úgy hogy egy olly hadi sereg, mellykét Legióból állott, öszszeségesen mintegy húszezer embert foglalt magában. Ez nem sok; de Róma, melly kezdetétől fogva az egész földön uralkodni vágyott, más úton tartozott menni mint egyéb népek. Mig ezek minden háborúban tékozlották erejüket, Róma a' magáét kímélte. Ezen álhatalos kímélésnek köszönte azon későbbi győzedelmeket, mellyek a' népek' sorsát elszokták határozni. Ezen előre néző nép embereit kímélni kívánván, a' polgári város viváskori koronára nagy politikai fontosságot ruházott. Katonákat formálni és megtartani, ez a' két dolog tette katonai intézeteinek alapját; a' számnak kevesebb voltát jó kiválasztás, jó katona fenyték, 's olly hadi mesterség által igyekezett helyre ütni, melly egészen csak a' maga sajátja volt.

Egész a' mi időnkig, csak a' polgárok' jussa volt a' Legiók közzé felvétetni; sőt még azok sem vétettek fel beléjek minden külömbség nélkül; 's ez a' szó Legió is kiválasztást jelent. A' legjelesebb 's főbb

rendű személyek mindnyájan szolgáltak a' hadi seregek között, gyermekeik hasonlóképpen szolgálnak, mikor a' sor reájok kerül, a' nélkül, hogy akármely tekintet is őket a' szolgálat alól felszabadíthatná. Míg másutt a' katonaság' legnagyobb része, a' legalsóbb rendbéliek közzül szedettetik, itt a' legderekből polgárokból állítatik ki. Minden katonának kell valamely értékkel birni *), az, a' ki semmivel sem bír, csak a' tengeri katonaságnál szolgálhat; 's az a' rabszolga, ki valami csalárdság által, magát a' Legió közé feliratná, halálra büntettetnék.

Most nem régiben látám, mint formáltattak új Legiók Sylla hadi serege vesztéségeinek kipótolására. A' Consul mindjárt kineveztetésekor előre jelentést tett erről. A' meghatározott napon egész pompában megjelent a' Forumon, hol mindenek özsze voltak gyűlve, kik katonáskodni tartoztak. A' 17 esztendőstől fogva, a' 46 esztendősig minden Római beíratathatik a' katonák' számában, 's csak akkor lesz szabaddá, ha vagy a' gyalogságnál 16, vagy a' lovasságnál 10 esztendeig szolgált. Rendkívül való esetekben a' gyalogok 20 esztendeig szolgálnak.

Minekutánna a' Consul a' már kinevezett 24 Tribunusoktól körülvéteve, a' Curulis széken helyet foglalt, ezen tiszték a' most formáltatott Legiók közé idősségek szerént elosztattak, mihelyt el voltak osztva sorsot vetettek, mellyiké, melly Tribunusok legyenek, 's akkor egymás után választattak az előszólított polgárok közzül, míg a' Legiók egyenlő erejű és idejű katonákkal meg nem teltek.

Minthogy ezen Nép a' jósólásról igen sokat tart, azért mindenkor valamely jó jelenséggül névnek nevezésével kezdődik a' felszólítás; ezen elsőség egy

*) Polybius szerint IV, 4. ezen értéknek négyszáz Drachmánál többnek kellett lenni. Azt nem mondja, ha fundusának kellett e annyinak lenni, vagy jövedelmének.

Salvius nevű alsó rendű polgáré lett, 's a' többiek utánna következtek.

Azt mondták nekem, hogy nem mindenkor megy a' dolog illy csendesén véghez; ha a' fővezér nem szerettetik, ha a' háború melly folytattatik a' Népnem nem tetszik, megtörténik néha, hogy a' polgárok nem jelennek meg.

Ollyankor kemény eszközök vétetnek elő p. o. pénzfizetésre vagy tömlöczre való büntetések. A' nyakas ellentálláskor, a' felsőség ellen pártot ütők rabszolgaságra, a' Római birodalom' határjain kívül eladattatnak, 's ott halálra is ítéltetnek. Ezen mostani esetben a' Consul eránt való tisztelet, 's a' hadi vezér' nagy híre neve megkönnyítették a' dolgot.

Midőn a' katonaság' száma tellyes lett, a' Legiók' formáltatása kezdődött el. Hatszázan a' legidősebbek és legvitézesebbek között Triáriusokká lettek. Az ezek után következők között, tizenkétszázan a' Princepsok és ugyan annyian a' Hastatusok közzé választattak. A' többiek, kik legfiatalabbak 's légszegényebbek, a' Veletiseket formálják. A' mindenik Legióhoz kívántató 300 lovasok a' Censorok által már előre ki voltak nevezve. Mindnyájokat a' lovagrendből kellene választani; de ezen rendszabás, kifogásokat kezd szenvedni.

Ez előtt egész az újabb időkig, mikor Rómában Legiók formáltattak, ugyan akkor a' Consulok' parancsolatjára, a' szövetségesek a' magok hazájokban szedtek katonákat. Mai napon, minekutánna azok polgárokká lettek, katonáik is a' Rómaiakkal egyenlőségre léptek; 's ugyan ezen még igen új időszakokban nevedtek.

S. K. J.

11.

NEMZETI EGYETÉRTÉS.

Tudni, tudunk minden jót, szépet és felségest, valamit csak Bölcs Salamontól fogva, minden nemzet' bölcsei és nemesebb lelkei, mind e' mái napig írtak, mondtak, és tanítottak; — sőt ezek nélkül, tulajdon életpraxisunk által is, olly józan bölcs tudományt tudnánk előállítani, hogy a' mellett földi nyomorék emberi társaságunk, valóságos paradicsom lenne; de mi haszna? — tenni nem teszünk, vagy nem tehetünk minden szép tudományunk daczára is egyebet, mint a' mi tudományunkkal egyenesen ellenkezik, vagy a' mibe szokásaink által, mintegy második természetben megrögzöttünk.

Ki nem tudná, holott minden nap látja, és magán is sokszor meglesheti azon nagy igazságot: haragodban ne tégy semmit, mert azt mindig megbánod, vagy megszegyened, — nem tudjuk e, hogy az indulatra gyulladt ember, azt a' pillantatnyi örömet, hogy dühének tüstént áldozzon, többre becsüli sokszor egész élete' boldogságánál, sőt ezt kész annak kedvéért feláldozni, csak hogy indulatjának tüstént eleget tégyen? — a' ki indulatba jött embert lát, maga fogja magát minden könyv és tanító nélkül azon igazságra tanítani, hogy az indulatban lévő ember nem ember, hanem barom, 's a' t. — és ellenben, ki nem tudja, hogy az ember,

ha indulatja lecsendesedik, 's hideg vére helyre áll, egészszen más lett, mint volt dühös korában, és maga megköszöni azoknak jótétét, ha kik voltak körülötte, és nem engedték őt akkor, mikor már kezeit felemelte, áldozatja vérét kiontani? — Ezt, és ehez hasonló ezernyi ezer életregulákat tud, még a' legalább való paraszt ember is: de mi haszna? — mikor a' tárgy ráhátra jön, — mikor az ördög kísérti az embert; vallyon hányadik ember tudja tudományját nem csak elnem felejteni, de még maga meggyőzésére is alkalmaztatni? Sőt majd nem mindenütt azt látjuk a' practicus életben, hogy itt már tudós és tudatlan, mind egy húron pendül, mind elárulja, hogy ő test, hogy az ember gyarló, hogy az ember tökéletlen; — sőt néha a' tudós, ebben is fellyül múlja a' tudatlant! Hol van hát a' philozóphia? — és ki a' tudós ember, ha ilyen mentség elégséges bennünket megigazolni, és a' tettet tettlenné tenni? — Sőt talán a' tudós kétszerte hibásabb, mint a' tudatlan, és valamíg gyarlósággal menti magát a' szegény tudatlannal együtt, mind addig nem érdemli meg azon kenyeret, mellyet a' tudomány neve alatt kap, mivel ő neki egyéb dolga nincs, mint mindenben példával előmenni, 's másokat példával inkább, mint szóval tanítani. Nem igaz; hogy gyarlók vagyunk, — minden hiba nélkül jöttünk ki az Isten' markából, — épek, tökéletesek vagyunk, valamíg józan, ítélő, okoskodó, számláló és emlékező lelkünket meg nem tagadjuk. Hát a' rosra mért nem vagyunk gyarlók? holott azt tudjuk, hogy elébb utóbb megsiratjuk, ha tilalmas nem volna is, — de még tilalmas is! — Valamíg tehát a' rosra, melly csak az ostoba rövidlátó testiség mive-

letje, alkalmasak és talpra esett vitézek vagyunk; mind addig a' jóra, melly az előrelátó bölcs léleknek, mint leghívebb Mentorunknak műveletje, annyival is inkább gyarlók nem vagyunk, mivel ez egyedüli rendeltetésünk, ez kötelességünk, ez vallásunk. A' mi jót csak akarunk, mindent megtehetünk, — mint ezt, sok nagy embereinken szemeinkkel láthatjuk, sőt valóságos Saulusokból, valóságos Pál Apostolokat szemlélhetünk. Csak akarjuk, — mindjárt egyezik praxisunk theoriánkkal, óraütőnk, mutatónkkal is, — sőt a' tudós ember nem egyéb mint practicus, — ezenkívül mind tudatlan; — mert ha tudsz; — mutasd meg hát mit tudsz? — ha pedig nem mutatod, úgy vagy nem tudod, vagy hitetlen, ámító, vérszopó, — mind két esetben barom, fenevad, és nem ember vagy.

Hogy az emberiségnek legnagyobb része még ilyen, onnan bizonyos; mivel valamint a' fenevadak társaságában nincs egyéb örökös félelemnél, és csupa kínos életnél, 's minden pillanatban bizonytalan szörnyetedségeknél; úgy az emberi társaságokban is, még mind e' máj napig se mentünk annyira, hogy a' legelső fejedelemtől fogva, legutolsó koldúsig valakit az emberi társaságban, igazi nyugodt lelkű boldognak mondhatnánk; sőt hogy mindnyájan újabbnál újabb kínok és bizonytalanságok rettegéstől ne félnénk! Csak a' bőcsőben vagyunk boldogok, azonkívül mind boldogtalan, valaki anyától született, — nem azért, mintha e' világ pokol volna, — óh ez ártatlan, csupa paradicsom! hanem azért, mert nem tudunk élni, másutt keressük mint a' hol van a' boldogságot, — tesztek vagyunk, — azt tartjuk boldogságnak, a' mit mástól elcsikarhatunk, — magunk szorgal-

mára nem támaszkodunk, — mindnyájan az utolsó koldúsig Aristocraták, még pedig testi Aristocraták vagyunk, 's ezen characterünket valahol csak módunk nyílik, gyakorolni el nem mulatjuk, — nincs egy kitűzött igazi bizonyos fő principiumunk, mellyre mind egy lélekkel törekedjünk, — kiki csak a' maga systemátlan eszén jár, 's határtalan indulatja szárnyain szanaszétt kalandoz, nincs közérő, nincs közakarat, nincs egyetértés!

Hajdan egy bölc s pogány fejedelem, halála' óráján özszezhívatván 70 fiait, azoknak minden írás nélkül illy testamentomot tett: Meg volt parancsolva minden király gyereknek, kezében egy kis veszzővel jelenni meg. Ezen veszzőket egy kévébe kötvén, minden fiúnak sorba kellett, térdét egész erőből neki feszítvén, eltörni próbálni. — Távól légyen! még csak meg sem hajthatták! — Ekkor a' kévét kibontván, kiki a' maga veszszejét tartozott eltörni, — mind eltörött. Ebből állott a' testamentom, értésökre adván, hogy egyetértvén semmi erőtől ne féljenek, — meghasonlván, mind elvesznék!

Ki nem tud illyen, 's ehéz hasonló számtalan igazságokat, mellyek a' legbizonyosabb mathematicai renden csalhatatlanok? — de mi haszna? — tudni tudjuk, tenni nem teszszük! — Ha a' közjóról van szó, nincs ott eldönthetetlen szent principium feltévé, mellynek senki ellene nem mondhat; — hanem systhema és principium nélkül, kiki csak azt vítatja, mit az ő rövid látó önsége, 's ideig óráig való képzelt haszna parancsol, — az igazi, örökös, századokra ható bölc s tanácsok, csirájokban előletnek!

Azt mondják: még is megéllünk, — és mint gyarló emberek tökéletesebbre soha se jutha-

tunk, — ebből áll minden principiumjok, ha van valami, mit annak lehet mondani. — Már ha ez ellen szóllunk, ők elnyomnak, mert légió az ő számok, 's így soha sem az igazság győz, hanem a' tévelygés ül az igazság' thronusába. — Megéllünk, az igaz, de ők az életet nem distinguálják, hányféle grádusai lehetnek az életnek? — ő nekik mind élet a' lélegzés, — hogy pedig a' haza örökös légyen, mellyet egyedül a' morál alap, mint szikla fundamentom feltétez; — ők erről nem is álmodoznak, vagy ha is; — azon alapot az ő egoismusokban vélik állani, mintha az örök kormány részre hajló volna!

Óh szerencsétlen emberi társaság! be el vagy te a' testiség' labyrinthjába tévedve! — hol az a' bölcs, hol az a' magát feláldozó, ki téged az élet' igaz útjára visszahozzon? — Tévelygünk ember társaim! tévelygünk a' tudatlanságnak és testiségnek vad pusztáin, -- és, ha ki, fedhetetlen csupa morál tűköre, mint kalauzunk akar fellépni, azt kivégezzük időnek előtte; — még csak hallani se akarjuk, ki mást mond, mint a' mi előttünk szokott, 's testünk' sugallásával nem ellenkezik. — Vetója van mindennek egyformán, még ki ahoz legkevésbé nem ért is, 's siralommal kell nézni, egész Nemzetek, mint lesznek egymás után vétójok áldozatjává! Szép a' vetó, jó a' kés, puskapor, 's a' t. de mindennek van feltétele, 's valamit, a' csupa nevénel fogva, minden distinctio nélkül, nem mindegy, közre bocsájtani. —

A' zavaros testnek nincs semmi principiuma, kivévén a' testiséget, melly mindenütt csak élledelme után leselkedik; — a' mívelt léleknek principiuma ez: Minden ember, sorsában, a' legnagyobb tehetőségig boldog legyen, — mert

az élet úgy is rövid, és rakva természeti bajokkal, — legalább hát magunk ne szaporítsuk bajainkat, holott ezt parancsolja a' vallás, a' józan ész, és erre vagyunk teremtvé, 's minden megkívántató eszközökkel megáldva, csak használni tudnók! A' boldogságból pedig senkit ki nem zárhatunk, még a' hatalmunk alatt lévő oktalan állatokat is, annyival inkább embertársainknak csak egy legkissebbikét se, — mert hogy lehet valaki ragyogó palotájában gazdag ebédje mellett is boldog, ha kívülötte ember jajgatást hall? Vagy közös legyen a' boldogság, vagy semminő sem lehetséges. És imé, a' testiség, mind magát akarja izolálni, privilegizálni, mások rovására, — nem bánja: más éljen, mint élhet. De az a' másik, hogy tekintse már ezt, mint jóltévőjét? és a' háládatosságnak micsoda nemével viseltessék ez iránt, hol itt a' rokon érzés, és az egymásba kapcsolt hazafiuság? Nézzük el világ' kezdetétől fogva, mi lett vége ezen egyet nemértő elkülönözési principiumnak? — Egy oknak mindég egy lesz a' következése is.

De hiszen sokkal könnyebb és édesebb is a' közjót előlmozdítani, és benne örömmel, vígkedvel, tellyes bátorsággal és szabadsággal élni, mint a' közroszban, vagy az egyenetlenségben! Az az áldozat, melly mindentől megkívántatik a' közjóra, nem rövideége, nem vesztesége senkinek, — nem jussainak, nem jószágai egy részének, hanem egyedül testi káprittzainak feláldozása. — Nem is képzeli, nem hiheti, melly boldog lesz az ő élete ezen kis áldozatja által, — száz és ezernyi procentet fizet, paradicsomi örömet ad ennek feláldozása! — Nem jussainak, nem szabadságának feláldozása kívántatik, sőt éppen ennek tántoríthatatlan alapja bölcsebb

és előrelátóbb elveken gyámolittatik, czéloztatik, — hanem egyedül a' rövidlátó test' szenvedői és szeszélyei feláldozása kívántatik, a' mi, csak onnan is bizonyos, hogy sok nagy hatalmas embernek fija, szinte ezt vátatja minden whigt lelkekkel, holott apja tűzzel vassal ellene toryszkodott. — És valamint fiaink pantalonot viselnek szíjas nadrágunk daczára is; úgy kétségünk se lehet, hogy halálunk után fiaink olly változásokat tesznek, mellyeket mi most hazaárulásnak is tartanánk, — magok fogják azt, vagy végbevinni, vagy megsíratni, a' mit mi most elszeszélykedtünk.

A' szegény, ki ruháira szemet dombokon foltokat keresgél, 's kézi munkát nem talál, hogy tanult mestersége által kenyerét megszeresse; — rátekint egy nagy uradalom' kastélyára, 's felsóhajt az Istenhez: Istenem! be boldog egy nagy földes Úr! Már van e igaza, vagy nincs? azt mások ítéletére bízom; — én boldog földes urát a' föld' kerekiségén többet nem ösmérek, mint a' ki jobbágyait nemesíti, boldogítja, szorgalomra tanítja, és szorgalma által gazdaggá teszi, — az olyan, ki ruhája' foltjait, 's csecsebecse szajkó tollait a' pári'si szemetekén szedi, hasonló a' vízben fuldokló nyomorúlthoz, 's néha boldogtalánabb a' szemét dombokon keresgélő koldúsnál. A' nyomorúság aranyba, bársonyba szintúgy felöltözik, mint rongyos szűrbe, és ott még garázdább.

Midőn tehát azon principiumot akarjuk felállítani, hogy minden ember a' maga hivatalában, vagy tanult mesterségében sorsa szerint boldog legyen, és ne a' tekintet, hanem az erkölcs uralkodjék; — és ezen célra a' testi capriczokon kívül, semmi egyéb áldozatot nem

kívánunk, mert a' köz jó, magától is felállana, csak elnyomói, ellenzői, és gátolói ne volnának! már ítélje meg az indulat nélkül való hideg józan ész, ki a' haza ellensége? — az e, kinek századokra és a' közönségre van szeme? vagy az, ki csak óráig, és ön köre, 's teste' határáig lát?

Ha a' dolgot mindnyájan egy szempontból néznők; akkor ítéleteink és akarataink is mind megegyeznének, 's nem rángatná kiki szanaszét a' kocsit testi kényne szerint, előre is hátra is; hanem egyaránt húznók a' közigát, mint a' jól kitanúlt lovak. De valamint a' tanulatlan ló, mind másfelé akar viczkáندozni; így bizonyosak lehetünk benne, hogy az ember is, valahol egyet nem ért, ott mind más más testi-ségnek elemei parancsolnak. Mert ha egy zsebórát, órás mesteremberekkel becsültetünk meg, egészszen más lesz az ítélet, mintha ezer meg ezer hozzá nem értőkre, (kik azonban magokat hozzá értőknek tartják) bízzuk az ítéletet.

A' tudomány, szív nélkül, ha történetből nem rosszabb, egyértékű a' tudatlansággal, — mert hiszen éppen az a' tudomány, tudni, a' természeti nyers szívet a' természet minden tárgyai eránt érzékennyé tenni, — érezni tudni, — és magát a' más sorsába más helyébe képzelni vagy tenni tudni. — Ki ezt nem tudja, minden csudatévő bámulandó szónoki tehetsége és bölcsessége mellett is, semmit se tud, mint akármelley testi ember, ki csak test urat ösmér.

Nem az a' nagy ember, ki tudománnyal, hanem ki a' tudomány gyümölcsével, a' practicus étellel különbözik egyebektől. — Nagyobb embert képzelni se lehet, mint kit a' nagy szerencse meg nem változtathatna, 's ki meghazudtol-

ná azon példabeszédet: *honores mutant mores*, — de hanyadik nagynak képzelt lélek nem lesz ezen közönséges kislelkűségnek áldozatjává? — Ki a' gazdagságot azért kívánja, 's ha elérte arra használja, hogy a' közjóra és embertársai boldogítására annál nagyobb csudákat tehessen; ez már a' tudományoknak, és művelődésnek legfelső zárköve. Az ilyen embert bámuljuk már, csudáljuk, és az utszán újjainkkal mutatjuk, nem azt a' here kevélyet, ki magát maga mutogatja mindenütt tarka barka eszelősködéseibe, a' sínlődő publicumnak legfájdalmasabb erkölcsi scandalumjára! — 's olly vak, triumphot lát a' mások köpedelmén. A' ki nem jóltévő, nem is ember!

Tudjuk, elhiszszük; de hányan követjük? ilyen embereket csak a' régi pogányoknál keressünk, — és az illy nemes lélek annyira tulajdona a' pogányságnak, hogy ma is, kik illyenek, nem tudom, nem pogányoknak tartatnak e? mert sok ember, jó keresztyénnek csak azt tartja, ki mindent hisz és vall; de semmit abból nem követ.

A' közjó egyetértés nélkül fel nem áll, ha száz esztendeig tanakodunk is felette; — egyetértést pedig testiségtől nem várhatunk, mert a' test mind önhasznú, 's telhetetlen kapzsi kénye miatt mind magának, mind másnak ellensége. — Tudomány kell! az az: fáradhatatlan munkásság' kézzel tevésének tudománya, nem theoria, — és így nemes lélek, mívelt érzékeny szív kell ott, nem tündöklő oratoria, 's iskolai regula, hol a' közjóról van szó. Szíveknek kell egyezni, ez a' cél, — az elmének és nagy tudománynak semmi egyéb foglalatossága nincs, mint az ezernyi-ezer eszközök között

válogatni, és a' legjobbikat, legrövidebbiket kitalálni. — De ha a' cél eltévesztetik, és az eszközökkel özszezevartatik; nem csuda, ha a' Bábel tornya soha el nem készül.

Hogy a' közjó felálhasson, áldozat kell minden hazafitól, analogiája szerint, — különben soha fel nem áll, hanem sínlik a' közjó, 's véle együtt minden hazafi, ki a' hazában lakik, szenved, nyomorog, csikorog a' nagy erkölcsi test, míg győzi. — Ezt a' fő principiumot kellene tehát mindeneknek előtte felállítani, 's minden intézeteket ennek célzatjára alapítani, hogy t. i. akar e minden hazafi arányjában áldozni, vagy nem? — Ha nem akar; akkor hijába költekezünk.

Sok ember a' szabadságával áll elő. — De mi hát az a' szabadság? — Az erkölcsre kimívelődött nemesebb rész, a' bekerített udvarban tartja a' szabadságot, — de ezeknek kis számát elnyomja a' testieknek azon iszonyú sokasága, kik a' szabadságot a' kerítetlen pusztá udvarokban helyhezteszik. Imé, még a' szabadság' definióájában sem értünk egyet, — hogy lehessen hát a' következesekben egyre ütő sikerünk? Egy valami fő principiumban közönsen megkell egyezni, különben hijában szóvitázunk, — és ezen megegyezés, ha örök időkre van a' kinézésünk, csupa morálon alapúljon, — erkölcsitelenségnek legkissebb búvó helyet és menedéket ne clausulázzon, — mert hijában! minden hijában!

Ha a' Nemzetek egymás rovássára, egymás károsítására, egymás kizárására, gazdagosznak; ez csak rövid látó testiség, ideig óráig való keserű falat, mellyet bátorságban nem nyelhetnek, 's nem tudják, melly órában forrasztják torkok-

ra, örökös őszszeesküvésnek, mindég borzasztóbban áradó boszszúállásnak, 's kínoknak műhelye, — minden esetre siralmas a' vége. — Ott a' szorgalom, ott a' sok mocsár minden országban, nyitva a' nagy természet mindennemű igazságos kereset és meggazdagodás édes élledelmére, lásson kiki ahoz, — micsoda kereset az útonállók keresetje? Vesztit érzi az a' méhkas, melly nem a' virágokra, hanem egy másik kasnak kész gyűjteményére tart számot. — Így a' hazafiak is, igazi, istenes, erkölcsi, szabad keresetre és meggazdagodásra kapjanak nyílt mezőt, ne egymás rovássára; — 's erkölcsi érdem nélkül; senki se tarthasson számot semmire, akármennyi pénze volna is. — Hiszen minden ország, melly fennáll, csak annyiban áll fel; mennyiben még a' becsületes erkölcsi emberek nem haltak ki egészszen belőle, — csak az erkölcsös a' hazafi; — a' többi mind hazáruló. — —

De nem olyan rossz az ember, mint gondoljuk, — hiszen a' legtársaságosabb állatok vagyunk, — mind egyetérzünk, és könyörülő jótévő szívűek vagyunk, mihelyt célirányosan kimíveltetünk, — csak műveltségünk határozza el: Saulusok maradjunk e, vagy Paulusokká átváltozzunk? — Nincs rossz ember, csak rossz nevelés, tudatlanság, műveletlenség. Kiról valamely hazába, azt a' szörnyetegséget lehetne feltenni, hogy a' közjóra nem áll rá; az azt vagy nem érti, — vagy impostor. — Ha nem érti: jobb halgasson, ne szóljon, bízza a' meszszebblátó lelkekre, — legalább ne gáncoskodjék, és a' drága igen drága időt ne vesztegettesse; — ha pedig impostor: az illyent ki kell zárni

a' közjó' szent titkától! — Ám! — de vetó jussal bír!! — —

Minek éltünk, ha egész életünk láz és nyomorúság volt, — és processusunk' megnyerése reményébe tölt el? A' Zsidók mindennap várják a' Messiást, de soha sem jön el, — A' sült galamb nem csinálódik, hanem csináltatik. — Ha meghalunk, azután boldog lehet a' Haza! —

Egyezzünk meg! hiszen talán egy sincs közöttünk, ki ne tudná azon szilárd axiomát, melly soha sem csalhat: *Concordia res parvae crescunt; discordia vel maximae dilabuntur.* — Anglus Bankba adjuk azt száz procentel, a' mit közjónkra feláldozunk!

Az egyenetlenséget mindnyájan utáljuk, szidjuk és átkozzuk, — mintha az egy bizonyos személy volna, és rajta átkunk fogna! — Nincs egyenetlenség, — ez csak költött név, mint a' font sterling; — egyenetlenek vagyunk mind, kik a' morális érzésre még elnem jutottunk.

Udvardy János,
Földmérő 's Levelező Tag.

12.

Válogatott darabok az ánglus Szemlélő-
ből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva
egy Társaság által.

— — Vix ea nostra voco — —

Ovid.

Csak igen kevés emberek vannak, kik a' tisztségre annyira ne vágnának, hogy magokat azon nép között, vagy azon országban, a' hol élnek, mások felett megkülömböztetni, 's magoknak azok előtt, a' kikkel társalkodnak, tekintetet szerezni ne akarnának. Akadunk bizonyos magosságra és tiszteletre, mellyeket a' legcsekélyebb és legroszszabb emberek is, barátaik' és ösmerőik' kicsiny körében, magoknak szerezni igyekeznek. A' legszegényebb mesterember, sőt még az is, a' ki alamizsnából él, gyűjt maga körül olyanokat, a' kik őt csudálják, és gyönyörködik azon rangban, mellyel azok felett bír, a' kik ő alatta vannak. Ezt a' becsületre vágyást, melly az emberi lélekbe bé van óltva, a' mint én gondolkozom, igen szerencsésen lehetne alkalmaztatni; 's ha helyesen igazgattatnék, szintén annyi hasznot hozhatna néki, a' mennyi nyughatatlanságot és bűt szerez.

Ehez képest némelly gondolatokat akarok itt e' felől közleni, a' mellyeket más Irónál nem találtam, 's azokat úgy fogom előadni, a' mint eszembe

jutottak, arra nem vigyázzván, ha egymásból foly-
nak e, vagy rendesen irattatnak e le.

Midőn elsőséget és magasságot, mellyel az em-
ber mások felett birhat, azon hasznokról való meg-
fogásra lehet vinni, a' mellyek általjában véve, vagy
a' szerencsének, testnek, vagy a' léleknek javai. Az
elsők állanak a' születésből, a' titulusból vagy a'
gazdagságból; 's a' mi valónktól legmeszszebb vagy-
nak 's olyanok, hogy a' hasznoknak előszámlált há-
rom nemei közül ezeket legkevesebbé nevezhetjük a'
magunkénak. A' testre nézve származnak a' hasznok
az egészségtől, az erőtől vagy szépségtől, mellyek
minket közelebbről illetnek, 's inkább a' mi részünk,
mint az elsők. Azon hasznok, mellyek a' lelket ille-
tik, a' tudományból vagy jó erkölcsből veszik eredet-
jüket, 's jobban illetnek minket, szorosabban özsze
vannak velünk kapcsolva, mint némelleyek a' más két
rendbéliek közzül.

Jóllehet az embernek kevesebb oka van is arra,
hogy magát a' szerencse' ajándékaiban elbizza, mint
arra, hogy a' testi vagy lelki jókban felfuvalkodjék;
még is a' világnak legjobban szemébe tűnnek azok.

A' mint a' jó erkölcs helyes és igaz kútfeje a'
becsületnek, még is közönségesen a' titulusokban je-
lentését találjuk azon különös érdemeknek, a' mel-
lyeknek alkalmasokká kellene tenni a' magas híva-
talokra azokat, kik ezen tisztségeket birják. A' Szent-
ség a' Pápának, a' Felség a' Császároknak és Kirá-
lyoknak; a' Magasság a' Főhercegeknek; a' Főméltó-
ság a' Ministereknek, Követeknek és titkos Tanács-
soknak adatik.

A' nagy nemzetségek szerzőinél közönségesen
az efféle titulusok megegyeznek azoknak erkölcseivel,
a' kiknek adattak. Az ő maradékaiknál pedig igen
sokszor elébb szoktak jelei lenni a' magasságnak, mint

az érdemnek. A' név mindenkor megmarad; de a' belső érték gyakorta elvész.

A' halálos ágy a' titulusok' semmiségét megmutatja igaz világosságban. A' szegény elcsüggedt bűnös félelem és rettegés között fekszik, ha azon állapotról megemlékezik, a' mellyre most által kell neki menni. Egyszer'smind a' titulusok úgy látszik, inkább hasonlítanak a' csúfsághoz, mint a' tisztelethez.

Annyi bizonyos, hogy ezen czímek ezen a' világon nincsenek rendesen elintézve; a' kegyesség elnyomattatik, a' bűnök győzedelmeskednek. Az utolsó nap ezt a' rendetlenséget el fogja igazítani, 's kinek kinek a' helyet kimutatni, mellyre méltó. Akkor a' rang rendesen meghatároztatik, és az elsőség igazán elintéztetik.

Úgy gondolom, olyan becsületre vágyóknak kellene lennünk, és, ha a' másik világon elsőséget nem szerznénk is magunknak, legalább most igyekezzünk megtartani a' mi helyünket és azokat, kik mi alattunk vagynak, jó erkölcsökkel fellül mulni, hogy majd amaz, a' hol a' különbség örökre megállapítatik, eleibénk ne tétessenek.

Az emberek az Írásban jövevényeknek és bujdosóknak neveztetnek, 's az élet bujdosásnak. Né-melly mind pogány, mind keresztény Írók a' világot úgy irták le mint olyan fogadót, melly arra rendeltetett, hogy nekünk utazásunk közben könnyebbségünkre szolgáljon. Erre nézve helytelen gondolat itt elébb megnyugodni akarni, mint utazásunkat elvégezzük, inkább arról gondolkodjunk, hogyan fogadnak majd ott bennünket, mintsem a' mi gondolatainkat azon kicsinyes könnyebbségekre és hasznokra fordítanánk, mellyekben az oda való úton részesülünk.

Epiktet egy más hasonlítással él, melly igen szép és arra alkalmas, hogy minket a' megelégedésre vezessen azon állapottal, mellybe a' gondviselés által

tétettünk. Mi itt úgy vagyunk, így szól ő, mint a' játékszínen, a' hol mindeniknek kiszabott rolléja van. Legnagyobb kötelesség, mellyel az ember tartozik, az, hogy a' maga rolléját tökéletesen játssa. Jóllehet azt mondjuk is, hogy a' mi rollénk nem nekünk való, 's hogy mást jobban játszhatnánk; de ez nem a' mi munkánk azt mondja a' bölcs. Minden, a' mi bennünket illet, az: hogy a' nekünk rolléban, magunkat jeleseknek mutassuk. Ha arra nem vagyunk alkalmasok, a' hiba nem bennünk van, hanem abban, a' ki a' részeket kiosztotta, és az egész játékot elrendeli.

A' személy, mellyet ez a' philosophus maga viselt, éppen nem volt fontos; mert ő úgy élt és halt is meg mint rabszolga. Az arra indító ok, hogy az ember sorsával megelégedjék, az említett gondolat-tól nagy erőt nyer; ha megemlékezünk arról, hogy a' helyek a' másik világon újra ki fognak osztattatni, és hogy az emberek a' szerint, a' mint egymást kegyességre nézve felül haladták, 's az életnek különböző helyheztetéseiben, az ahoz illő kötelességekre vigyáztak, a' magasságnak és elsőségnak különböző grádusaira fognak tétetni.

Sok szép helyekre találhatni a' bölcsesség' könyvében, mellyek a' tisztségnek és egyéb világi szerencsének hijáavalóságát felfedezik, mellyeket az emberek olly nagyra becsülnek; ezek megvigasztalják azokat is, kik a' világi jókat nem birják. Leirja a' nevezett könyv igen tüzes és méltó kifejezésekkel a' jó embernek felemeltetését a' másik életben, és azt a' nagy csudálást, mellyet azoknál fog okozni, kik ez életben feljebbvalói voltak. „Akkor állani fog „az igaz nagy örömmel azok ellen, kik őt nyomor- „gatták és munkáját megvetették. Mikor ezek azt „látják, azon boldogságtól, mellyet nem is gondol- „tak, rettenetesen megijednek, és egymás között

„bánkodva fohászkoznak: ez az, a' kit mi talán csúfnak és nevetséges példának tartottunk. Mi bolondok, az ő életét esztelennek és végét gyalázatnak néztük. Mint számláltatik ő most az Isten' fiai közzé, és mint van az ő öröksége a' szentek között?

Ha olvasóim egy olyan életről való leírást akarnak olvasni, melly hijábavalóságban és a' pompának 's nagyságnak árnyéka alatt tölt el; azt a' most említett helyen láthatják. Egyszer'smind, mivel csakugyan a' dolgoknak mostani helyheztetések szerint szükséges, hogy a' világon a' rend és külömbség fenn tartassanak, boldogok volnánk; ha azok, kik legfőbb helyeken vagynak, igyekeznének másokat a' jó erkölcsökben szintén úgy fellül múlni, mint a' rangban, 's ha ők a' szelidség és kedveltetés által, azokra nézve, kik alattok vagynak, rangjokat könnyüvé és kellemetessé tennék; ellenben azok, kik csekélyebb helyheztetésben vagynak meggondolnák, hogyan jobbíthatnák meg sorsokat halálok után, és a' felsőség eránt való engedelmesség által hogyan tehetnék magokat boldogokká azon áldások mellett, mellyekkel a' gondviselés őket mások felett megkülömböztetni jónak találta.

— Fulgente trahit constrictos gloria curru
Non minus ignotos generosis.

Hor. Sat. 6.

Ha egy kevéssé vizsgálódunk, az embereknek nagy seregét gondolóra vesszük, igyekeztén a' cselkedeteknek indító okait mindeniknél különösen kitanulni; hihető, hogy a' becsületre vágyás az egész emberi nemzeten uralkodik, 's hogy mindenik, a' mint testi erejének elevensége engedi, az által erősebben vagy gyengébben indítatik. Valóban nem ritkaság olyan emberekre találni, kik az ő hajlandóságaiknak ter-

mészeti ösztöne által, 's a' bölcsességnek minden tanításon nélkül, a' hatalomnak és nagyságnak tetejére nem törekeshetnek; a' kik az ő szívökkel soha se ragaszkodnak az alattvalóknak számos kíséretéhez, vagy a' magasságnak egyéb hízkelkedő elsőségéhez; a' kik a' szükségessel megelégedvén, az ő csendességjüket nem szakasztják félben, hogy magoknak bőséget szerezzenek. De ebből még nem lehet következtetni, hogy az ilyen ember nem becsület szerető. Kivánságai ugyan más czélt választhattak, 's őt más dolgok után vezethették; de az indító ok mindenkor a' lehet, és az ember ezen esetben is, szintén attól a' kivánságtól inditathatik, hogy magát másoktól megkülönböztesse.

Ámbár a' jó cselekedeteknek csupa érzése, minden tekintet nélkül a' köznépnak jóváhagyására, a' nemes szívnek már elég gazdag jutalom; csakugyan kétségen kívül van az is, hogy a' magunk megkülönböztetésére való vágyódás, mint mellékes ösztön a' mi természetünkbe bele oltatott.

Igaz ugyan, hogy ez a' hajlandóság szintén úgy jár, mint a' többiek mind. Gyakorta visszaélnek azal rosz czélokra; annyira, hogy igen sok jeles és esztelen cselekedeteit a' közönséges életnek, azon velünk született ösztönből, t. i. a' szembe tűnni kívánásból lehet származtatni. Mert minekútánna az a' nevelés, tudomány és társalkodás által, különbféleképpen kimunkáltatott; mindennemű következei is vagynak, a' mint az jó szívben vagy megromlott elmében találhatik. Nagylelkű tettekben, vagy saját haszon kereső ravaszságban fogja magát mutatni; a' mint az a' jó vagy gyenge elmének része lett. Ha arra fordítatik, hogy a' lelket ékésitse, vagy csak a' külső képet csinosítsa; az embert vagy igen dicséretessé vagy neveltségessé teszi. És így a' becsületre vágyást nem csak egyféle czélokra kell szorítani; mert

valamint ugyan azon indulatok a' külömbféle testi minémüségeknél egészen más módjával hatnak a' testre; úgy a' becsületnek rugója is mi bennünk, majd ez majd más tárgyra üt ki.

Nincs az eránt kétség, hogy a' viaskodók' és mulatsági harczolók' seregében szintén annyi becsületre vágyás ne találtatnék, mint más finomabb törekedésnél az előségre. Senki se hagyja, a' ki elkerülheti, önként beverni a' fejét, ha csak nagyravágyásból nem történik. Ez azon titkos ösztön, melly őket hajtja; és az elsőség, mellyet a' sokaság felett nyernek, sokkal többet tesz, minthogy azon sebeket meggyógyítaná, mellyeket a' viaskodásban kaptak. Julius Caesar, ha a' Római birodalomnak ura nem, hihetőkép- pen egy derék viaskodó lett volna.

Hogy ő a' világot meggyőzte, a' mesterségnek és esméretnek lehetett tulajdonítani. Ha ezen első- ségekkel nem birt volna is, csakugyan a' becsületrevá- gyásnak azon szikrái ő benne pislogtak, és őt arra tüzelték volna, hogy magát másoktól csekélyebb munkákban megkülömböztesse. Mivel tehát egy embernek a' sorsa sincs ebben az életben olly erősen megállapítva, hogy ezerféle esetek annak folyamatját ne segíhetnék vagy gátolhatnák; ítéletem szerint, kellemetes és ártatlan elmélkedés, ha magunknak egy nagy embert, minden történeti környülállásoktól meg- fosztatva képzelünk, és őt az életnek alacsony lép- csőjére teszszük, mellynek minémüsége csak meszsze- ről hasonlít azon magas tetőhez, a' mellyen ő áll. Így lehet észre venni, hogyan gyakorolja kicsinyben a' természetnek minden ajándékait, mellyek őt egy fontos hivatalnak viselésére alkalmatossá tették, mi- vel a' nevelés által egész magasságokat elérték. Más részről azomban egy ki nem mívelt jó természeti ado- mányt is ollyan magasra lehet emelni, hogy a' meg- jobbitott tehetséghez igen közel érni látszik.

E' szerint a' természet az embert közönséges nagyravágyással ajándékozta meg; 's a' nevelés azt majd ez, majd más különös célra határozza. A' magát megkülömböztetni kívánás egy példából se tetszik úgy ki, mint a' külsőnek és az új öltözeteknek külömbségéből, mellyről a' módi világnak gondoskodni kell; hogy magát nevezetessé tegye. Mert minden fényes és különös dolognak; akár a' magaviseletben, akár az öltözetben, a' mint ösméretes, jó következése van, hogy szembetűnik; és azt, a' ki azzal megvan ékesítve, nem engedi figyelem nélkül maradni. Hasonlóképpen sokszor igen nagy megvetésnek tartatott; ha ezt vagy amaszt valami satyrából kihagyták, a' ki abban szintén úgy megérdemlette volna a' helyet, mint az ő szomszédja; mivel úgy tetszik, hogy őt nem ítélték érdemesnek arra. Ezen buzgó szeretetnek az elsőség eránt, lehet sokféle rendetlen cselekedeteket is tulajdonítani p. o. az éjjeli vad futkározást, az ablakok' beverését, az útszai kiabálást, az éjjeli örök' megverését, azt a' rossz szokást, hogy napjában kétszer is teli van az ember, a' sok lovagnak lejárását, más vad tettekkel együtt. Mert valóban sok ember nem volna olyan rendetlen és kirúgó; ha mások nem találkoznának, a' kik ő reá nézvén, őt abban megerősítenék. —

Igen különös, egyszer'smind rendetlen nagyravágyás; melly magát valaha az emberi természetben mutatta, az; melly egy tapasztalt és öreg embert ér, azon időben, midőn azt gondolhatná felőle az ember; hogy legokosabban cselekszik; és azért ennél helyet nem találhatnak a' kedvező körülállások, mellyek bizonyos tekintetben az ifjú vérenek felhevüléseit mentik; értem azt a' hajlandóságot a' pénzgyűjtésre, melly a' gondos atyának, szerető házastársnak, vagy nagylelkű barátak gondolkozásától eltér. A' becsületes szegénységnek vigasztalására meglehet je-

gyezni, hogy ez a kívánság legtöbbször azoknál uralkodik, a kik kevés jó tulajdonságokkal bírnak, hogy magokat kedveltessek. Az emberség, jószívűség, és a jó nevelésnek hasznai, lehetetlen hogy a fősvénységgel össze férjenek. Sokszor láthatni, melly hirtelen kiirtja ez az alacsony indulat a nemes gondolkozást és becsület szeretést, mellyek az emberi természetet ékesítik. Ez azt, a ki attól elvan foglaltva, bolond és kegyetlen urrá, kemény atyává, goromba hitves társá, és gyanakodó barátá teszi.

Azomban, az én mostani szándékomhoz illendőbb, hogy a fősvénységet a szívnek rendetlen hajlandóságának, mint valami vétkes indulatnak nézzük. Valamint gyakorta a makacs alázatosságnak példáira akadunk, úgy ez a hajlandóság, a többinek ellenére, az által igyekszik a helybenhagyásra, hogy minden színt kerül; s azért némellykor még a közönséges illendőséget se tartja meg a külsőre nézve. A zsugori maga nevezi magát szegénynek, csak hogy az ő kevélységét táplálják az ellenmondás által. A szeretet és tisztességre vágyás legtermészetibb indulatok; de legfinomabbak és legokosabbak is lehetnek. Az bizonyos, a bölcs férjfiú, a ki csendes életnek titkos útjából kilép, és tisztiség s tekintet után törekszik, a mire ő az udvarnak fényjétől, és a közönséges hivatalok nem érzett terhétől édesgettetett, akár boldoguljon szándékában akár nem; többször még is eléri a kepzelt nagyságot annyira, hogy annak külső színét észre vegye. Azután kívánja azon életnek zürzavarát oda hagyni, és életének hátra lévő napjait csendes magánosságban eltölteni.

E szerint közönséges emberi okosságnak lehet tartani, hogy a jobb állapotot rosszszabdal fel ne cserélje az ember, és azt elne hagyja, a melly felől tudja, hogy azt ismét örömmel felvenné. S még is, ha az emberi élet egy kevéssé a lélelem és remény-

nek csendes szellőitől meg nem ingattatik, attól lehet tartani, hogy az illetlen érzéketlenség és bátorság miatt megakad. Esméretes történet Domitiánus felől, hogy azon vágyódása, melly szerint az egész Római birodalmat hatalma alá vetni akarta, légyfogdozásra fordult. A' munkás és férjfiúi lelkek, az ő esztendeik' virágjában nem nyughatnak, nem is akarnak nyugodni. Ha valamely nemes tárgytól elfordulnak, az ő hajlandóságjuk alább száll, 's úgy fogják találni; hogy ők, utálatos és alacsony indulatoktól ösztönöztenek. Ugy van, ha az ember valamely élőfának sudarát levágja, 's nem akarja hogy magasabbra menjen, de azért még se szűnik zöldelleni, sőt még alatt is kihajt az.

Az a' férjfiú ugyan, ki az önhaszon keresésnek szűk kívánságával megy a' világba, és a' ki a' hijába való sokaságnak jóvá hagyását lesi, nem találhat az ő pályájának végén tartós gyönyörűséget, és így megérdemli, hogy útjában mindennemű szerencsétlenséget lásson. De az, a' ki egy nemesebb ösztöntől indittatván, 's a' kinek elméje az ő hazájának javára czéloz; a' ki azt a' hirt megszerette, a' melly egyik a' virtusnak szép kísérői közzül, és azzal semmit se gondol, a' mi az ő szívének részrehajlatlan bizonyágtételétől nem támogattatik; a' ki azon alacsony sors ellen nem rugolódik, mellybe őt a' gondviselés most tette, de magát még is igazságos eszközök által magasabb és hasznosabb lépcsőre akarja emelni; az ilyen, egy nemesebb becsület szeretettől hevitetik, ez olyan jó indulat ő benne, mellynél fogva óhajta és iparkodik, hogy a' jó cselekedetekre való tehetsége, az ő akaratjával megegyezzen. A' ki a' természettől nagy ajándékokkal felruházott, és a' világba kilép, sok jót és sok rosszat is tehet abban. A' jó nevelésnek kell tehát arról gondoskodni; hogy az ártatlan ifjuság, az illendőséget

és becsületet idején megösmérje; hogy a' jó ajándékok' elsőségei rossz végre, alávaló és illetlen dolgokra ne fordítassanak. A' vallásnak és bölcsességnek munkája nem annyira áll az indulatoknak kiirtásában, mint elrendelésében, és helyes 's jól választott tárgyra igazításában. Ha mi ezek által kitaláltuk, mi csoda utat vegyünk magunknak, bátran felhúzzhatjuk minden vitorláinkat. Ha pedig a' szerencsétlenségnek zivatarai ellenünk támadnának, 's meg nem engednék azon kikötőbe menni, a' hová igyekeztünk: nem kevés vigasztalásunkra fog ilyen környülállásokban szolgálni, hogy sem útunkat el nem hibáztuk, se magunk okai nem vagyunk nyomorúságunknak.

A' vallás tehát, (ha azt csak úgy tekintjük is, a' mint ez életnek foglalatosságaiban előfordul) igen nagy érdemmel bír és méltó a' tiszteletre; midőn a' különböző czélokot megállapítja; a' halandóknak egymással ellenkező hasznát másként elrendeli, 's ez által a' nagy társaságnak megegyezését és rendjét előmozdítja; midőn minket olyan cselekedetekre buzdít, mellyek magokban dicsőségesek, 's az ő munkáikban a' társaságnak hasznosok; 's midőn végre okos becsületre vágyást olt belénk, a' szeretet megjobbitja, és minden kívánságokat szebbekké tesz.

Nullum nūmen abest, si sit prudentia —

Juven.

Én sokszor gondoltam, hogy ha az emberek' szívébe láthatnánk, nem olyan nagy külömséget fognánk találni az okos és bolond között. Mind a' kettőnél véghetetlenül sok csudálatos képzelődésekre, számtalan kicsapásokra, és hijábalóságokra akadhatni. A' főkülömség csak az, hogy az első tudja, hogyan kell az ő gondolatait a' társalkodásra kikeresni és vá-

lasztani; midőn némellyeket elfojt, némellyeket közöl, a' másik ellenben minden külömbiség nélkül azokat szavak által kirepíti. A' vigyázás' ezen nemének mindazáltal a' meghitt barátok között való társalkodásban nincs helye. Illyenkor a' legokosabb ember gyakorta úgy beszél, mint a' legeggyűbb; mert egy jó barátal beszélni, valóban nem egyéb, mint nagyon gondolkodni.

Erre nézve Cicero egy állítást, melyet némelly régi Írók előadnak, igen jól megfejtett: hogy t. i. az ellenségével úgy kellene élni az embernek, hogy az ismét barátunkká lehetne; a' barátal pedig úgy, hogy ha ellenségünk lenne is, nekünk ne árthatna. Ennek a' regulának első része, melly ellenségünk eránt való magunkviseletét illeti, valóban mind az észszel megegyez, mind az okossággal; de a' másik része, melly arról szól, hogyan viseljük magunkat barátunk eránt, inkább ravaszságra mint okosságra mutat, 's az embert az életnek legnagyobb gyönyörűségétől tartóztatná meg, melly a' mi jó barátunkal való szabad társalkodás. Ha ezen kívül a' barát ellenséggé, 's a' mint Sirák' fia nevezi, a' titkok' árulójává lesz; a' világ elég igazságos, inkább a' barátnak hivatlenységét, mint annak vigyázatlanságát kárhoztatni, a' ki magát reá bízta.

Az okosság nem csak a' szóban mutatja ki magát, hanem cselekedésünk módjának minden körülállásaiban; 's hasonlít a' gondviselés' altiszt viselőjéhez, a' kinek minket az élet' közönséges eseteiben igazgatni kell.

Még sok más felséges tulajdonságok is vannak az ember' lelkében; de egy sem olly hasznos, mint az okosság. Valóban a' többieknek is ez adja meg az érdemét, azokat annak idején és helyén munkába veszi és annak hasznára fordítja, a' ki azzal bír. E'

nélkül a' tudomány, azelmesség, szemtelenség; a' virtus maga is hasonlít a' puhasághoz.

Az okosság az embert nem csak saját tehetségeinek teszi urává, hanem másokénak is. Az okos ember azoknak alkalmas voltokat kitalálja, a' kikkel társalkodik, 's tudja, hogyan kell azt jó haszonra fordítani. Ha tehát a' különös társaságokra, 's az emberek' felosztásaira nézünk: észre fogjuk venni, hogy az okos, nem az elmés, nem a tudós, nem a vitéz az, a' ki a' társalkodást fenntartja, és útát 's módot mutat a' társasági életre. Az, a' kinek nagy ajándékai vannak, de okossága nincs, hasonló polyphemushoz a' mesében; erős és vak, rendkívüli erővel felruházva, de a' melly annak, mivel világtalan semmit se használ.

Ha valakiben minden tökéletességek megvannak is, de az okosság' hijával van; nem nagy tekintetre mehet a' világban. Ellenben, ha ezen egy tulajdonságot birja, 's csak tökéletesen, 's a' többiekéből keveset; a' maga nemében azt teheti, a' mit akar.

Midőn én így az okosságot leghasznosabb lelki tehetségnek tartom, a' mellyet valaki birhat, egyszer'smind a' ravaszságot vagy álnokságot úgy nézem, mint a' kicsiny, alacsony és nemtelen lelkek' tökéletességét. Az okosság legnemesebb czélokát tesz eleibénk, és leghelyesebb 's legdicséretesebb eszközöket választ azoknak elérésére, a' ravaszság egyedül a' maga hasznára néz, 's mindent elkövet, lelki ösmérete ellen is, a' mi azt előmozdíthatja. Az okosságnak nagy és messze terjedő szándékai vannak, 's általnézi, mint egy éles szem, az egész láthatárt, az álnokságnak rövid látása van, melly a' legkissebb tárgyakat felfedezi, mellyek közel vannak, de a' messze lévőket nem tudja megkülömböztetni. Mennél inkább kinyilatkozik az okosság, annál nagyobb tekintetet ad annak, a' ki azt birja; de ha a' ravaszság

egyszer kitudódik, elveszti erejét, és azt cselekszi hogy az ember azokat se viheti végbe, a' mellyeket végre hajthatott volna, ha őt igaz szívűnek tartották. Az okosság az észnek tökéletessége, és a' mi útmutatónk életünk' minden kötelességeiben, az álnokság a' természeti ösztönnek egy bizonyos neme, melly a' mi hasznunkra néz. Az okosság csupán olyan embereknél találtatik, a' kiknek erős eszek és jó elméjek van, a' ravaszságot sokszor még az állatoknál is feltaláljuk, 's olyan személyeknél, a' kik azoktól nem sokat különböznek. Rövideden, az álnokság csak az okosságnak majma, 's egyedül az együgyűeket csábítja el azon mód szerint, mint az elevenség gyakortább elmésség, és a' komolyság bölcsesség gyanánt vétetik.

A' léleknek azon elrendelése, melly az okos emberrel vele születik, cselekszi, hogy ő a' jövőndőbe bélát, és jól gondolóra veszi, hogyan lesz állapotja egynehány száz ezer esztendőök mulva, mint a' most van. Ő tudja, hogy az a' nyomorúság vagy boldogság, mellyek a' másik világon az ő számára fenntartatnak, az által a' magok valóságából semmit se vesztenek, hogy tőle olly nagy távolságban vagynak. A' tárgyak nem látszanak néki kicsinyeknek, mivel tőle olly messze esnek. Ő meggondolja, hogy azon gyönyörőségek és kínok, mellyek az örökkévalóságban elrejtve vagynak, minden szempillantással hozzá közelítenek, 's hogy azok tellyes erővel és mértékkel szintén úgy jelen lesznek, mint azok a' kínok és gyönyörőségek, mellyeket ő most érez. Azért gondosan vigyáz, hogy azt magának megszerezze, a' mi tulajdonképpen boldogsága és lételének végső célja. Gondolatait minden cselekedetének végére fordítja 's meggondolja annak mind messze, mind közel lévő munkáit. Altal megy minden kicsinyes nyereségeken és hasznokon, mellyek itt néki magokat mutatják, ha

úgy találja, hogy az ő czélzásával a' jövőendő életre nem állhatnak meg. Egy szóval, az ő reménysége tellyes halhatatlansággal; az ő szándékai meszszi-re czélzók és dicsőségesek, magaviselete illő egy olyan emberhez, a' ki az ő igaz hasznát esmeri 's tudja, hogyan menjen szükséges eszközök által az után.

Én ezen vizsgálásban az okosságról, ezt úgy tekintettem mint tökéletességet, és mint virtust, és azért tellyes nagyságában leirtam, nem csak úgy, mint azt a' világi foglalatosságoknál találhatni, hanem úgy, mint az a' mi egész lételünket illeti; nem csak a' szerint; a' mint az a' halandónak szolgál, útmutató gyanánt; hanem általjában, a' mint az egy okos valónak vezetője. Így adatott elő az okosság a' bölcs férjfiutól, a' ki azt majd az okosságnak, majd a' bölcsességnek neve alatt említi. Bizonyosan ez is a' legfőbb bölcsesség; de azt egyszer'smind megnyerheti minden ember. Hasznai véghetetlenek, és annak megnyerése könnyű; vagy az apocryphus Írónak szavai szerint: „a' bölcsesség szép és romolthatatlan, és „örömet mutatja magát azoknak, a' kik azt szeretik, 's megtaláltatik azoktól a' kik keresik, sőt eleibe megy, 's maga esmerkedik meg azokkal, kik „abban gyönyörködnek. Annak, a' ki hamar megnyer- „ni akarja, nem sok fáradság kell, ajtaja előtt találja reá várakozni. Mert eunekutánna lenni, igaz bölcsesség, és annak a' ki az után iparkodik, nem sokáig kell gondoskodni. Mert körül jár és keresi azt, „a' ki méltó reá, és az úton örömet megjelenik néki, 's vigyáz arra, hogy vele öszszetalálkozzék.“

Baranyay Ferencz.

13.

Az Eddystonei világító torony.

A' tengereken világító tornyok' feltalálása olly régi lehet, mint maga a' hajózás. Könnyen reá juthattak arra, hogy tűz-jelek' felállításával a' sötét éjszakákban hajózó tengeri útasoknak részint a' veszélyes helyeket kimutassák, részint arányzatot szolgáltatassanak. A' régi időkben az alexandriai világító torony volt igen elhíresülve. Az újabb időkbeli kereskedő nemzetek híven utánozták a' régieket; a' világító tornyokat náluk sűrűbben is állították fel, úgyhogy ma már majdnem minden tengerek dicsekesznek kikötőkkel, mellyek világító tornyokkal ékeskednek. *) Ezeknek tetejökön vagy kőszénláng, vagy olaj-lámpa mutatja a' hajósoknak, a' követendő vagy kerülendő utat. És az az ügyesség, mellyel az új idői építő-mesterek, minden nehézségek' legyőzésével, a' vizek közötti gránit-szirteken efféle építményeket állítani tudtak, az építési művészetnek valóságos triumphusa. A' leghíresebbek közül való az, a' melly Angliában a' *Bellrock* (szépszikla) nevű kőszirten állott

*) 1829-ben támadott Francia - országban egy Admirál, ki a' világító tornyok helyett, nautikus kivilágított telegraphot talált fel és javalt, mellynél fogva éjszakának idején a' kikötőkből a' hajókkal kényelmesen correspondálhatni. A' velé tett próbálatok igen szerencsésen ütöttek ki.

fel. Csak nagy vesződéssel és a' hullámokkal küzdés közben (mivel a' sziklát egyedül a' duzzadáskor nem borítja víz), lehetett annyira vinni a' dolgot, hogy e' toronynak alapját 1808. megvetették, és 1811. Feb. 1. lett kivilágítva legelsőben. A' fény vörös színű, és a' hajósoknak időközönként tűnik csak fel, mivel a' fényt visszaverő üveg (reflector) körül fordul. Annak a' kőtömegnek, mellyből a' torony épült, súlya 2083 tonnányt nyom, az az 41660 mázsát; és az építési költségek 61331 font sterlingre, az az 613000 forintra mentek e. p. A' tornyot szakadatlanul mindég három ember lakja; kik közzül minden hat hétben egy-egy más negyediktől sorban felváltatik. Évi bérök 50—60 font sterling, és tartás, valamíg e' helyöken vagynak, — a' mi télen sokszor három hónapig is tart. Ez esetben a' száraz földdel galambposta által leveleznek. De a' galambok soha sem repülnek egyenes lineában, hanem mindenkor előbb a' legközelebbi föld-csucsra szállanak ki, és onnét mennek az ő ősméretes galambházokba Arbroathba. A' toronyi lakó-szobák igen csinosan vagynak elkészítve. Van az öröknek egy kis könyv-gyűjteményök. Minden felváltáskor pedig kapnak újságleveleket és folyóirásokat is. Egy sárga réz-lépcső, — meliy egyszer'smind villám-vezetőül szolgál, — visz a' torony' kapujához.

De a' leghíresebb világító torony e' mi időnkben kétség kívül az *Eddystonei*, *) Plymouth mellett. Ennek ősmertetésére immár közöljük

*) Iddy annyit tesz, mint vízörvény; stone, kő. Tehát: örvénykő.

itten, a' mit róla egy francia kalmár beszél, ki azt 1802. látogatta meg.

Mulattomból (úgymond ő), egyik kísé-
rel kirándultam Eddystoneba. Ez az izolált hely
12 ángoly mértföldnyire fekszik a' tenger-part-
tól. Egy kedvező szél néhány órák mulva oda
vitt bennünket. A' három öröktől nyájassan let-
tünk elfogadva; és a' legidősbik közzülök, —
egy száz évi öreg, — magára vállalta, hogy min-
ket e' bámulandó építvénynek belső szerkőzte-
tésével megösmérkedtet. Lakható része négy szo-
bából áll. A' legfelsőbbikben laknak az örök.
A' másodikban van a' konyha. A' két legsalsók
pedig az élelmények' eltartására szolgálnak. Mert
midőn sokszor hetek is mulnak a' nélkül, hogy
a' toronyhoz közelíteni lehetne: gondolkodniok
kell, hogy mindig bőven legyen kéznél eleségök.

„Itt (mint látom), minden czélerányosan
vagyon elintézve, — szóllék én emberséges ve-
zetőmhez; — és a' lakás olly kényelmes, vala-
milyent csak efféle tanyán kívánhatni. De még
sem csudálnám, ha kegyeteket néha a' száraz
földre vágyakodás megkerülné.“ Engedelmmünk
vagyon (felele ő), évenként egy-egy hónapot ott
tölteni; de részemről már számos évek lefolyta-
nak, a' nélkül, hogy e' kedvezést' használtam
volna. Az ember megszokik mindent; 's aztán
énnekem, mindjárt itt tartozásom első éveiben
nagyon megkeserítettek azon látogatások, mel-
lyeket őrtársaim' szokása szerint a' száraz földre
én is tevegettem. „Hogyhogy?“ kérdezém én
viszont. Szerencsétlen esetek miatt, — válaszolt
ő. Ide állíttatásom' első hat hónapiban (1751-ben
írtak akkor), alig tudtam bevárni az időt, melly-
ben az engedelem' sora én rám került. Szemeim
mindég a' száraz felé voltak fordítva; egyébről

sem álmodtam, mint az enyimek viszont látásáról, mellyből magamnak ezerféle gyönyöreket ígértem. De éppen megérkezésem' napján atyám lebetegült, és szabadságos napjaim' legutóbbikán a' sírba is kísértem őt. Utánna a' legközelebbi évben húgom' szemeit fogtam be; és így mindenegy esztendőben, szabadságom' ideje valamelly halotti esettel lett megjegyvezve, melly úgy látszott mintha csak az én haza érkeztemet várta volna. Utólján (1760-ban), egy legidősebb és legjobb rokonomnál kellett volna szállnom, ki Portsmouthban a' külvárosban akkor telepített le magát új lakásba. Sokon által ment ő a' világban, és azt hitte, hogy most már bátorságos kikötőre talált. Hogy pedig boldogságát mindeképpen éldelhesse, úgy vélekedett a' hív áldott lélek, hogy én, mint legidősbik barátja, legalább egy hónapig legyek tanúja illy boldog létének. „Ha szeretsz nálam lakni (úgy mondá „ő), tehát jőjj el hozzám esztendőnként, és a' „szabadság' napjait töltsd én nálam; és az em- „legetésben éldelni fogjuk azon jó és rossz napokat, mellyeket valaha együtt töltöttünk el.“ De ez az egyszerű számítás igen siralmassan méné füstbe. Az én jó Richárdom maga akart értem jönni. Már is megláttam bárkáját a' toronynak tetejéről; már is keszkenőjével integetett: midőn egy szerencsétlen eset által a' hajócska egy rejtélyes sziklának csucsába ütődven felborult, és az én derék barátomat, kísérőivel együtt szemem láttára a' tenger' mélyébe eltemette. Utánna 24 órával, holt testét a' torony' tövében találtuk meg. Én magam vittem őt szárazra, megadtam neki az utolsó tisztességet, és soha többé nem tértem vissza Angliának partjaira.

A' torony' építése felől az öreg ím' ezt be-

beszélte: A' szikla, mellyet kegyed itt lát, legmagasabb csucsa egy szirt-láncznak, melly a' vizek alatt száz ölnyinél messzszebre nyulik el, és a' ki 's be járó hajókat veszéllyel fenyegeti. Ha-
 látat^{át} az egy vastag falhoz, melly a' tenger' fe-
 n^{ek}éből kél fel, úgyhogy a' tenger' mélysége a'
 sziklának tövében is még száz ölnyire vet. Ben-
 ne törnek meg a' zajos tenger' hullámai; és dél-
 nyugoti szél után, itt még sok napokig eltart
 zúdultsága, míg azomban a' többi tenger már kö-
 rös-körül ismét helyére simulttan és rónán fek-
 szik. Ollyankor a' habolások gyakran a' torony
 felé is felhágnak, — melly pedig száz lábnyi
 magas; és ha dühödésöket az ércz-koszorú, mel-
 lyel a' torony kerítve van, meg nem törné; te-
 hát minden illy tenger-zaj' alkalmával a' lámpa
 izre porrá zúzódnék. Mindenegy duzzanáskor,
 (mint ezt kegyed maga is mindjárt szemlélheti),
 elenyészik a' szirt' csucsa, és ollyankor a' to-
 rony úgy látszik, mintha egészen szabadon a'
 tengerből nőtt volna fel. Illyen körülményekben
 könnyen elgondolhatja kegyed azon nehézsége-
 ket, mellyeknek az illy helyen munkába vett
 torony-építés ki volt téve. Sokáig lehetetlennek
 is látszott. A' legelső, ki az eleményekkel da-
 czolni merészkedett, egy Essexi nemes ur volt,
 Winstanley nevű, igen derék műszerész (mecha-
 nicus). Dolgát ő azzal kezdte, hogy a' sziklába
 tizenkét lyukakat vágatott, mellyekbe ugyan an-
 nyi vas-duczokat erősítettett meg, mellyek az
 egésznek tartalékul és bátorságul szolgáljanak.
 Miután ez a' munka egy év' lefolyása alatt vég-
 be ment; a' másodikban valami teke-formájú tö-
 meg állítatott fel, mellynek magossága tizenkét,
 átmérője tizenhat láb; és végre a' harmadikban
 reá rakatott a' többi egész építvény is. Tavasz-

szal 1696, kezdődött el az építés, és November 14-dikén 1698, gyújtatott meg a' lámpa legelőszőr. De Winstanley csak hamar meggyőződött a' felől, hogy a' 60 lábnyi magasság, mellint mívének ő adott, még ingyen sem elegendő. Azbi a' falakat erősebre szabta, és még egy emelettel fellyebb vitte. Így már most az építvény elég bátorságosnak lenni látszott. De alig mult el négy esztendő, midőn Winstanley azt a' tudósítást vevé, hogy a' tornyot megint igazítani szükség. Melly végett midőn Plymouthba sietne, némelly barátjai neki olly aggódásaikat nyilatkoztatták ki, hogy mive a' viharok és hullámok háborgásának alig fogna még sokáig ellent állni. Winstanley erre azt válaszolá, hogy nem volna szívesb óhajtása, mint valamelly dühös szélvész' alkalmával a' világító tornyon személyesen lenni jelen, hogy annak munkálatját kivizsgálhassa. 'S ezen óhajtása csak igen is hamar tellyesedett 1703-ban, November 27-dikére virradón éjjel (éppen az én születésem' évében és táján), olly szélvész támadt, melly szokatlan mérgeséggel egész éjszakán által dühösködött. Winstanley néhány munkásokkal együtt a' toronyban volt. Reggelre kelvén, midőn már a' vihar lecsillapodott, és a' Nap fényét veszve kélt fel, — Plymouth' lakosai bámulva rettegve keresték a' hatalmas Pharust, — és hijába. Az özönök elnyelték azt építőjével együtt. És pedig elannyira el volt enyészve szem elől, hogy csak néhány vasrudak jegyezték a' helyet, hol állott volt. Csak egy követ sem lehetett többé látni; sőt a' vaskarók közzül néhány szikla darabokkal szaggattatott ki a' fenékből. Egy rendkívüli eset még azon felül úgy is hozta magával, hogy ugyan azon éjszakán, melly Winstan-

leynek, és mívének végromlást szerzett, a' házánál eltéve tartott miuta (modella) is a' földre zuhant, és darabokra széllyel-zúzott.

A' világító-torony rövid tartóssága' ideje alatt sokkal jótékonyabnak mutatta magát, semmint annak vissza-állítását nem óhajtották volna. Egy Londoni selyem-kereskedő Rudyard, vállalta fel a' kétes munkát; és három évi dolgozás után 1709-ben végre hajtotta. Ez az új torony valamelly megtompított teke' formáját mutatta; magassága 92 lábnyi, átmérője alant 22, fent 14 láb; fából készült, és csak belől 's félig volt kőből rakva. E' toronyba én 1751-ben jutottam mint Invalid, és négy esztendeig laktam benne. Az az építésnek műszeres intézete derekassan kiállotta a' próbát; és noha erős széllel olly nagy volt ingadozása, hogy néha a' deszka-polczokról az edények is lepotyogtak, mindazáltal úgy tetszett, mintha éppen ennél fogva volt volna téve bátorságba a' dülés ellen. De neki is csakugyan más sors jutott részül. Negyvenhat évi tartóssága után, Deczember 2-án 1755. a' lámpa borítékain tűz gyulladt ki, és kevés pillanatok alatt az egész építmény fenékgiglen öszszeégett. A' fenyegető veszély elől, melly ellen nem volt nálunk semmi eszköz, (mert vizünk mindjárt az első fél órában kifogyott), — mi örök a' sziklának üregében kerestünk menedéket; és még itt is közzúlunk a' legidősbik, egy kilenczvennégy évi férjfiú, olvadt ón miatt, melly a' mi bújó helyünk felé csinált magának útát, annyira megsebesült, hogy utánna nem sokára kiadta lelkét. Fölöttébb nevezetes itt az a' körülmény, hogy holt testének felbontásakor, gyomrában olvasztott ón találtatott — a' nélkül, hogy valaki megfoghatta volna, miképpen ment

az oda be. — Többire helyzetünk azonkívül is elég rettentő volt. Az égett fának vastag füstje megfojtással fenyegetett, és a' vizeket minden pillanatban feljebb feljebb láttuk, mellyek bennünket végre irgalom nélkül eltemethettek volna. De jókor még, egy ladik érkezett segítségünkre, melly felfogott és szárazra kivitt minnyájunkat. Azonban alig tettük ki lábunkat a' száraz földre, midőn a' harmadik közzülünk felkerekedvén elfutott, és többé soha nem jött elő. Hihető, a' tűznek ellátása körül, melly az napon az ő tiszte volt, holmit elhibázott, és így a' szerencsétlen gyulladást vétsége miatt ő okozta. Egy év elforgása után, 1757. kezdetén, vétetett munkába a' jelen torony' építése. 'S mivel az utóbbik történet a' fából építés eránt méltó figyelmet gerjesztett, más terv szerint lön alkotva. Ez építésnek magam is tanúja voltam, sőt abban részt is vettem. Az építő-mesternek, ki e' mívet háromszor munkába vette, Smeaton volt a' neve; és egy hajó-építő-mester, Jessop, volt segítő társa. Mivel már elhatározottat, hogy kövekből alkottassék a' torony; tehát olly szerkekről gondolkodtak, mellyekkel a' köveket úgy lehessen egymással öszszekapcsolni, hogy a' sziklával csak egy tömeget képezzenek. Miután tehát a' sziklának kiálló és lejtős felén rovátkokat, vagy is fecskefark-formájú lépcsőket vagdaltak; az e' szerint kifaragott első köveket azokba béeresztették, és reájok kilencz efféle rétegeket raktak, mellyek hasonlólag egymásba kapcsolva lettek. Alapnak örömezt választottak volna nagyobb kő-böczeket; de mivel a' sziklához csak kisdud hajók közelíthettek veszély nélkül, tehát tizenkilencz mázsa volt a' legnagyobb súly, mellyet nyomhattak. Mindenegy követ, a' Ply-

mouthi hajó-gyárban, tökéletesen megfaragtak; a' többivel, mellyekhez ragasztatniok kellett, öszszekapcsolták; aztán megjegyelték és lerajzolták; úgyhogy helyre érkezvén mindent azon módon öszszerakhattak. Az építmény' küloldala gránitból áll, de belső falazatja Portlandi kőből van felvive; és minden részeket olyan ragaszték tart öszsze, melly most immár állandó mint maga a' kő. A' koszorú, melly a' tornyot a' lámpa' tövében alant keríti, (mint már mondan) arra szolgál, hogy a' hullámok erejét megtörje, mellyek néha egész ezen magasságig emelkednek. Három év és kilencz hét kívántatott az egész mív megépítéséhez, de magán a' kősziklán tett munka (mindent számba véve is) alig került tizenhat hétbe; melly idő alatt 1493 darab követ raktak le. Pedig csak óra számra lehetett dolgozni. Az időt megkellett lesni. És sokszor megtörtént, hogy Smeaton munkásaival együtt 8—12—18 napig is horgonyán állott, partra kiszálhatás nélkül. Egyébiránt semmi nem volt elfeledve, mi a' munkának előhaladását siettethette. A' munkások két falkára voltak osztva, melly egymást felváltotta; és órákra számított vastag bérnél fogva arra birattak, hogy semmi veszéllyel nem gondoltak, és a' sziklán lehetőségig helyt állottak. Egyszer'smind pedig, hogy nekik minden időben bátorságos menedék szereztessék, egy ötven tonnás hajó építetett olly móddal, hogy haboláskor szélvészekkel daczolhatott, és a' sziklához közel állt horgonyán. Még is egyszer a' hajó elszakasztatott horgonyáról, éppen midőn Smeaton maga volt rajta, ki aztán rajta sokáig hányattatott, és élelmény hiával lévén a' legszorongatóbb inségre jutott. — Mihelyt elkészült a' torony, ismét reá

jöttem lakni; és el sem hagyom, míg álló-helyemről a' halál el nem szállít." Eddig a' francia kalmár' elbeszélése.

Melly különös szenvedély, világító-toronyban lakást örvendeni, mellynek rémületes voltát tollal festeni lehetetlen. Mikor a' hullámok szobába, konykába, — a' tenger fölületén 60 lábnyi magasságra — beverődnek; a' dühös szelek ordítanak, a' lámpa-üvegek mintha korbácsolnák őket öszszecsattognak, a' rézedények zörögnek, az egész épület reneg és ing; ilyenkor ki óhajtana a' felzúdult elemények közepettén, minden élőktől elzáratva egy toronyban lenni! Azonban mit megnem szokik ez az emberi állat! Mit nem kivált az ángoly vér!

E. I. P.

14.

KÜSZKÖDÉS, a' Tudomány, Szerelem, Had és Bor kedvellői között.

Bölcseesség' Szerelemnek, Ivásnak és komoly Hadnak
 Kedvellőji! titek' tárgyul felvettelek, — értse
 Azt kiki, mellyiteket kedveljen, vagy ki kerülje,
 Bölcsesség! Etsetem legelől rajz, érdemed arra
 Csak néked lehet óh! Kezdetből fogva te voltál
 A' mikor a' földet nem egyéb mint zürzavar és mély
 Köd végetlen özönje befogta, vizek' sűrű árja
 A' rendetlen Egészt usztatta. Midőn a' setét éj,
 A' kiderült vég 's élet-adó nappallal elegy volt.
 Bölcsesség szava, a' levegőn túl, miliom égi
 Testek mozgását, hogy meg ne akadna csak eggy is
 Szomszédjába 's itéletet, ott ne okozna ki szabta
 Bár közel egymáshoz, vagy meszsze legyen ki ki uttyát.
 Kezdetben vala már Szeretet 's Szerelem, mikor Ádám
 Boldog tájjaiból ki veretve, magával az átkot,
 Vitte, szerette romolt szívű Éváját, fiat és Pányt
 Mint maradékot halálok után, hogy hagyna. Idővel
 Minden Nemzetek a' Szeretet' zálogjai lettek. —
 A' nagy Egészt egyedül Szeretet tarthattya fel, értem
 Földünk' alkotmányát, mert hóldba, 's akarmelley
 Csillagzatba halandónak bécsuszni, kutatni,
 'S onnénd megfordulva hírekkel vissza utazni
 Semmi időbe szabad nem volt. Bár vágya sok ember
 Mint most legközelebb egy kába Olasz feligyekszik
 A' holdnak ragyogó körébe utazni erővel.
 A' nagy Egészt Szeretet mozgattya, fuvall bele lelket
 Hogy zavar újra ne bontana rendet, ez éltet e' földön
 Minden Nemzeteket, gyarapittya hírökbe nevébe.

A' hadak, háboruságok öröktől fogva valának
 'S már a' komoly Kain által, (agyon vervén kegyes öttset)
 Kezdődtek, 's az idők soraít vizsgálva, hadakba
 Láttuk enyészni. Hadakba megöszült esonka vitézek
 Nem számláltak elől, mert papirosom helyet adni
 Nem tud a' dicső Nevetek 's csuda tetteiteknek.
 Szóljatok, óh ti híres népek' jeles hősei, Hadnak
 Szükségét egyedül csak töletek értheti minden;
 Hol vagytok? De hiszem valamint sirotok' lehetetlen
 Tudni, ugy hol létték kinyomozni semmi halandó
 Nem képes. Legalább egy szempillantatig álna
 'S kelne fel egy, 's szóval, mondhatna világnak hadáról.

Dicsér életadó bor ez uttal tégedet is szám.
 Hogy Noë részeg volt, oka voltál, kedvet is öntött
 Minden erébe erőd, egyik fia bár kicsufolta;
 Kedvet, erőt, egyedül jó bor testünkbe te szülhetsz.
 A' nyomoruság, 's bajjok özönjében te vígasztalsz
 A' Bajnok benned leli fel kegyes életadóját
 Hogy ha eszét le nem iszsza, veled mértékletesen él.
 Ártasz sokaknak igaz. Veszedelmes vagy sok ezer 's több
 Miliom embernek, megalázol akarmi kevélyt is
 Hogy sertvés módjára, hever földön esze nélkül;
 Ellenben ki arany cseppid szüken iszsza, erőssé
 'S bátorrá teszed azt, nagy lelkek is általad élnek.
 A' láng ész, létét tőled veszi. Sok csuda dolgok
 Átlatad életadó bor történhetnek e' földön.
 „Bölcsesség, Szerelem, Hadak, és jó Bor' szeretői
 „Földünk hátán alkottok mindent 's letiportok.”

*A' Bölcsesség', Had', Szeretet' és Bor' Isteni
 küszködnek.*

MINERVA.

Nézz Mars a' nyomorult 's megromlott emberi Nemre,
 Mint uszik az vétkébe legyenek módjára veszéllyel,
 Nem gondolva hanyat homlok rohan abba. Tanítsd meg
 Kérlek, menny! Hadaid' terjeszd. Dolgot nekik adjunk

Mert legalább fele elveszhetne ezen gonoszoknak,
Kikbe az ész régen megszűnt munkálni, csak alszik
'S kába öröm foglallya szívek', ravasz és csapodár mind.

MÁRS.

Aszszonyom, azt régen tudom. Óh de mi lenne belőlök
Hogy ha karom mindég köztök sujtolna, utóllján
Egy se maradna meg ép testel, kell várni idővel,
Jobb lesz lassanként zabolázni, javítani tanácsosb
Megromlott erkölceiket 's ki emelni bünökből.
A' te tanácsod igaz hasznos, bölcs, és teli észszel!
Jaj de nekünk túrnünk szükség ezen emberi Nemmel.

VÉNUS.

A' nagy Egészt Szeretet kapcsolja, Barátim ez úttal
Ellenkez veletek szavam, a' ti javallatitokra
Hogy semmit nem adok ne neheztelj, sem te Minerva
Sem te komoly Márs, óh Egek és titek', hát e' kegyetlen
Plánoknak koholásában ki vezéröl? Utóbb csak
Meg ne sirassátok végben vitt ostorozástok.
Ugy e te Bacche velem tartasz 's mindég nem okoskodsز?

BACCHUS.

Ugy vagyok óh kedvelt hűgom, én borral tele kancsót
Somlyaival megtöltött csutorákat, rendre dicsérek.
Márs 's ama büszke Minerva szavára ügyelleni éppen
Nem tudok, — én Tokajon, Somlyón termett borok édes
Drága arany színű csepjeit, avagy akármi hegyekbe
Szedve legyen, vígan inni kívánom minden időben;
'S nem gondol lelke szamarakkal 's bor nem ivókkal.

MINERVA.

Csak te ne szólnál részeg idétlen! Hol te tanyászol
Ott minden felfordul az értelem alszik az észszel.
Csak téged soha nem látnálak, úgy is te miattad
Úsz milliom bódalt ember bűne mély' özönébe.
Indulj! mert szemeim téged nézhetni se tudnak.
És lehetetlen megbüntetni csak egyet is. Óh mennyi
Hogy ha kijózanodol részeg fejű, szólj de okossan!

BACCHUS.

És ha egész létedbe okoskodsز is, de szavadra
Nem halgathatok! hát embernek kedve ne legyen?

Elte úgy is csak baj, nyomorúság, vagy pedig inség.
 Hogy ha bor által egész testek melegítetik olykor
 Milly' alkalmasok minden munkára mi gyorsan
 Dolgoznak, minden bút, 's bajjokat, óh be felejtik.
 Halgass hát 's te nekem törvényt soha szabni ne készülj.

VÉNUS.

A' Szerelem szíveket mint forraszt egybe erőddel
 Kedvelt Bacchusom, én te veled tartok, mi ez élet?
 'S milly' rövid, hát Szerelem 's Bor nélkül lenni miképpen
 Tudna az ember, azért tölts! Rajta igyunk tele korsók
 Életet és kedvet bennünk gerjeszsenek együtt,
 Vélünk minden igyon, ne búsúllyon. És te Minerva
 Semmi időbe nekünk törvényt készíteni ne indulj.

MARS.

Mennyetek óh csapodár részeg fejek 's hogy ha sokáig
 Még késtek, nyakatok' tekerem ki, mi ördögi munka
 A' mit míveltek, magatoknak kellene példát
 Adni, hogy a' bújaság, részegség, és gonosz él'tet
 Mindenek elhagynak, ne követné, egyik is a' bűnt.
 Esküszöm, hogy Hadaimmal az emberi Nemzet egészszen
 Elpusztúl, ha bűnébe marad, 's nem hagyja vad éltét.

BACCHUS.

Tégedet hát mi talált? borral tellyes csutorámat
 És korsóm kiürítvén, megbántottalak azzal?
 Jó bort jobb hogy iszol velem, és azután veszekedhetsz
 Csak vélem ne. Haragra tudod gyullasztani boroskás
 Embereket nem jó. Nézd sorra butelláim tele édes
 Somlyaival 's Balaton mellett szüretelt Máslással.
 Nézz e' palaczkra vígan hajtsd fel, Tokajon tele telt az.

VÉNUS.

A' Bajnok verekedni ha szűn Szerelem be hevítte,
 Mint ha bizony te külömb volnál Márs! inni, szeretni
 Nem tudnál mint más, mit akadsz fel azon ha Szerelmet
 Érez az ember, hát ne szeressen? Bor ne hevítse?
 Elfáradt ináit, nyomorúság, sok veszedelmek'
 Eltűrése után? Kedveltjét Hós ne szorítsa
 Melyéhez, 's vígadozva ne dalljon: Bor' 's Szerelemről?

MÁRS.

Illy Szédéttőkkel szavakat nem váltok ezentúl,
 Majd ha kegyetlen Hadakkal egész Népek le veretnek,
 Helységek tűzzel, vassal pusztulnak, enyésznek;
 Majd ha csatákba alig marad egy ki Vitézek' elestét
 Feljegyzhesse, Hadak 's Pestis megemésztik az embert,
 'S két harmaddal azok többen lesznek kik elesnek;
 Akkor jó kedvel leszek és ti is hóltig ihattok.

MINERVA.

Jó Mársom ne heveskedjünk ha ezeknek eszök nincs;
 Majd az idők hiszem azt mindent jó rendre tanítanak
 Vétkeik elhagyák, vagy azokba örökre merülnek.
 A' hideg ész legyen a' vezetők. Eme kába halandók
 Bűnben alkodtattak, azért minduntalan őket
 Megbüntetni nehéz. Te utánnad azért magam is csak
 Azt mondom: túrnunk szükség ezen emberi Nemmel.

(Megbékülve dalolnak.)

BACCHUS és VÉNUS.

Kancsót ide! Ez élet
 Mint egy palaczk bor, ha el
 Fogyott és semmivé lett
 Nem lehetünk jó kedvel.
 Igaz, minket nem temet
 A' Sír, mint a' Halandót;
 Még is úgy lelünk kedvet
 Ha üríttyük a' kancsót.

MINERVA és MÁRS.

Talán e' balgatagok
 Kétlük a' mi jó kedvünk
 'S azt hiszik, hogy csak magok
 Vígadnak. Mi örülünk
 'S milly' hidegen megvetünk
 Titeket ha hevültök,
 És jó ízűt nevetünk
 Hogy ha megrészegültök.

VÉNUS és BACCHUS.

A' Vitézt Szerelem 's Bor
 Mint lelkesít 's reményli

Hogy kedveltjét még egykor
 Had multával szemléli,
 'S melyéhez milly édesen
 Szorítja, ha jól iszik
 Sok nagy tetteket frissen
 Végbe visz, 's úgy tündöklük.

MÁRS és MINERVA

A' vitézek, ha részeg
 Fővel mennek csatába ;
 Elmarad a' fej, süveg,
 Az ész elvész, a' kába
 Főből, a' kard hüvelybe
 Kong, halált nem szikrázik
 Vagy nem maradhat kézbe,
 'S a' részeg Hős hanyatlik.

BACCHUS és VÉNUS.

Igyunk mi! Fecseghettek
 Ti! boros csutoráink
 Rendre ha ürítettetek
 Be jól mulnak óráink
 A' víg leányok 's legények
 Szeressenek 's igyanak,
 Csak minket kövessenek
 Búnak helyt ne adjanak.

MINERVA és MÁRS.

Addig míg ti sertvések
 Módjára, részeg fővel
 Sárba, vízbe heverték ;
 Mi is ketten jó kedvel
 Mulatunk. Testünk' 's Ielkünk'
 Nem fogyasztjuk, — józan ész
 Tanácsára ügyellünk
 Melly' szerencsésekké tesz.

BACCHUS.

Húgom mint pördül velem
 'S fejemmel mint kerengnek
 Föld, Csillagok, reménylem
 Jó kedve van nékiek

Jójj vígan árnyékába
 Ama terebély fának,
 Hogy tagjaink nyugtába
 Elektrizálódjanak.

VÉNUS.

Részeges beszédiddel
 Kedvelt Bacchuszom, nem méisz
 Semmire, nékem hidd el
 Hogy ha józanabb nem lész
 Téged' nem szenvedhetlek
 Ha megtérsz, 's bolondjába
 Nem élsz, viszont szeretlek
 Minden fia' árnyékába.

MÁRS.

E' kába és részeget
 Még ma be jól megverem,
 Hogy nem lát földet 's eget
 A' sárba eltemetem.
 Hogy többet ne ihasson
 Rosz példát ne adhasson,
 'S véle minden részegek
 Örökre elveszszenek.

MINERVA.

Kedvelt Mársom okossan
 Bánjunk eme' ittassal!
 Az esze megjön lassan
 Lassan a' hóld' újjával,
 Majd ha kijózanul be
 Rendkívül kicsúfoljuk
 És volt becsületébe
 Legkevés'bé sem hagyjuk.

BACCHUS.

Még Tokaiból nem is
 Ittam szeretett húgom,
 Hogy lehetsz olyan hamis
 'S ravasz meg nem foghatom?
 Azért ha engem szeretsz
 Hozd lelkem' orvosságát!

Egységessé tehetsz
Ha adsz még egy butellát.

VÉNUS.

A' mi sok, az még is sok
Heh! Bacche, ha szüntelen
Bort iszol, a' sírásók
Eltemetnek véletlen.
Ez uttal kérésedet
Megvetem, csak emlékezz!
Én az ígéretemet
Megtartom, ha józan lész.

MÁRS.

Illyenek a' részegek
Mint tipratnak 's veretnek.
Sár és víz a' lakhelyek
A' ganéhra sepretnék;
Bacchének is jól esnék
Ha megverné valaki,
Kettőt, hármat szeretnék
Magam is reá húzni.

MINERVA.

Fel se vedd, ne hevülj meg
Szép Mársom! minduntalan
Emészt a' harag 's méreg
Ne epedj haszontalan.
Életed ne rövidítsd,
Hagyjuk itt e' részegét.
Komoly arczád' felvidítsd
'S nyájassá tedd képedet.

BACCHUS. Tokait még sem látok,
VÉNUS. Menykő száljon reád 's átok!
BACCHUS. Nyakadat kitekerem
VÉNUS. Fejed' sárba temetem.
BACCHUS. Ne! (üti) érezd tehát
Karomat, ha bort nem adsz.

VÉNUS. Nem úgy húzzák a' Nótát
 Bacche! be jóra akadsz!
 Karom által józanulj
 (Megveri) nem a' Tokai
 Arany cseppivel, tanulj
 Becsületet te rossz faj.
 Már magam sem kedvellek
 Azért a' sárban hagylak,
 Előbb csak szenvedtelek
 De már ki nem álhatlak.

BACCHUS. Heh Vénus csak elhagyhatsz?

VÉNUS. Részeg, magad maradhatsz!

MINERVA és MÁRS.

Kerüljük ezeket, ki
 Korpa közzé keverül;
 A' sertvés megemészti,
 Sárba, iszapba merül.
 Néktek Halandók, kik itt
 A' Nap alatt pihegtek
 A' józan ész' szavait
 Javaljuk; kövessétek
 A' hideg ész' szavait:
 Kövessétek szüntelen
 Mértéket, úgy tarthattak
 A' Borban 's Szerелеmben.

Hrabovszky Pál.

R E G E.

Lajos és Lilla.

Múzsám ékes szólló lantod'
 Pöngesd kérlek kevesé,
 Szerelmemet fellobbantod,
 'S varázsolod édesé;
 Zöngel el Lajos 's Lilla szívek'
 Szerelmeknek keletét,
 (Kik halálig hívek voltak,)
 Zöngd azoknak életét.
 Hevitsd tüzemet keblemben
 Hívjad Pimpla seregét,
 Édes kedves ülj ölembe,
 Haljad e' régi Regét:
 A' mióta Pannonia
 Birtokossa a' Magyar,
 Nem szült szebb párt a' Hunnia,
 Nem szülhet bár ha akar.
 Lajos, Lilla természetnek
 Remeke volt mindenben,
 Tükre a' józan életnek,
 Éltek Magyar Édenben.
 Egy üdőben neveltedek
 Ép gyönyörű természetben,
 Vigadozva gyönyörködtek
 Az ifjui életben.
 Rövid boldog szerelmeknek
 Egy vala az eleje,
 Nyughatatlan életeknek
 Szerelem volt veleje;
 E' pár középszerű testű
 Szölke gömböleg képű,
 Kartsú, magas szál természetű,
 Érzékeny igaz szívű;
 Piros gyönyörű arcújak
 Tündökölve ragyogott,
 Csókra termett kitsin szájok
 Mint nyílt róza mosolygott:
 Szikráztak kőkény szemei,
 Löveltek csillagokat,
 Mint felderült napfényei
 Elvetik sugárokat;

Lilla a' szép Nem' Angyala,
 Varó , kötő , énekes.
 Lajos hires Vitéz vala
 Kiben az volt negédes.
 E' párt olly tetőre teve
 A' tűzesült szerelem ,
 A' hol még senki se leve,
 Hevesült gerjedelem !
 Egy más nélkül kész unalom
 A' leg vigabb multság ,
 Távol létek nagy fájdalom
 Szívbeli nyugtalanság ;
 Magán létek kész Menyország ,
 Körül öröm' árjai ,
 E' csalátd buborék világ'
 Leg boldogabb fiai.
 Mértékes közös falatjok
 Izűbb mint Császár - madár ,
 Mértékes közös italjok
 A' legédesebb Nektár ;
 Vélek közös beszélgetés
 Egy ártatlan multság ,
 Vélek közös társalkodás
 A' legszentebb Barátság.
 Jaj? Lajosnak megtiltatott
 Imádni e' szép Balványt ,
 Maga is hogy füllebb kapott
 Szegénylette a' Leanyt.
 (Pedig szegény volt mind kettő)
 Jövény L'áynak fülébe ,
 Mintha száz meg ezer menykő
 Csapott volna szívébe.
 Félig halva földre rogyott,
 Meg hült benne minden vér ,
 Majd megfásúlt , testben bágyott
 Sokára magához tér.
 A' sok ápolgatás után
 Ugyan , csak meg szólamlott,
 Egy keresztet vetett magán ,
 És egy nagyot sohajtott.
 Mondá törött , bagyott hangon :
 Mindenható légy velem !
 Veled felelek minnyajon
 Távul minden félelem.
 Kérjed lányka a' jó Istent ,
 Az adhat gyógyító szert ,
 Erősíti az erőtlent ,
 Lásd gyöngeséged megvert.
 Eljajdétá a' lány magát
 Az ágyba lehanyatlott ,
 Jajgat , viszonozzák jajját ,
 Szint' a' szoba harsogott.

Egyszerre köz néma csend lett,
 Kívül nagy zaj hallatott
 (Terhes felhő közelgetett)
 Szemfény vesztőt villámlott.
 Dörrent, dörgött, nagyot csattant,
 Dörög, dörrent, csattogott,
 Az ablak reszeg, 's megpattant,
 Szüntelenül villogott.
 Dörög, dörrent, megmeg csattog,
 Hátul menykő leütött,
 Az ablak hasadoz, pattog,
 Mindegyik térdre esett.
 A' szerencsétlen szerelmes
 Felejtván gyötrelmeit,
 Mondván könyörülj kegyelmes!
 Össze tette kezeit.
 Villog, dörög, dörrent, csattog,
 A' szél dúdul, és morog,
 Házáról zsindel szétt pattog,
 Föld indul, víz háborog.
 A' lelkesek megmeredtek
 A' nagy félelem miatt,
 Teremtőnek könyörögnek,
 Hódúl minden ég alatt.
 Ezután a' szerencsétlen
 Merült még mélyebb buba,
 Veszély alatt véghetetlen
 Fogadást tett magába';
 Tiszta szívből megesküdött
 Az egy élő Istenre,
 Hogy minden mulandót megvet,
 Vágy örök dicsősségre,
 Klastromozza rövid életét.
 Fogadja az egekre,
 Felebarát szeretetét
 Gyujtja csak a' mennyekre.
 Ugy is történt héthét mulva:
 Hogy testbe erősödött,
 E' világba bele unva
 Apátza leve Györött.

B. J. J.

15.

TOLDALÉK ÉSZREVÉTELEK,
 a' magyar nyelvet tárgyazó értekezé-
 sekhez.

Akármelly nemzetnek mívelt és műveletlen része között nincs kisebb hézag, mint az éjszaki és déli pól között. Mint a' hévmérőn, a' zerus ponton fellyúl minden fok ámlagos (positiv) — alól pedig nemleges (negativ), és e' két tartomány egymással olly ellenkezésben van, mint erőny a' bűnnel, vagy hazafiúság a' hazaárulással; éppen illy egymás' ellenébe szegezett tartományba van egymással a' nemzetnek mívelt és műveletlen része, — úgyhogy, ki a' műveletlenségből átléphet a' műveltségbe, előbbeni bélyegével ellenkezőt vesz magára; mint a' bor, éppen ellenkező a' musttal.

Ez az igen természetes dolog még magában véve, semmi kárt se tenne, ha az intézetek úgy volnának alapítva, hogy csak egyedül a' mívelt emberek szállanának a' közjó' dolgaiba és rendelkezéseibe, — a' műveletlenek pedig, mint még tótorság alatt lévők szájakat meg se nyitnák; de ha nem csak arra van jógok, hogy mindenben a' műveltekkel egyformán szovatolhassanak, hanem még azokat el is nyomhassák, minthogy azoknak csekély számokhoz az övék

iszonyú; már ez olly szövevény, mellyben a' közjó fennakad, megfeneklik, és a' helyett hogy ékessen virágoznék, csak ideig óráig nyomorog, a' mint nyomoroghat.

Akármelly dologban kiki csak úgy ítél, mint azt érti, 's melly szempontból tekinti, — 's következőképpen kinek ezernyi ezer bölcs szempontja van, ezekből ítél, — kinek pedig csak egyetlen-egy testi nézlete van, csak ez egyből teszi ítéletét. Egy kis felvilágosodás után sokszor egészszen megváltozik ítéletünk, — 's nem ritkán van, hogy a' mit tegnap tűzzel vassal pusztítottunk, ma azt ölelő karokkal visszaállítanók! Kiváltképpen a' míveletlen ember, ki mindent csak testi szempontból néz, annyira ellensége ön boldogságának, hogy rövid látása szerint, csak a' jelenvaló örömmön kapkodván, boldogsága szilárd alapjának ellene dolgozik, 's nem csak bottal hajtja magát ön boldogságára, de boldogítóinak ellene szegezi magát; sőt azokat kivégezni törekedik. — Melly képtelen legyen a' míveletlen ember, csak akkor látja, akkor iszonyodik el magától, ha mívelté lehet.

A' mit nem tudunk, abban még míveletlenek vagyunk, — és ezt nem szégyen megvallanunk, vagy elősmérnünk; — de sok emberben az a' gyarlóság is megvan, hogy ha 3—4 tárgyban magát míveltnek tartja; tehát az 5-dikben 6-dikben 's a' t. is hasonlóképpen mesternek véli ön személyjét, — holott legjobb volna, a' mihez nem értünk, halgatnunk, és minden tárgyat csak a' maga mestereire bízunk; mert ismét van olly tárgy, mellyben azon mesterek megnémulnak, mi pedig megszóllalunk.

Ha kertünkbe fát nem ültetünk, hogy kívánunk kertünkéből gyümölesöt szedni? — kit

mire nem tanítottunk: hogy kívánunk abban tőle nem mondom tökélyt, de csak értelmet is?

Az ember nevelésnél nincs a' világon nagyobb és fontolatra méltóbb munka; — és mennél kisebb a' gyermek, annál bölcsebb philozóphustól kellene vezéreltetnie. — Kik nevelik az emberiségnek legnagyobb részét? — az anyák, és ludimagisterek, kiknek nagy részét akárminek, csak művelteknek és bölcseknek nem lehet nevezni, mert még magok is neveltetés nélkül szükölködnek. És így nevendékjeik is csak olyanok lesznek, mint nevelőik, — testiek, durvák, bigótok, kényesek, míveletlenek, — úgy hogy egy pár kanállal egészszen ki lehetne méríteni az igazi művelteket, — a' nagy rész, az egész, úgy szólván míveletlen. Már pedig mennél nagyobb hézag van a' művelt és míveletlen rész között; annál keservesebb a' sullyegyent feltartani, — és a' drága erőt, időt, mellyet a' szorgalomra, előmenetelre, boldogságra kellene fordítani, egyedül a' sullyegyent támogatására, 's foltozgatására kell használni.

A' nő nemet, nem szokás, nem módi — nem mondom tudományokra, — de még aszszonyi, anyai, 's nevelői kötelességökre is neveltetni, — 's érett testel, de éretlen gyerek észszel aszszonyokká, anyákká lesznek, 's az érettséget csak a' testi érettségben helyhezvén, férjeik' cathegoriájába, társaságába, 's titkaikba avatkoznak, keverésznek, 's avatottaknak tartják magokat mindenben, mihez egy szálnyit sem értenek, — 's gyerekes éretlen észszel ítélik azt, mit férjeik művelt, bölcs elmével egészszen más szempontból tekintenek, — holott ha műveltettek volna, ők is csak úgy ítélnének.

Nem mondom, hogy kivétel, sőt ellenkező eset is nincs; de az nem regula, — regula híjával vagyunk.

Olvasó-publicum' híjával sinlődünk, — mert csak a' kis művelt rész olvas, — a' műveletlen sokaság inkább trágárkodik; — a' kevés olvasó pedig meg nem fizetheti a' könyvsajtói, hát még a' szerző' költségeit! — —

Tudóssaink ugyan, mint a' legpallérozottabb országban, úgy haladnak elő a' tudományok' szárnyain, feledve, micsoda országba vannak; de a' sokaságot csak annál hátrább hagyják magokról, 's a' köztök lévő hézagot csak annál inkább nagyobbítják.

A' poézissel úgy szólván legtöbbet lehetne tenni, és az orvosságot mintegy czukorba beadni, a' műveletlenek, és még az aszszonyok' társaságába is. — Már Tudóssaink az aestheticus érzésben annyira mentek, hogy a' rímes verseket, mintegy haszontalan iskolai reguláknak tartják, — ellenben a' mértékes verseket ismét helyre állítják régi thrónussokba.

Úgyde, ki a' rímes versek' theoriáját soha nem tanulta, a' legszebb versben sem érez verset és gyönyörűséget; — sőt nagyobb erőltetést talál, mint a' rímes versezetben.

Ha pedig Olvasó-publicumunk nincs; kinek írunk? — azon kevés nemeseknek, kik különben is velünk együtt érezni és fájlalni tudnak, ha érzéköket hasonszenyvünkel nem ingerelnők is?

Hol kész a' publicum, ott könnyű a' tudományok' minden ágain írni, a' légben szabadon repkedni, — a' múzsákkal enyelegni, és egy egy tudománynak minden oldalait megpróbálni, azokat feszegetni, váltogatni, 's így a' tökélyre

törekedni: — de hol még nincs publicum, hogy bátorkodjék az író pennát is fogni. — Nem az írók hibáznak, hanem az olvasók, — és Olvasó-publicumot nem a' Szerzők teremthetnek, hanem a' bölcs nevelés. —

A' bölcs nevelésen némellyek valami nagy mesterséges csudát és chimaerát képzelnek; — sokkal csekélyebb és könnyebb az, sokkal együgyűbb, 's nincs olly sok tekervénnyel özsze-kapcsolva, mint a' szokásbeli gyári nevelés. — Csak ne rontsunk, ha többet nem teszünk is, már bölcsen nevelünk. — A' kis gyermek sokkal nagyobb philozophus, mint szövevényes eltekert nevelője, mert ő a' természetet követi. — Csak a' szelid természet mellett maradjunk, már bölcsen nevelünk; — de éppen itt a' hiba, hogy a' szelid természettől elcsikart nevelő, vajmi kevésbé ösméri a' természetet, és vajmi kevés tud ismét visszatérni ennek anyai ölébe, — kivált midőn még szükségétől is gyötrettetik, 's a' szegénység' bajaival küszködik.

Czélt érni, eszköz nélkül, képtelenség. — Hogy hazánkat boldoggá kívánjuk tenni, ennek több bizonyítvány nem kell, csak azt fontoljuk meg, hogy hazánk' Nagyjai az Ország-gyűlésen mindig, 's most is ebben izzadnak, 's eszközökről gondoskodnak. Ezen eszközök között legczélerányosabb a' bölcs nevelés, melly maga egyedül képes volna számtalan egyéb eszközöket 's rendszabásokat egészen feleslegessé tenni, — mellyek mind a' mellett is, e' nélkül nagy részben sikertelenek maradnak, 's minden haszon nélkül a' törvény könyvben állanak. — A' bölcsen nevelt embernek, úgy szólván törvény sem kell!

Erkölcstől haszontalan minden nevelés, — éppen annyi, mint a' neveletlenség. Illyen intézetet pedig állítani, nem egy két író' dolga.

Kik tehát a' poëzis' szárnyain akarnak nemzetünk' erkölcsére hatni, — és már ők ott járnak, hol a' gyenge szemek őket utól nem érhetik; 's a' rithmosos vagy rímes verseket egészen elhagyni akarják; bizonyosak lehetnek benne, hogy nem a' népnek, annyival inkább nem az aszszonyoknak, — hanem egyedül csak a' tudósoknak írnak, 's a' közfalat, a' tudósok és tudatlanok között, csak annál inkább nagyobbitják. A' metrumos versben nincs hiba, sem nyelvünket vádolni nem lehet, — sőt csudálni kell, hogy a' világon minden nyelvek között legszebb, legegységűbb, minden tudományra legalkalmatossabb, a' metrumok' mezején pedig egyedül vitézkedik!

De ha a' köznépnek akarunk írni, — a' rímes verseket még el nem hagyhatjuk; mert a' metrumosokra még olvasót se találunk.

Azomban némellyek igen szűk, iskolai korlátokat tartják a' rímes verseket, sőt a' magyar nyelvet rímszűkivel vádolják, 's azt mondják: hogy a' legszebb gondolatot fel kell a' rímnek áldozni. — Sőt inkább, ezt felelik az ellenkezők, több gondolatot kell a' metrumnak feláldozni, mert a' rím csak egy végső korlát, — a' métrum pedig csupa korlát, — úgy hogy sok vers, nem oda ütött ki, hová kezdett; hanem hová a' métrum vitte. *Amphora coepit institui currente rota, — és — urceus exit.*

Én azt gondolom, egyik vers se hibás, mindeniken lehet remekelni, — csak ember legyen a' gáton. Virág Benedek, hosszúnak veszi az a' c' articulust, valamint a' h betűt is való-

ságos consonansnak tartja, és ez ellen soha se hibázik, még is remekel. Sok poéták ezen két regulát kedvökre tiporják, 's csak úgy tudnak kievezni, — pedig egy sincs közöttök ki maga magát meg ne czáfolná; — sőt ugyan azon egy sorban a' h nem consonans, és ismét az. — Gondolkodjunk! — —

Udvardy János,
Földmérő 's Levelező - tag.

16.

Válogatott darabok az ánglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

— Multum est pictura poëma.

Horat.

Már sok levelekben panaszkodtam és boszszúságot is kijelentettem arra nézve, hogy a' képirás' mestersege olly kevesé fordítatik az erkölcsök' megjobbítására. Ha meggondoljuk, hogy az, az előadott személynek tselekedetét a' legkellemtesebb tekintelben rajzolja le, hogy az indulatot vagy történetet nem csak úgy állítja-elő, mint annál találta, a' ki lefestetik, hanem a' képiró' feltalálásának magosságát is azon vonások alá rejti; könnyen elgondolhatni, millyen ritka képeit nem szülnék az elmében, a' kegyességnek és emberségnek, az ecset' iparkodásai. Ez

olyan poësis volna, melly sokkal csekélyebb tehetségtől, és sokkal kevesebb idő alatt felfogattatnék, mint az írások által való oktatás, de a' véle élés áltijában vissza van fordítva, és ez a' csudálatos mesterség, a' legalacsonyabb 's legutálatosabb czélokra szolgált. Ugyan ki jobbittatik meg az által, hogy a' legszebb Vénust, még olly szépen metszett Bachanalisokat, az aluvó Ámornak, egy epedő Nymphának rajzolásait, vagy az Istenek' és Istennék', Félistenek' Satyrusok' Polyphemusok', Sphinxek' vagy Faunusok' képeit látja? De ha a' virtusok és vétkek, a' mellyeknek némellykor így kellene előadatni, a' képirótól valóban élő dolgok' képe alatt és olyan személyekben festetnének le, kik az ő tetteik által magokat a' dicséretre vagy gyalázatra érdemesekké tették; nem nézhetnénk egy ilyen jó históriai képet a' nélkül, hogy abból hasznos tanúságot vennénk.

Ezen igazságnak megbizonyítására nem' kell egyéb, mint akármellyik okos embernek bizonyosgátétele, a' ki ő Felségének képgyűjteményjét Hampton-Courthban látta. Ez t. i. az Idvezítőnek és tanítványinak tselekedeteit adja elő. Még most is, midőn a' jeles Raphaelnek eleven rajzolásaira vissza emlékezem, mivel azokat már két esztendőől fogva nem láttam; lehetetlen megnem indulnom azon borzadáson és tiszteleten, melly az egész seregen észre vehető; a' hol a' fősvénykedő halva a' földre rogyik; hogy meg ne indulnék a' vakon születettnek csudálkozásán, midőn legelsőben napvilágot lát, és a' bűbájosnak háladatlan megvetésén, a' ki vaksággal verettetett meg. A' sánták, a' kik labaik' erejét elsőben ismét érzik, kételkednek új erejek felől. Midőn Sz. Pál az Athenebélieknek predikál; bámulásra méltó, melly nagy mesterséggel tétetnek itt ki az embereknek külömbféle gondolkozásaik. Egyik úgy látszik, mindent hisz a' mi mondatik; a' másik mély kétségbe van kevered-

ve; a' harmadik azt mondja, van abban valami, a' mit Sz. Pál mond; egy másik azon búsul, hogy az Apostol, egy ő előtte kedves gondolkozást megvetne, a' mellyről ő nem örömet mondana le; de amaz egészen megvan győzöttetve, 's kezeit szent elragadtatásból felemeli, az egész sereg pedig figyelmez, 's várja azoknak vélekedését a' gyülekezetben, a' kik mások vigyázni szoktak.

Nem bátorkodom itt azt a' darabot említeni, mellyben az Úrnak megjelenése feltámadása után adatatik elő. A' tiszteletre méltóságot, a' minapi szenvedést, az alázatosságot és felséget, a' határtalan hatalmat a' parancsolásra, és az isteni szeretetet egyszerre láthatni az ő mennyei képén. A' tizenegy Apostolok' személyjei mind egyenlő indulatban és csudálkozásban vagynak; de az ő különböző caractereik szerint kölömbféle módon mutatják azokat. Péter térdén állva veszi Úrának parancsolatait; de olyan tisztelettel, a' melly különös figyelmet mutat. A' többi két közel lévő tanítványok már inkább magokon kívül vagynak, ámbár őket is a' tisztelet ezen szent jelenlét eránt vissza tartóztatja. A' szeretett tanítvány, a' ki a' két első képek között, jobb felől áll, az ő ábrázatján csudálatos szeretetet mutat, 's az utolsó személy, a' kinek háta a' néző felé, oldala pedig a' sereg felé van fordítva, úgy látszik majd, hogy Sz. Tamás, a' ki az ő első bizodalmatlansága miatt meg van szégyenítve; és a' mint észre vehetni, Raphael ezek helyheztesés által megvallotta, melly nehéz légyen, annak megzavarodott állapotját másként, mint ilyen móddal kifejezni.

Az egész munka a' képiró' legfőbb kegyességének gyakorlása; és egy istenfélő szívnek minden érzéseit itt sokkal hathatósabban adattatnak elő, mint ezt a' lehatalmasabb ékesen szóllás tehetné.

Percunctatorem fugito, nam garrulus idem est.

Horat.

Akadhatunk egy olyan teremtményre, melly a' nyelvnek minden nemeivel, és alkalmas tehetséggel bír annak megfogására, a' mi néki mondattatik, illendő magaviselettel együtt, a' közönséges életnek minden esetiben; de a' melly teremtmény magában igen üres a' gondolatoktól és idegen segítségre szorul. Ezen nemből való az olyan ember, a' ki sokat tudakozódik. Gyakorta észre lehet venni, hogy ámbár valamelly, ő előtte esmeretes dologról, szintén olyan okosan beszél is, mint akárki, még se bízhatik az ő elméjéhez annyira, hogy a' dolognak velejére mehetne; hanem mindenkor új kérdéseket kell néki tenni. Jóllehet tudja is az ember felőle, hogy a' legszebb társaságba is beillik, még is láthatni őt nagy megelégedéssel a' lókereskedőnél ülni, a' ki lova betegségének külömbféle változásairól, az itálról, mellyet annak beadott, és millyen foganattal, hogyan jött-meg arra a' lónak étele, 's hogyan gyakorlotta azt 's e'féle illetlen dolgokról tudósítást ad. Ő ezekben szintén olly nagy gyönyörűséget talál, mintha vele a' legfontosabb igazságról beszélnének. Ez a' gondolkozás az embert éppen nem teszi szerencsétlenné, ámbár őt nevetségessé teheti; mert ő közönségesen magát olyan személyhez adja, a' ki úgy látszik, hogy az ő számára született; ez pedig a' fecsegő. Úgy van elrendelve, hogy ezen két elmék között, egymás fogyatkozásainak kipótolására, titkos hajlandóság találtatik, melly éppen olyan természetes mint a' szerelem, mellyel a' két nem egymáshoz viseltetik. Volt a' minap szerencsém egy közönséges helyen ülni, és ott láttam, hogy egy ilyen kérdezősködő egyet a' fecsegők közül nagy gyönyörűséggel látott maga felé jönni. Az

ember, a' ki kész volt csacsogni, leült melléje, homlokát dörgölte, savanyús képet csinált, 's végre így szóllott: „ma semmi újság sints. Nem tudom hogyan „vagyok; de a' mult éjjel nem jól aludtam. Nem tudom, ha náthát kapok e; úgy gondolom, igen vékony csizmáim vagynak az időhöz képest, 's az egész „héten köhögtem. Nem lehet másként; mivel a' fejemet télen nyáron megszoktam hideg vízzel mosni, 's ez által megelőzőm azon alkalmatlanságokat, melyeket az idő hoz magával, és így a' lábaimtól kell „annak lenni. Mindazáltal nem sokat gondolok vele; „a' mint jön, úgy el is múlik. Többnyire minden „betegségeink, az igen nagy kényességből származnak, szintén úgy nem képes természettől a' hidegnek ellene állani, mint a' testnek egyéb részei. Egy „Indus igen jól felelt egy Európainak, a' ki tőle kérdezte, hogyan járhatna mezeitelen, ilyen formán: „én mindenütt ábrázat vagyok.“

Úgy vettem észre, hogy ez a' beszélgetés az én közönséges tudakozómnak szintén olly kellemetes volt, mint a' legfontosabb dologról való lett volna. De mivel valaki a' fecsegőt a' subának más szegletébe hívta; a' kérdezősködő annak, a' ki hozzá legközelebb ült, elbeszélte, hogy az az úr, a' ki éppen most elment, fejét minden reggel hideg vízzel megszokta mosni; és csaknem szórol szóra ismételte mind azt, a' mit néki az előtt mondtak. Bizonyos, hogy a' kérdezősködők a' társaságnak tölcserjei. Semmit se tartanak meg saját hasznokra, hanem mindent magokon által másokra eresztenek. Ők olyan csatornák, a' mellyeken minden elvezettetik, a' mit a' városban jót vagy rosszat mondanak. Azok, kik bennek megütkeznek, vagy azt gondolják, hogy az ő magokviséletek miatt sokat szenvednek, ezen alkalmatlanságon magok segíthetnek; mivel ők nem rossz emberek. 'S ha az ember kisegíti őket; úgy egy ollyan dolognak,

mellyet kevéssel az előtt mondottak, tulajdon szájok által ellene lehet mondani. További tudósítás valamely dologról, legkedvesebb nékiek, és ritkán történik, hogy valamely különösebb körülállást hoznának elő, minthogy ezt mondják: ilyen hír van a városban, vagy hiteles kútfőből tudom; úgy hogy mindenkor, mivel a város a dolgot körülállásosabban megtudta, vagy hitelesebb kútfőből vették, van még alkalmatosság annak ellene mondani, a mi jó kútfőből származik.

Ezt a szokást sohol se találtam nevetségesebbnek, mint egy olyan atyánál, a ki igen iparkodott arról tudósítást venni, hogyan tölti el a fia üres óráit. Jóllehet ez olyan móddal történt is, a mi semmit se jelentett, még se találhatott a tudakozó nagyobb gyönyörűséget, mint mikor látta, hogy a reménységgel tellyes ifjú, annak nyomdokiba híven lépett. De ez a szokás még mulatságosabb, midőn két olyan személyek egymással valamit beszélnek, a mit egy harmadiknak nem kell hallani, ámbár magában semmit se jelent.

A minap egy fiatal csinosan öltözött ember jött bé a kávéházba; mindjárt elkezdett egy pár ilyenféle urak, annak nemzetségéről suttogni. Csak részenkint hallhattam abból valamit: az ő nényje volt; erre a felelet, úgy de az anyjáról. Azután valamivel lassabban: az atya valamivel setétebb parókát viselt. Felelet: nem sokkal setétebbet. De ennek az úrnak magassabb sarkú csizmái vagynak.

Mivel, a mint én gondolom, a kérdezősködők csak azért ilyenek, mert az ő fejek üres: erre nézve nékem úgy tetszik nincs veszedelmesebb, mint reájok titkokat bízni; mert éppen azon újságkivánás, melly őket a tudakozásra ösztönözi, teszi, hogy ők mindent örömezt kimondanak. De azért senkinek se szükség, ámbár velek társalkodik is, magát az ő ha-

talmokba adni; mert a' csekély dolgokkal szintén úgy megelégesznek, mint a' fontosabbakkal. Csak tárgy legyen, nem sokat kérdezik, millyen.

Ezt az indulatot némellykor azzal a' telhetetlen kívánsággal öszszekapcsolva találjuk, melly mindent akar tudni, a' mi történik, a' nélkül, hogy az másra fordítatnék, mint egyedül a' magok gyönyörüsége. Az olyan elmék, kiknek abban kedvek telik, a' tréfára és vígságra hajlandók, és arra valók, hogy olyan embereket mutassanak a' világon, a' kik nem sok czeremoniát tesznek, és mint én, csak szemlélők. Ez az újságkivánó, melly gonoszság és haszonkeresés nélkül van, a' képzelődésben sok körülállásokat öszszegyűjt, a' mellyeknek, másoknak gyönyörüséget kell szerezni, ha a' társaságban előhozattatnak. Ha valaki a' legfőbb rangú személyektől fogva, a' legalább való szolgáláig, a' külömbféle mesterségeket, gondolatokat, gyönyörüségeket, és a' külömbféle haszonkeresést az emberi nemzet körül tudná; nem lenne e legvigabb multság, mellyet csak gondolni lehet, hogy az ember mindenkor olyan vig játékot lát, a' hol észre veszi, hogy az emberek az ő titkos gondolataikban és közönséges munkáikban, inkább külömböznek egymástól, mint hálósüvegekben?

Szemlélő Uram!

„Plutarchus beszéli, hogy Cajus Gracchus, egy „római, gyakorta az ő megindulása által olly nagyon „és tüzesen beszélt, és szavát annyira erőltette, hogy „tovább nem szólhatott. Ezen hibának megorvoslására volt neki egy inassa, Licinius nevezetű, a' ki „mindenkor egy sippal vagy más muzsikai szerszámmal, az urára vigyázott, hogy szavát ahhoz alkalmaztassa. Ha tehát ez hallotta, hogy az ura elkezdett „heveskedni; mindjárt egy csendes darabot játszott,

„a' mellyre Cajus, mint mondják, azonnal alább hagyott és csendesebb lett.“

„Mikor ezen történetről megemlékeztem, sokszor csudáltam, hogy ezzel a' hasznos szerszámmal olly sokáig nem éltek, leginkább, mivel úgy találjuk, hogy Liciniusnak ez a' jó szolgálatja, az ő emlékezetét olly sok száz esztendőig fenntartotta. Gondolatom szerint ennek a' körülállásnak valakit arra kellett volna ösztönözni, hogy azt, ha a' közjóra nem is, legalább tulajdon tekintetéért, ismét szokásba hozza. Ez ellen azt lehetne mondani, hogy a' mi csacsogóink a' magok lármájába úgy bele volnának szerelve, hogy nem vennék jó néven, ha inassaik azt félbe szakasztanák. De megengedjük, hogy ez igaz: mindazáltal bizonyosan mindenik halgatójoknak van méltó jussa, tulajdon védelmére egy csendes darabotskát játszani. Röviden mondva: mivel egy Licinius se mutatja magát, 's a' zajgás nevededik; feltettem magamban, hogy utolsó üres időmet hazám' javára fordítsam. Végre egy elmés művésznök segítségével, szándékomat csaknem végbe is vittem, 's rövid idő alatt a' kedvellőknek ezen szerszámból annyi darabokkal szolgálhatok, a' megnyit kívánnak, hogy vagy a' kávéházokba tegyék, vagy tulajdon hasznokra magokkal hordozzák. Egy úttal tiszteletemet fogom mutatni azon urak eránt, a' kik felől tudom, hogy az említett eszköz által megbántatnának, és őket levelek által fogom tudósítani, a' mellyekbe nem akarok egyebet írni, mint ezt: vegyetek egy Liciniust.“ Egyéberánt vagyok 's a' t. N. N.

Baranyay Ferencz.

17.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE.

EUTROPIUSBÓL.

(Folytatás.)

Nyolczadik Könyv.

1.

A' város' építtetése után, a' nyolczszáz ötvenedik esztendőben 1) Veter, és Valens Consulságok alatt, a' Római birodalom jó fejedelmekre bízattatván, viszont nagyon virágzó állapotra jutott. Mert ama veszedelmes fejedelem Domitiánus után Nerva következett az uralkodásban, egy közép rendű nemességből származott, és olyan férjfiu, ki már a' fejedelmi székre emeltetés előtt is nagy magamérséklést, 's jeles vitézséget mutatott. Nagyon éltes korában tétett a' testőrző sereg vezérének, Petronius Secundusnak, és Domitiánus kivégzőjének Partheniusnak közbenjárások által Császárrá, 's mindenben igazság szeretőnek, és alattvalóit becsülőnek bizonyította magát lenni. Az ország' javát mintegy isteni intésből eszközölte az által, hogy Trajánust fíjává fogadta. Minekutánna egy esztendeig, négy hónapig és nyolcz napig uralko-

őtt, meghalt Rómában, életének hetvenkettődik esztendejében, és az Istenek közzé számoltatott.

2. Utánna Ulpus Crinitus Trajánus következett, ki Hispániának Italica nevű városában nem annyira nagy tekintetű, mint régi familiából született. Mert familiájából elsőben az atya volt Consul. Császárrá Galliának 3), Agrippina nevű városában választatott, 's az uralkodást úgy folytatta, hogy méltán fellyebb becsültetik minden fejedelmeknél. Mind emberszeretete, mind vitézsége rendkívül nagy volt. A' Római birodalmat, melly Augusztustól fogva inkább védelmeztetett, mint dicsőségesen nagyobbítatott, messze kiterjesztette, 's Germániának Rajnán túli részében a' városokat felépítette. Decebalust meggyőzván, Dáciát meghódoltatta, 's a' Dunán túl azon tartományokat, mellyekben most a' Talphalusok 4), Victophalusok 5) és Theringusok 6) laknak, Római birtokká tette, mellynek kerülete tízszázezer lépést tesz.

3. Arméniát, mellyet a' Parthusok elfoglaltak, annak urát Parthemasirist megölvén, vissza vette. Az Albanusoknak királyt adott. Az Iberusok' Sauromatak' 7), Bosporánusok', Arabok' 8), Ostroenusok' 9) és Colchusok' királyjai önként megadták néki magokat. A' Corduenusokat és Marcomedusokat 10) fegyverrel hatalma alá hajtotta. Anthemusiumot is 11) melly egy nagy tartomány Per'siában, Seleuciát 12) Ktesifont 13), Babilont 14) és a' Messeniusokat 15) is meggyőzte 's meghódoltatta. Egész Indiáig 's a' vörös tengerig 16) előnyomult. Ott három Római tartományt csinált, Arméniát, Assyriát és Mesopotámiát 17) azon népekkel együtt, mellyek Madeneig 18) terjednek. Arábiát utóbb tette Római provinciává. A' vörös

tengeren hajó sereget állított-fel, hogy az által az indiai Parthokat háborgatná.

4. Emberszeretetével 's magamérséklésével még nagyobb dicséretet érdemlett, mint hadi jeles tetteivel. Mind Rómában, mind egyéb tartományokban mindenek eránt lebecsátkozó volt. Barátjai' házaiba gyakran elment, rész szerint beszélgetés' kedvéért, rész szerint betegek' látogatása végett, rész szerint vendégségek' alkalmával, mellyekben a' nélkül vett részt, hogy méltóságához illő megkülömböztetést kívánt volna. Gyakran velek egy kocsiban ült; egy Senátort sem bántott meg soha; kincstára' gazdagítása végett semmi igazságtalanságot el nem követett; mindenek eránt bőkezűséget bizonyított, 's mind azokat valakiket társalkodásból valamennyire esmert, tisztségekre emelvén őket, nem csak az ország' jövedelméből, hanem a' magaéból is meggazdagította. Az egész Római birodalmat sokképen gyarapította; a' városoknak külömbféle szabadságokat adott. Mindent valamit cselekedet, csendesen és szeliden vitt véghez, úgyhogy egész uralkodása alatt csak egy Senátor ellen mondatott kárhoyztató ítélet, 's az ellen is a' Senátus által 's az ő tudta nélkül. Mindezekért az egész föld' kerektségén az Istenhez leginkább közelítőnek tartatott lenni, 's a' tiszteletnek minden nemeit megnyerte mind életében, mind halála után.

5. Egyéb szavai között különösen ezen szép mondása maradott emlékezethen; midőn barátjai sokallották azt a' jóságot, mellyel mindenek erát viseltetett, azt felelte: „hogy úgy bának Császár létére a' jobbágyokkal, a' miképpen ha jobbágy volna kívánná, hogy vele a' fejedelmek bannának.“ Midőn e' szerint mind a' táborban, mint otthon magának nagy dicsősséget szer-

zett, Per'siából haza felé utazván, Isauriának Selencia városában meghalt vérhasban. Kimúlt pedig, minekutánna hatvanhárom esztendeig, kilencz hónapig, és négy napig élt, 's tizenkilencz esztendeig, hat hónapig és tizenöt napig uralkodott. Az Istenek közé számláltatott, 's egyedül maga volt, ki a' város kerítésen belől temettetett el 19). Tetemei, mellyek arany urnába tétettek, a' maga által csinált piacon egy oszlop alatt fekszenek, mellynek magassága száz negyvennégy lábat tesz. Emlékezete olly nagy tiszteletben van, hogy mind ez ideig ez mondattatik a' fejedelmek' idvezlésekor: légy Augusztusnál szerencsésebb, 's Trajánusnál jobb. Jósága olly dicsősségre tett szert, hogy azt mindenek követésre méltó remeknek nézik, valakik akár hízelkednek, akár igazán dicsérnek.

6. Trajánus' halála után, Aelius Hadriánus tétetett Császárrá, nem Trajánus' rendeléséből ugyan, hanem Trajánus feleségének Plotinának eszközléséből. Mert Trajánus őt, jóllehet maga az attyával unoka-rokon volt, nem akarta fíjává fogadni. Ez is Hispániának Italica nevű városában született. Minthogy Trajánus' dicsőségét irigylette, három tartományokat, mellyekkel Trajánus a' Római birodalmat nagyobbította, felszabadított, 's Assyriából, Mesopotámiából és Arméniából a' hadi seregeket vissza hívta, 's Euphratest tette a' Római birodalom' határává. Midőn Dácziaival is ezt akarta cselekedni, ezen szándékától barátjai vissza tartóztatták, eleibe terjesztvén, hogy az által sok Római polgárok adattatnának által a' Barbarusoknak, minthogy Trajánus Dáczia meghódoltatása után, az egész Római birodalomból igen sok

embereket küldött a' földnek művelése, 's a' városoknak népesítése végett Dácziaába, mellyben Decebalus alatt a' hosszas háborúk miatt, a' lakosok nagyon megvalának kevesedve.

7. Mindazáltal uralkodásának egész ideje alatt békeességben élt, 's csak egyszer viselt egyik helytartója által háborút. Az egész Római birodalmat beútaza, 's benne sokat épített. A' diák nyelvben nagy ékesszóllással bírt, 's a' görögben igen jártas volt. Kegyessége által nem nagy hírt szerzett magának; de a' kincstára, 's a' katonák' fenytékben tartására nagy gondot fordított. Meghalt Campaniában hatvan eszten-dős korán tul 20), minekutánna huszonegy eszten-deig, tíz hónapig és huszonkilencz napig uralkodott. A' Senatus nem akarta az Istenek köz-zé számláltatását megengedni; de midón követ-kezője, Titus Aurelius Fulvius Antoninus azt igen sürgette; végre megnyerte kívánságát, jóllehet minden Senatorok nyilvánosan ellene voltak.

8. Hadriánus után tehát Titus Antoninus Fulvius Bojonius, vezeték névvel Pius 21) kö-vetkezett, egy nevezetes, de nem igen régi fa-miliából. Ez igen jeles ember volt, 's valamint Trajánus Romulushoz, úgy ó Numa Pompili-ushoz méltán hasonlithatik. Még minekelőt-te fejedelemmé lett, megkülömböztette magát jámbor erkölcseivel, azután pedig még inkább. Senki eránt sem volt kegyetlen, sőt inkább min-denek eránt kegyes. A' hadi dolgokban csak kö-zépszerű dicsősséget nyert, minthogy a' biro-dalom' tartományait inkább igyekezett védelmez-ni, mint terjeszteni. Az országos hivatalokra igazság szerető férjfiakat válogatott, a' jó em-bereket becsülte, a' rosszakat utálta a' nélkül,

hogy erántok kegyetlen volt volna. A' vele szövetséges Királyok nem kevesebbé tisztelték mint félték őt, úgyhogy sok barbarus népek fegyvereiket letévéen pöreik' elintézését reá bízták, 's ítélet tételén megnyugodtak. Császárrá léte előtt nagyon gazdag lévén, saját értékét a' katonák zsoldjának fizetése, 's barátjai eránt bizonyított adakozása által megkevesítette; de a' közös kincstárt jó állapotban hagyta. Piusnak jóságáért neveztetett. Meghalt a' maga falusi jószágán Loriumban, a' várostól tizenkét mértföldnyire, életének hetvenharmadik, 's uralkodásának huszonharmadik esztendejében 22), a' mint megérdemlette az Istenek közzé felvétetett.

9. Ezután Marcus Antoninus Verus uralkodott, ki minden kétségen kívül legnemesebb származásu volt, minthogy atya után Numa Pompiliustól, anyja után pedig egy Salentinus Királytól vette eredetét. Vele Lucius 23) Antoninus Verus együtt bírta az országot, mellynek ekkor legelsőben lett egyszerre két fejedelme, minthogy addig csak egy-egy uralkodott vala.

10. Ezek nem csak vérség, hanem sógorság által is özsze voltak kapcsolva Mert Verus Antoninus, Marcus Antoninusnak leányát bírta feleségül; Marcus Antoninus pedig Antoninus Piusnak veje volt, a' testvér húga, Saleria Faustina mostoha testvér húga lévén felesége. Háborút a' Parthusok ellen viseltek, kik Trajánus által meggyőzöttetések után ekkor pártoltak el legelsőben. Ezen háborúba Verus Antoninus ment el, ki Antiochia körül, és Armeniában vezérei által sok és nagy dolgokat vitt véghez. Seleuciát 24) a' Syria egyik legnevezetesebb városát elfoglalta, hol negyvenezer embert fogott el, 's a' Parthusokon győzedelmeskedvén, fe-

lettek testvérével vagy ipával együtt triumphipompát tartott. Azután nem sokára, midőn Concordia városából 25) Altinumba utazott, 's testvérével egy kocsiban ült, Venetia 26) tartományában, a' vér' hirtelen özsze tódulása miatt meghalt azon betegségben, mellyet a' görögök Apoplexiának hívnak. Természetére nézve kévessé hajlott a' jóságra; mindazáltal testvérétől tartván, nem követett el semmi kegyetlenséget is. Midőn uralkodásának tizennegyedik esztendejében 27) kimult, az Istenek közzé számláltatott.

11. Utánna Marcus Antoninus maga uralkodott; kit inkább lehet csudálni, mint dicsérni. Élete' első esztendeiben felette csendes indulatot mutatott, úgyhogy már gyermek korában sem öröm, sem szomorúság miatt ábrázatján semmi változást sem lehetett észre venni. A' Stoikusok' 28) bölcselkedését követte, 's tudományára nézve is bölcselkedő volt. Már fiatal korában annyira csudáltatott, hogy Hadriánus őt akarta az uralkodásban következőjévé tenni; 's ha bár csakugyan Antonius Piust fogadta is fíjává, még is őt vejévé választotta, hogy ezen az úton az uralkedésra juttathatná.

12. A' bölcselkedésre Chalcedoni Apollonius, a' görögök' tudományára, Chaeronai 29) Sextus Plutarchus' unokája által tanítatott. A' Római literatúrában pedig Fronto, egy igen híres szónok oktatta. Rómában mindennel úgy bánt, mintha vele egyenlők lettek volna, 's fejedelemmé létele által sem vetemedett kevélységre, 's felette adakozó volt. A' Római külső tartományok eránt nagy szelídséget mutatott. A' Germanusok ellen jó szerencsével hadakozott. Maga, személye szerint egy háborúban, tudniil-

lik a' Marcomanusok 30) ellen viselt vezérséget, de olyanban, mellynek párjára senki sem emlékezik, úgyhogy a' Foenicziaival hasonlítatik össze. Mert ezen háború nagyon megnehezítette az által, hogy minden Római hadi seregek tehetetlenekké lettek, minthogy ő alatta olly rettenetes pestis uralkodott, hogy a' Per'sákon nyert győzelem után Rómában, Itáliában 's a' külső tartományokban is az emberek' legnagyobb része, 's csaknem az egész hadi sereg megbetegedett 's elerőtlenedett.

13. Nagy munkával tehát, 's egyszer'smind népének szorgalmas kímélésével, minekutánna Cornuntum 31) táján három esztendeig folyvást tartózkodott, elvégezte a' Marcomannus háborút, mellyet ezekkel együtt a' Quadusok 32), Vandalusok 33), Szarmaták, Svevusok 34), 's csaknem minden egyéb barbarus nemzetek indítottak. Sok ezer embert elejtett, 's minekutánna a' Pannoniusokat a' rabság alól felszabadította, fijával Commodus Antoninussal együtt, kit már Császárrá 35) tett vala, Rómában triumphipompát tartott. Minthogy ezen háboru miatt a' kincstár kiürülvén, jutalmakat nem osztogathatott, 's adót sem a' külső tartományokra, sem a' Senátusra vetni nem akart: a' császári drágaságokat, arany edényeket, kristál és murrha poharakat 36), a' maga és felesége selyem és aranyos öltözeteit, 's sok drága köves ékességeit, Trajánus piacznán a' többet ígérő' útján eladatta. Ezen eladás két hónapig folyvást tartott és nagy summa pénzt hajtott be. Mindazáltal a' győzelem után azon vevőknek, kik a' vett portékákat vissza akarták adni, pénzüket vissza fizettette; azoknak pedig, kik azt a' mit vettek, megakarták tartani, semmi alkalmatlanságot sem okozott.

14. A' nagyobb tekintetű embereknek engedte, hogy vendégségeiket olly pompával 's olly öltözetű inasokkal tarthatták, mint maga. A' győzelem után adott néző-játékok' alkalmával a' fényűzésben annyira ment, hogy egyszerre, a' mint írják, száz oroszlánt állított ki. Minekutánna e' szerint vitézsége 's jósága által az országot szerencsés állapotra emelte; meghalt, uralkodásának tizenhatszadik, életének hatvanegyedik esztendejében 37), 's mindenek buzgó ohajtása szerint, az Istenek közzé számláltatott.

15. Ennek következője Lucius Antoninus Commodus, az atyai jelességekből semmit sem birt, egyéb hogy a' Germanusok ellen ő is szerencsésen hadakozott 38). Szeptember' hónapját a' maga nevére akarta változtatni, úgyhogy az Commodusnak mondatnék. De bujasága és szemtelensége által annyira megvesztegettetett, hogy sokszor a' bajvivók' oskolájában, sőt utóbb az Amphitheátrumban is az e'féle emberekkel viaskodott. Minekutánna az atya után tizenkét esztendeig, és nyolcz hónapig uralkodott 39), igen hirtelen halállal mult ki, azt vélték, hogy vagy megfojtatott, vagy méreggel öletett meg. Annyira utáltatott mindenektől, hogy még halála után is az emberi nemzet' ellenségének tartatott.

16. Utánna Pertinax következett, nagyon idős korában, úgymint a' ki már hetvenedik esztendejét 40) elérte. Róma városában helytartóságot viselt, midőn a' Senátus' végzése által fejedelmi méltóságra emeltetett. Uralkodásának nyolczvanadik napján, a' testőrző sereg' egy felzendülésében, Juliánus vétkes bujtogatásából következésében megöletett.

17. Utánna Salvius Juliánus ragadta magához az ország' kormányát, ki jeles származásu, a' törvény' tudományban nagyon jártas, 's annak a' Salvius Juliánusnak unokája volt, ki Hadriánus alatt az állandó rendszabást készítette 41). Hét hónapig tartott uralkodása után, Severus által a' Milvius hidnál 42) meggyőzetett, 's a' császári palotában megöletett 43).

18. Azután a' Római birodalom' igazgatását Septimius Servius vette által, ki Afrikában a' Tripolisi tartománynak, Leptis nevű városában született. Mindenek' emlékezte szerint egyedül ő volt mind az előtte élők, mind az utánna következők között Afrikából származott Császár. Először az ország kincstárának prókátora 44), azután katonai tribunus volt, 's utóbb minekutánna külömbféle hivatalokat 's tisztségeket viselt, végre az egész ország' kormányozására lépett. Pertinaxnak kivánta magát neveztetni, azon Pertinax' tiszteletére, kit Juliánus megölt. Felette fősvény és kegyetlen természetű volt, sok háborúkat viselt, még pedig szerencsésen. Pescennius Nigert, ki Aegyiptusban és Syriában pártot ütött, Cyzicusnál megölte, a' Parthusokat, a' belső Arabiabélieket és Adiabénusokat 45) meggyőzte; még pedig az Arabiabélieket olly igen, hogy országokat Római tartománnyá tette. Ezért Parthicus és Arabicus vezeték nevet kapott. Az egész Római birodalomban sok dolgokat jobb karba helyezett. Ő alatta és az a' Clodius Albinus, ki Pertinax' megölettetésében Juliánusnak társa volt, Galliában Császárrá tette magát; de Lugdunumnál 46) meggyőzöttetvén, megöletett.

19. Severus a' hadi dicsősségen kívül, az országlás' mesterségében is hírt szerzett magá-

nak, 's a' tudományokból is sokat tanult, 's a' bölcselkedésnek főgrádicsára lépett. Utolsó háborúja Britanniában 47) volt, 's hogy az elfoglalt tartományokat bátorságba tenné, egyik tenger-től a' másikig, harminczézer lépésnyi hosszúságú sánczot csináltatott 48). Nagyon éltes korában holt meg, uralkodásának tizenhatodik esztendejében, 's harmadik hónapjában 49), és az Istenek közzé számláltatott. Két fíjat hagyott következőinek, Bassiánust és Getát. Bassiánusnak a' Senátus által Antoninus nevet adatott, ki ugyan azért Marcus Aurelius Antoninus Bassiánusnak neveztetett, 's az atya után az uralkodásban következett. Mert Geta az ország ellenségének íteltetett lenni, 's nem sokára kivégeztetett.

20. Marcus Aurelius Antoninus Bassiánus, ki Carracalla nevet is viselt, majd mindenben az atya' erkölceit követte, csak hogy keményebb és kegyetlenebb volt. Nevezetes munkája volt Rómában az a' jeles ferdőház, melly Antoninus ferdőjének hívatik; de azonkívül semmi emlékezetre méltót sem tett. A' bujálkodásban határt nem esmért, úgy mint a' ki saját mostoha annyát Juliát vette el feleségül. 50) Megholt Edissa körül Osdroëne tartományában, midőn a' Parthusok ellen készült hadakozni, uralkodásának hatodik esztendejében 's második hónapjában, midőn alig lépvén ki életének hatvanharmadik esztendejéből. Az ország költségén temettetett el.

21. Azután Opilius Macrinus, a' testőrző-sereg' fővezére választatott a' Senátus által fíjával Diadumenussal együtt Császárrá. Minthogy igen rövid ideig uralkódtak, semmi nevezetést sem tettek. Mert uralkodások csak egy esztendeig és

két hónapig tartott. Mind a' ketten egyszerre megölettek a' katonák pártütésében.

22. Utánnok Marcus Aurelius Antoninus neveztetett ki Császárnak. Ez Antoninus Carracalla fíjának tartatott lenni 51), 's Elagabalus 52) templomának papja volt. Rómába mind a' katonáknak, mind a' Senátusnak nagy reményei között ment bé, de mindenféle gonoszsággal megfertőztette magát. Szerfelett fajtalan és ocsmány életű volt, 's uralkodásra lépése után, két esztendővel és nyolcz hónappal 53) a' katonák' fellázadásában, az annyával Syriai Soëmiával együtt megöletett.

23. Helyébe az igen fiatal Aurelius Alexander választatott a' hadi sereg és Senátus által Császárként, ki a' Per'sák ellen háborút indítván, azoknak királyát Xerxest 54) dicsősségesen meggyőzte. A' katonák között szoros fenytéket tartott, 's némelly Legiókat, mellyek a' zenebonáskodásra hajlandók voltak, a' szolgálatból egyszerre elbocsátott. Ulpianus, ki a' törvényt jobb rendbe szedte, titkos tanácsossa 's ítélőtársa volt. Rómában is szerettetett. Kimult Galliában egy katonai pártütés' alkalmával, uralkodásának tizenharmadik esztendejében 's nyolczadik napján. 55) Az annya Mamma eránt rendkívül nagy tisztelettel viseltetett.

(Folytatása következik.)

Jegyzetek a' VIII. Könyvhez.

1. Igazabban nyolczszáz negyvennyolczadik esztendejében.
 - 2) Hetvenöt esztendeig, tíz hónapig és tíz napig élt.
 - 3) Egy német nép, melly kevéssé esmeretes.
 - 4) Pannóniában laktak.
 - 5) Ezek is Pannóniában laktak.
 - 6) A' Caspium tenger mellett, és a' Caucasus hegyek körül laktak.
 - 7) Itt az Á'siai Sauromatákról van szó, kik ott laktak hol ma Kasan, Astrakan és Circassia vagynak.
 - 8) Trajánus Arábiát nem tette Római tartománnyá.
 - 9) Ostroëne egy része volt Mesopotámiának.
 - 10) A' Corduenusok és Marcomedusok, a' Tigrisen túl laktak Á'siában.
 - 11) Anthemusium egy tartomány volt, melly Mesopotámiának egy részét tette.
 - 12) Ezen város ott feküdt, hol a' Tigris az Euphratesbe foly.
 - 13) Assyriának egy városa nem messze Babylontól.
 - 14) Assyriának vagy Chaldaeanak fő városa az Euphrates mellett.
 - 15) Mesopotámia' fő városa az Euphrates' bal partján.
 - 16) Vörös tengernek a' régieknél nem az Arabiai tenger, hanem a' Per'siai tengerből neveztetett.
 - 17) Mesopotámia az Euphrates és Tigris vize között feküdt.
 - 18) Madene, Arméniának egy része a' Cyrus és Ciraxes vizei között.
 - 19) Minekutánna Rómában a' Görög-országból hozott törvények bevétettek, egy Római sem temettetett el a' városon belől, minthogy azt ezen törvények megtiltották. Az előtt csaknem mindenek a' magok házaiknál temettettek el, azutan pedig a' városon kívül, vagy falusi jószágaikon. Eleintén a' holt testek a' földbe ásattak, mint most nálunk; de utóbb el-

égettettek; a' csontjaik és hamvaik pedig özsze szedettek 's cserép edényből készült urnába tétettek, 's úgy temették el.

20) Hatvankét esztendeig, öt hónapig és tizenhét napig élt. Uralkodása húsz esztendeig és tizenegy hónapig tartott.

21) Pius itt annyit tesz, mint tiszteletre méltó. Azért neveztetett így, minthogy Hadriánus eránt annak halála után is nagy tisztelettel viseltetett.

22) Hetvennégy esztendeig, öt hónapig és tizenkét napig élt, 's huszonkét esztendeig, hét hónapig és huszonhét napig uralkodott.

23) Nem Lucius, hanem Aurelius.

24) Seleucia ott feküdt, a' hol ma Bagdad.

25) Venetia felső Olasz-országnak egy tartománya volt, az adriai tenger mellett.

26) Ezen két város az adriai tenger mellett feküdt.

27) A' kilenczedik esztendőben.

28) Az akkori bölcselkedők különféle felekezetekre osztattak, rész szerint annak nevéől, kinek tanítását követték, rész szerint más környülményekről. A' Stoicusok, kiknek törzsökattyaok Zeno volt, egy Stoa nevű folyosóról neveztettek, mellyben ez tanított.

29) Egy város Bœotziában.

30) A' Marcomannusok németek voltak, kik Moráviában és Cseh-országnak egy részében laktak.

31) Cornuntum felső Pannóniának városa volt.

32) Moráviában laktak, 's már Antonius Piustól királyt kaptak; de most magok választottak magoknak Királyt.

33) A' Vandalusok, hihetőképpen az Alpís' partjain laktak.

34) Svevusoknak neveztettek azok a' népek, kik az Albis és Vistula között laktak.

35) A' legfelsőbb fejedelem ezen időben Augusztusnak neveztetett; azok pedig kik a' fejedelemnek következőjévé, vagy az uralkodásban segédjévé választattak, Caesaroknak hívtak.

36) A' mai porcellánhoz hasonlított, de igaz mivoltát nem esmerjük.

37) Tizenkilenc esztendeig, és tizenegy hónapig uralkodott, 's ötvennyolcz esztendeig, tíz hónapig és huszonkét napig élt.

38) Sőt inkább magára nézve, nem kedvező feltételek alatt lépett vele békessegre.

39) Tizenkét esztendeig, kilencz hónapig és tizennégy napig uralkodott, 's harminczegy esztendeig, és négy hónapig élt.

40) Igazabban hatvanhetedik esztendejét.

41) A' Praetorok (kik a' Consulok után első tisztviselők, 's egyszer'smind a' pörökben jó ítélő-bírák is voltak) bizonyos rendszabásokat szoktak kiadni, mellyek szerint az igazság' kiszolgáltatását intézték. De a' helyekbe következők többnyire ismét új rendszabásokat készítettek. Az ebből származott vissza élések meggátolása végett, Salvius Juliánus az úgy nevezett edictum perpetuum által, állandó sinór mértéket rendelt, melly szerint minden Praetor tartozott igazságot szolgáltatni.

42) A' Pons Milvius, vagy Mulvius egy hid a' Tiberisen, Rómától mintegy olasz mértföldnyire.

43) Két hónapig, és öt napig uralkodott.

44) Az advocatus Fisci, a' Római Császárok' jövedelmeit szokta beszédni.

45) Az Adiabenusok Assyriában laktak.

46) Lugdunum a' mai Lyon.

47) Anglia és Scotia szélén.

48) A' mai neve York.

49) Hatvanöt esztendeig, kilencz hónapig és huszonöt napig élt, 's tizenhét esztendeig, nyolcz hónapig és három napig uralkodott.

50) Igazabban a' huszonkilenczediket.

51) Az attya egy Római Senator, Varius Marcellus volt.

52) Elagabal szórol-szóra annyit tesz, mint hegyistene, 's magát a' Napot jelentette. Emesának Foeniczia egy városának lakossai, hol Marcus Aurelius Antoninus Császárrá léte előtt tartózkodott, ezen Istenséget imádták, 's őt annak fő papjává tették.

53) Három esztendeig, kilencz hónapig és négy napig uralkodott.

54) Kit némellyek Artaxerxesnek is neveznek.

55) Huszonkilencz esztendeig, három hónapig és hét napig élt.

18.

Két új Egyesületek a' Szász - Veimár - Eiszénáki Nagy - Herczégységben.

Atyámfiai! ha valaki közületek eltévelyedett az igazságtól, és őt valaki megtéríti: annak tudtára legyen, hogy a' ki egy bűnöst megtérít annak az ő tévelygésének útjából; az egy lelket szabadított meg a' halálból, és a' bűnnek sokaságát elfedezi.

Jak. 5, 19, 20.

Kiki méltán kívánja és várja személyjének 's birtokának bátorságát *Kormányjától*. Hogy azonban ezen bátorságot sem törvények, sem kemény fenytések nem eszközölhessék eléggé; hogy a' bátorságra ügyelő legszemesebb biztosság, meghatározott törvények szerént ítélő legigazságosabb bíróság, helyesen és célarányosan szerkeztetett fenytő és dolgozó ház sem feleljen meg tökéletesen a' várakozásnak; hogy a' több ízben 's féleképen megbüntetett gonosztévő ritkán vezéreltessen mind azok által őszinte és tartós jobbulásra: bizonyítják nyilván azon számtalan esetek, mellyekben a' szabadon eresztetett gonosztévők előbbeni romlottóságokban, nemcsak hogy nem alább hagynának: hanem még hallatlanabb vétkekre vete-mednek. Míg a' kiszabadult gonosztévők fölügyelés nélkül engedtetnek tébolyogniok; míg azon eszközök, mellyek által igaz úton tulajdon munkájokkal kereshetnék élelmöket, nehezitetnek személyjeikre nézve; míg az előbb eltévelyedett, de már most ál-

nokságokon bánkódó rabok, minden részvétel és gondoskodás nélkül, kéntelenek előbbi helyheztetésekbe lépniök; mind addig, a' szükség, elkeseredés, sőt gyakran a' kétségbe esés is könnyen, igen könnyen új vétkekre, új gonoszságokra tévesztheti, sőt ösztönözheti őket. Régen tudták 's ösmérték már ezen igazságot a' kormányok; de csupán az újabb időkben gondolkoztak azon eszközökről, mellyek a' gyakran megtörtént tévelyedéseket, 's ismételt gonoszságokat akadályoztatnák. Végre csakugyan meg is alapítottak azon módok és szerek, mellyek által a' büntetést kiállott gonosztévőknek tartós jobbúlások eszközöltethetne. Több kormányoknak példájokra, egy illy: *a' szabadon eresztetett gonosztévőket szemügy alatt tartó 's jobbitó Egyesület 1829.* esztendőben alapított meg a' Száz - Veimár - Eiszenaki Nagy-Herczességben, *Mária Pavlovná* Nagy-Herczegnének születése napján, és hathatós pártfogása mellett.

Az első alapítók közé tartoznak majd mind azon férjfiak, kik a' Nagy-Herczesség' határjai között rész szerint hivataljokbeli helyheztetésök, részszerént tudományos munkállódások miatt kül és belföldön híresek, Veimár, Jéna, Eiszenák 's a' t. várossaiban lakoznak. Az Egyesület' tagjai számosak, mindenféle karú 's rendű honfiakból szerkeztetve, hogy azt a' terhes, de felséges céljokat mennél nyomosabban valósíthassák; különösen a' Nagy-Herczesség' majd minden lelkipásztorai jelenték magokat felvétetésökre. — A' tagok lekötelezik magokat, hogy vagy esztendőnként fizetendő pénzbeli segedelemmel, vagy az által előmenetelesítendik az Egyesületet, hogy a' szabadon eresztetett munka nélkül tévelygő gonoszoknak foglalatosságot; az elhagyatottaknak tanácsot és segedelmet; az eltévelyedetteknek oktatást és intést; a' kétségbe sanyargóknak vigasztalást és ösztönt szolgáltatandanak. Ezen *Jobbitó - Egyesület'* igazgatása

egy *Elölülöségre* vagyon bízatra, melly ismét *Veimári* és *Eiszenáki* fiókszékekre oszlik; *Segédegyesületek* képeződtek ezenkívül Jénában, Orla mellett fekvő Újvárosban (Neustadt an der Orla) és Veidában. Az eddig megjelent esztendei tudósítások, ezen Egyesület' munkállódásáról és gyarapodásáról igen örvendetes bizonyságokat terjesztenek elénkbe, czélja nyomos részvételre talált, nem csupán belföldi, hanem több külföldi emberszerető férjfiaknak szíveikben; már több szabadon ereszteiet gonosztévők jobbítottak a' polgári társaság' hasznos és munkás tagjaivá. Ezen Egyesület által az 1831-dik esztendei jelentés szerint, 228 gonosztévők fogadtattak a' két első év' lefolytában, ezen Egyesület' gondviselése alá. Kik közül 18-an segedelempénzt kaptak, mesterségök' vagy más akármelley életnemök' folytathatására; 29-en urasági szolgálatokra segítettek; 28-an országúti, vagy más napszámosi munkákra serkentettek; 11-en tölök választott mesterségeknél megtanulásokra, ügyes mesterekhez adattak; 76-an cselédes gazdákhöz szegődtek; 11-en részszerént mostantól, részszerént az előbbeni esztendő-től fogva jobbító házakba kerültek; 6-an részszerént az első, részszerént a' második esztendő-től fogva viszont felügyellés alá vétettek; 8-an eltávozások miatt kivonák magokat a' szemügy alól; 7-en külföldön vándoroltak; 8 felől semmi sem; 20 felől pedig keves végezhetődött mind az ideig; 75-en kaptak pénzbeli segedelmet; különösen jól viselték magokat 19-en; a' felügyellők által részszerént megdícsértettek, részszerént ajándékokkal nagyobb ügyekzetre serkentettek 5-en; ellenben rossz viseletök miatt feddődést érdemlettek 16-an. — Vajha ezen tiszteletre, 's követésre méltó Egyesület, hathatós segedelemlere találván ezután is, gazdag és bő áldásoktól korszorúztatva, valósíthatná örökre legnemesebb szándékját! Nem hinni, hanem cselekedni való igazsá-

göinkben igyekezzük felebarátinkat az egyetlen - egy igaz útba igazítanunk! — Mikor dicsekedhetünk mi Magyarok hasonló intézetekkel? hamarább talán mint reménylenénk! Gyorsan haladunk! Tökéletesedő Nemzetiségünk egy szívet 's lelket létesít közöttünk! Egy szív, egy lélek, egy akarat pedig bár melly Nemzetben csudákat, 's még most képteleneknek vélt intézeteket vivhat ki korunk' szellemében!!

Az érintettem jobbitó 's szabadságba helyezett gonosztévőkre ügyelő Társasággal céljában egyezik a' *mértékletességi Egyesület*, melly ugyan csak Weimárban 1832. esztendőben, az örökös Nagy-herceg *Károly'* védelme alatt keletkeze lételre, 's a' kormánytól megis erősített és helyben hagyatott. Ennek aránya ugyan az, mi több keresztyén tartományokban már fennálló illy nemű Egyesületeké, hogy t. i. *minden étel és italbeli élésnek veszedelmes szertelenségét* közönségesen, különösen pedig *az égetett szeszes italokkali mértékletlenkedésnek*, úgy a' lelki, mint a' testi gyarapodást, úgy a' polgári, mint a' házi boldogodást *sírba temető terjedezését akadályoztassa*. Erre nézve kötelességök és léleküsméretök szeriut kötelezik magokat az Egyesület' tagjai, magok eránt és egymás között, a' következő határozásoknak pontos megtartásokra:

1. *Tulajdon személyjeikre nézve* megtartóztatják magokat bár melly névvel nevezendő égetett szeszes italokkali éléstől; — kivévén: a) *betegségi állapotokban*, az Orvosnak nyilvános parancsolatjára; vagy b) *egészséget védő szerül*, némelly betegségek' veszedelmei ellen, különös körülállások között, mint: nedveshideg vagy igen forró időben, mezőn, utazás közben 's tulajdonképeni hivatal' viszonyjaiban; — kimért, a' lehetőségig csekély mennyiségben.

2. *Másokra nézve*: úgy tulajdon házok' tagjainak, mint szinte *cselédjeiknek, napszámossáiknak 's*

azon *személyeknek*, kikkel bár melly özszeköttetésbe lépnek, nem másként: hanem közönségesen az Egyesület' arányjához, 's az 1-ső szám alatt a) és b) jegyzésben előadott határozáshoz szabva magokat, — engedéndik meg az, ugyan azon italokkali élést.

3. Az *égetett szeszes italoknak készítettésökről* ugyan le nem mondanak a' polgári társaság' szükségire nézve: hanem *méretésökkel* minden esetre felhagynak.

4. Ezen *határozásoknak sértegetőjei*, vagy önkényt álljanak el az Egyesületben kezdett részvételöktől, vagy az igazgató Elöljáróságtól hirdetendő nyilvános kizáratásoknak engedelmeskedjenek.

5. Az Egyesület' mostani tagjai igyekezzenek czélarányos erkölcsi munkállódásaik és ajánlásaik által, mennél több részvényeseket nyerniök, a' társaságot számosítaniok, 's azon könyvecskéknek közönségekké tételöket barátságosan előmozdítaniok, mellyek, a' feljebb nevezett aránynak valósitására czélarányosoknak itéltetvén, részszerint tulajdon költségén kerítettnek ki sajtó alól, részszerint helybehagyatnak és ajánltatnak az Egyesület által.

6. Törvényesen szabad úton törekedjenek, hogy az égetett szeszes italokkali rendes élésnek, — jó ízű, egészséges, tápláló és olcsó *ser'* mindenütti főzetése, helyesen szerkeztetett árullatása, és hol a' körülállások engednék, a' szegényekre és szükségben sinlödökre nézve már most is jótévőleg munkállódó *levesintézetek'* felállítatása 's előmozdítatása által, határ és korlát szabattassék.

Az Egyesület Veimárban választatott *Elöljáróság* által igazgattatik, mellynek érdemes tagjai között dicszik *D. Röhr* is, a' Veimári evangyelikus Püspök. Ezen Elöljáróság ügyel az Egyesület' arányjának 's nagyobbodásának eszközlésére; valamint a' közötte, 's egyéb helyeken felállítandó fiókegyesületek között

szükségesített közleményeknek, pontos lehetségesítésekre is kötelezé magát. Alapszabályjai megküldettek a' Tartomány' minden Papjaihoz azon felszóllítással, hogy erkölcsi czélarányos eszközök által igyekeznének a' különösen veszedelmes erős italokkal, naponként hova tovább harapódzó mértékletlen élésnek ellene dolgozniok, 's Gyülekezetjeikben fiók-egyesületeknek életbe hozásokról szorgoskodniok. Mi áldást terjeszsenek illy nemű Egyesületek emberiségünkre? mi előmenetelt tegyenek szomszédjaink' határjaik között? midőn csupán a' legújabb időkben szerkeztetődtek légyen; csalhatatlan bizonyossággal meg nem határozhatjuk. Reménylenünk lehet azonban, hogy ezen Egyesület sem lészen minden gyümölcs és követés nélkül szükölködő!!

Közli *Némethy Pál.*

19.

Gusztáv Adolf' kétszázados ünnepe.

A' harmincz esztendő, Német-országot végveszéllyel fenyegetett háború kiütött. Fészében azonban Cseh-országban, csak hamar győzedelmeskedett 's mindent meghódoltatott a' császári fél. Azután *Tilly* és *Wallenstein* vezérségök alatt, egész Német-ország remegett, a' segítségre fölszóllított 's biratott *IV. Kerestély*, Dán Király vissza verettetett 's tönkre tétett általa. Most már ezen pusztító had' 12-dik évé-

ben, 1630-ban *Kardinál Richelieu*' intselkedéseire, *Wallenstein* szolgálatjából eleresztétt; Június 10-kén 's *Gusztáv Adolf*, Svéd-ország' vitéz és bölcs Királyja, 13,000 katonáival köte ki Június 24-kén Németország partjain. Szövetségeseket kerese ő előbb a' protestáns Fejedelmekben. De vonakodának többnyire mindnyájan mind addig, míglen előre nyomúl-na, 's tettetésből kényszeriténé őket a' hozzája csatolódásra. Csak a' *Haszsziai Landgróf* és *Magdeburg* várossa csatolák magokat hozzája: a' nélkül mindazonáltal, hogy a' távolság miatt seregeikkel egyesülhetnének. Esztendőnél tovább vesztegle *Gusztáv* a' partokon; 's munkátlanul engedé, sőt szemlélé *Magdeburg* várossának borzasztó pillanatját elközellednie, mellynek következésében az egész derék város porrá és hamuvá égettetett *Tilly*' vezérkedése alatt, olly szörnyű kegyetlenkedések között, mint maga *Tilly* megjegyzé: „*hogy Trója' és Jerusálem' romlásait kivéve, nem látott még hasonló győzedelmet a' világ.*“ Elkeseredtek mostan minden Protestánsok, 's a' város' szerencsétlenségét *Gusztávra* háriták, ki közel lévén a' városhoz, szövetségessének felmentetésére nem sietett. Érzé a' Király is ezen vád' igazságát; öszszehúzá azért seregeit; a' *Brandenburgi* és *Szász* Választófejedelmeket kényszerité tettetésből segítség' állítására; egyesülve vonúlt *Lipcse alá*, hová megérkezvén *Magdeburgtól Tilly*; véres csata kerekedett, mellyben az 50. ütközetekben győzedelmes császári Vezér szörnyen megveretett, tetemesen megsebesítetett, 's alig szabadúlhatott Hála' falai közé hűségeseb vitézzeitől védelmeztetve. —

A' *Szászok* Cseh-ország: *Gusztáv* a' Rajna felé nyomúlt; felszabadítván a' Palatinátust, Bádén' és *Würtemberg*' seregeivel egyesülve, Bajor-országba rontott 's a' *Lech* vizénél meggyőzi 1632. Sz. György hava 5-kén *Tyllit*, sőt magát a' Vezért is megöleti.

— A' Császár Cseh-országot sem képes az előre nyomuló Szászok ellen védelmeznie, határtalan hatalommal felruházva, megnyeri részére ismét Wallensteint, kiken zászlójai alá csoportosan tódulván az újonczok, már tetemes táborot állíthat az ellenség' visszatar-tóztatására. *Wallenstein* azonban vesztegel; csupán sok kérések után indul Cseh-országnak, innen pedig Norimbergának. *Gusztáv* is ide siet Bajor-országból. Mind a' két tábor sánczokban vesztegel. Fogyván azonban az eleség *Gusztáv'* táborában; megtámadja *Wallensteint*: de visszaveretik. Ekkor a' Király ismét Bajor-országba: *Wallenstein* ellenben Szász-országba vonúla. A' Szász Választófejedelemnek hiteltenségétől tartván *Gusztáv*: Fuldán, Erfurton és Naumburgon keresztül, Szász-országnak tart. *Wallenstein* eleibe siet, és *Lüczennél* megütközik vele November 6-án 1632-ben. Örökre elszunyadott ezen csatában a' győzedelmes éjszaki Hős; 5 lövés, 2 vágás és 1 szúrás okozák halálát; elestének helyét közel az országúthoz, hársfák' árnyékában jeleli egy gránit. Teste *Weiszenfelsben* bontatott fel, és Svéd-országba vitetvén, nagy pompával temettetett el.

Gusztáv Adolf elestének második százados ünnepe tehát 1832-dik év' November 6-kára esvén: hivatalos tudósítások után, egész Svéd-országban öszinte, és köz megilletődéssel ünnepeltetett. *Stockholmban* különösen, az ország' fő várossában, e' napon tétellett által a' *gusztávi sírboltból*, a' *Ritterholm* nevű templomban, fekete márványból készült sírboltjába, halhatatlan hősünknek koporsója. Felékesítettett ez mostan *Gusztáv Adolf* által nyert minden diadalmi jelekkel. — Minden harangoknak zúgások buzdítá templomba menetelre a' népet; — a' katonaság kiállítottott; az ország' Nagyjai, Tanácsossai, felsőbb és alsóbb rendű Karai, a' főtörvényszékek' és városi Tanács' minden Tagjai; valamint a' kül és bel-

*földi Miniszterek, Követek, és követségi Biztosok, a' Ritterholm nevű Szentegyházba gyülekezének, hova déli 12 órakor a' királyi Főlség és Koronaörökös Herczegasszony is megjelenének, Vallin Püspöktől és két udvari Papoktól fogadtatva. A' nevezett Püspök által tartatott beszéd előtt, elénekeltetett ama' Gusztáv Adolftól magától szerzetett ének, melly a' régiebb énekes könyvekben így kezdődik: „Ne remegj! kis sereg“ — a' beszéd után pedig Luthernek ama' gyönyörű éneke: „Erős várunk nekünk az Isten“ svéd nyelvre fordítva zenge minden jelenlévőknek szíveikből. — Erre következett a' koporsónak új sírboltba tétele, 's kívül az adott jelre, a' pattantyúságnak ropogó durranatja. Ezután áldás adatván a' népre, buzgó zengzetek között hagyák el mindnyájan a' Szentegyházat. — Estve Gusztáv Adolf piacczán, ugyan ezen Vitéz' állóképe körül, négy gazdagon megvilágosított, és koronákkal körülvéttett Píramisok díszlettek; az állókép' fején pedig halhatatlansági csillag koszorú ragyoga kristályban. Különösen jeles látvány tündökle a' Jakab' temploma' déli oldalán, hol a' győzedelmes Megváltónknak keresztjére támaszkodó Vallás-győzedelmi pálmáját nyújtja Gusztáv Adolfnak neve' vonása felé, illy körülírással: „Az evangyéliomi szabadság hősének neve, áldatva Krisztusnak Szentegyházában, nem töröltethetik az életnek könyvéből.“ *Ján. Jel. 3, 12.**

Az egész Országban minden egyéb várossaiban, hasonló pompával meutt véghez az isteni tisztelet, mellynek alkalmával forró hálák buzogtak mindenütt a' vallásbeli szabadság kivívása' és virágzásáért. Némmely helyeken versezetek is olvastattak fel tiszteletére!!

Német-országban, különösen Drezdában, emlékpénzek verettek ezen jeles ünnep' emlékezetére. *Krüger Károly, a' drezdai királyi Muzeuumban talál-*

tató rézből öntött állóképét vevé mustrául Gusztávnak, 's következő alakot szaba ezen pénznek: előlapján látható a *Királynak* kifejezésekkel telyes mejjképe, nevét jelelő körülírással; másik lapján pedig olvashatók ezen szavak: „*elesett az evangyelika hitért Lützen mellett történt csatában 1632. év' November 6-kán*“ alól végre: „*Nevének tiszteletére 1832-ik éve' November 6-kán.*“ Ezen emlékpénz ezüstből készítve 2 forint 15 kr. bronzból ellenben 1 forinton árultatik pengő pénzben.

Közli *Némethy Pál.*

20.

A S P Á S I A.

A' mennyit bájoló kecaseivel, 's szívet hódító talentomival nyer a' Szép-nem a' nagy világban, szint annyit vesz erénnyének egyszerűségével; ezt a' házi korlátok közt a' hiú csapodárságtól megmenti, amazt pedig kevesebbé fejtheti ki, 's így ugyan azon egy időben nehezen tehet szert a' házi boldogságra, és szívet andalító világi örömökre is. E' két vég pontot egyesítették a' Görögök, mert náluk zárkózva éltek az anyák, nők és leányok; szabadon pedig, és nyilván a' csábítónék, de ezek Görög-országnak legvirágzóbb korában még nem voltak annyira lealacsonyítva, mint p. o. most, vagy pedig már a' Görögök alatt is

Luciánnak, Alciphrousnak, és Aristaenesnek idejében, hanem ők egy koszorúba fűzték a' mulékony örömnök majd majd hervadozó rózsáit a' komoly bölcsességnek mindenkor szépen virító virágival; 's ha egy felől szerelemre gerjesztettek, tehát más részről erkölcsre is buzdítottak, úgy, hogy az ő lakások nem erkölcsöt vesztegető bordély-ház, hanem a' hasznos művészeteknek, és szép mesterségeknek valódi Sacrariuma volt. Phry-nénél tanulta Apelles Venusát rajzolni; Leontiumnál tanulták többen a' boldogság' philosophiáját; Aspásiánál Pericles a' politica-tudományokat, és Socrates a' Rhetoricát, 's Philosophiát; egy illy szerelmeskedő görög bálványban — bölcsét — hazafit — 's hőst nem ritkaság volt szemlélni. Leonában láttyuk az erős szívűségnek majd csak nem hihetetlen ritka példáját, midőn t. i. a' rettenetes kínok között bizonyos esküvést kellett volna felfedeznie hogy hazafiait el ne árulná, maga magának nyelvét elharapta, és az őt kínokkal vallató birónak szeme közé köpte; emlékezetére az Athenabéliek egy nyelv nélkül való oroszlányt ábrázoló álványt emeltek. A' szépet mindenkiben igaz mértékkel becsülni tudó Görögök, nem átalottak illyes személyeknek oszlopot emelni, sőt őket szinte meg istenesíteni. Plutarchus hitelesíti: hogy a' legjelesebb, 's erkölcsösebb Athenabéli aszszony-személyek különös becsületnek tartották, ha férjeiktől Aspásia csábítónéhoz látogatóba vezettettek. Ezen tekintetből hát a' sok közül két nevezetesebbek megérdemlik, hogy felőlök valamit azt rövideden mondjunk; mert valóban a' tisztább philosophia, és morál fáklyájánál ezen rajzolaton némelly szép vonásokra akadhatunk, a' mellyeken t. i. szemünk örömet mulat, szívünk örömet andalog, és ha a' mái század' kores fiaiban naponként láttyuk, miképpen élnek sokan viszsza azzal; a' mit szerelemnek,

szentnek, és jónak nevezünk, 's a' mit az Isten az emberi szivekbe oltott, ennek olvasásával annál inkább felbuzduljunk az olly fonák cselekedeteknek igazságos neheztelésére, és utálására; mennél több tökéletességet, és finomabb culturát veszünk észre a' szép Görögnekben — kik között méltán első helyet érdemel

MILÉTOMI ASPÁSIA,

ki az ő finom elméssége, szívet hódító szépsége, talentoma, 's tudományos bőv esmérteit által naponként csoportosan vonzotta magához a' legnevezetesebb 's tudósabb Athenabélieket.

Az ő bíráló széke előtt hozatott ítélet a' Rajzóknak, Képfaragóknak, Költőknek, és más Művészeknek remek darabjaikról. Tanácsadónéja volt ő a' tanácsnak, tanítónéja a' nevendék ifjúságnak, 's öröm Istennéje minden kornak. Szerencsétlenül az első szerelem által, igen elidegenült minden ujj tartós szövetségtől, 's ha bár ifjabb éveiben a' szabadabb élet sikamlós ösvényét nem kerülte is, noha itt is mentességül szolgál néki időkorának szelleme, 's éghajlatyának hősege, mindazonáltal a' tisztaság' szent törvényét alávaló áruba bocsátással soha meg nem szegte. Periclesel való össze-párosulása óta, az ő élete a' közjó viszontagsággal szoros egybe függésbe volt mindenkor. Midőn egykor bizonyos beszédje miatt bévádoltatott, maga a' nagy Pericles leve védelmezője, kinek is szív-reható beszédjére, 's szánakozást gerjesztő könyhullatásira megilletődvén a' bírák, nőjét szabadon bocsáták. Aristophanes nyilván említi Aspásiának Periclesre nézve a' köz-dolgokban igen nagy befolyását. Nem csak a' pajkos Aristophanes, hanem még a' komoly Plutarchus is azt írja: hogy a' fő ok, mellyért Pericles Megaera városát tüzzel vassal üldözte, az volt: hogy Aspásiának két hiv társalkodónéi oda vitettek.

Aspásia, kiről itt szó van, még a' hymeni frigy előtt egy férfi magzattal örvendeztette meg Periclest, ki a' házassági szövetség után minden úton módon azon iparkodott, hogy fiának a' polgári just megszeresse, ámbátor előbb azt még a' törvényes gyermekektől is megtagadta, mindazonáltal az ő kedviért még is ez a' törvény eltörültetett, 's azután Aspásiának szülöttje a' legjelesebb méltóságokkal tiszteltetett meg; ő is egy volt azon szerencsétlen hadi vezérek közül, kik az Argenusiai ütközet után halálokkal áldoztak azért, hogy a' győzelem' folytatában elesettek' el temtetésének szent kötelességét elmulatták. *Dio. Sic. L. 13.* — Pericles' halála után kevés idő múlva Aspásia megünvén az özvegység' bánatos poharát szörpölni, gyűrűt váltott Lysiclessel egy igen dús kereskedővel, a' kinn ügyes társalkodása által annyit finomított, hogy őt azután az országnak első dísz-poltzaira emelné. Életének késő koráig megtartotta szépségének virágát, mellyet most sokan olly hamar hervasztanak, 's testi kecsseit lelki kellemeivel szüntelen nevelte. Több jeles munkák tulajdonítanak neki, mellyeknek tudományos kidolgozásával űzte az olly igen veszedelmes unalmat, 's életének komor telét vidámította; különösen dicséri Athenaeus az ő dialogusait, és verseit. — Ha ennyi századok után az ő nagy lelkéről helyes fogatot akarunk magunknak formálni, tehát csak azon felséges beszédet kell olvasnunk Plátónál, mellyet Aspásia Socratesnek benyújtott; ez egy emlék-beszéd azon Athenabéliekről, kik a' hazáért víva, dicsőül elhaltak; ez a' beszéd olly közkedvességet nyert, hogy Athenében évenként nagy ünnepléssel olvastatnék fel. *Cic. de Orat. 44.* Olvasni lehet ezt Menexenus beszélgetései között. Aspásiának a' philosophálásban socratica methodussa volt. — Tőle valónak lenni mondja Cicer. Aeschinesből Xen-

phon' feleségével való eme beszélgetést: „*Asp.* Ha „szomszédnádnak drágább ékességei volnának mint sem „neked, nem becsülnéd e azokat többre a' magadénál? — „Minden kétségen kívül.“ — „*Asp.* ha az ő ruházattya „jobb izléssel volna választva mint a' tiéd, mellyik „tetszenék neked inkább? Az övé; — *Asp.* Helyesen! — „és most — — ha az ő férje derékjebb volna mint a' „tiéd? — A' dáma hallgatott, és pirult.“ — Aspasia pedig hasonló kérdésekkel lepte meg a' dámának urát- is, és ez sem szabadulhatott ki a' kelepczéből; végre hát a' szép Philosophné azt mondá: Xenophon legde- rékjebb nőt; — nője pedig legderékjebb férjet kíván minden emberek között; törekedjete hát agymond mind a' ketten a' legnagyobb tökéletességre, és bírni fogjátok azt, a' mit kívántok.

Második ki ezen személyyek közül említést érdemel:

PHOCAEI ASPÁSIA.

Ez történetből éppen azon időközben, midőn Pericles' Aspásiája Görög - országban, az ifjabb Cyrusnak Aspásiája pedig Kis - ásiában, és Per'siában uralkodott. *Plut. in Pericl. Aelian. Variar. Hist. 12. 1.* Született ez Phocacában, 's születése anyjának életébe került; — a' szorgos anyai gondviseléstől igen korán megfosztatva sanyaru nevelést kapott. Nevendék korában állán egy nagy kelevény támadott, mellytől a' Sebész nem másképp, mint 15 tallérnak lefizetése mellett, akará őt megszabadítani, ez a' summa pedig meghaladta örökségben nyertt minden vagyomát; nem találván senkiben vigasztalót, neki keseredve ágyba veti magát olly szándékkal; hogy éhséggel fosztaná meg magát azon élettől, melly szépség nélkül, az ő vélekedése szerént, ugy is hasztalan; midőn eme szivet szaggató gondolatokkal tünődve tépelődnék, ime! hirtelen feje felé röppen Venus galambja; 's tőle azon útmutatást

veszi; hogy a' szerelem Istenaszszonynak oltárán lévő rózsza koszorúból venne ki néhány szál száraz rózsákat, törné porrá, 's azzal hintené bé kelevényét. Aspásia engedett a' tanácsnak, a' daganat elmúlt, ő pedig azután a' legbájolóbb szépséggel nőtt fel, kellemeit különösen nevelte szerény öltözetének egyszerűsége, és szelíd magaviselete. Egy Kis-á'siai Satrapa elragadta őt Phocaeából, 's erővel az ifju Cyrus' udvarába vitte. Itten más három Görögnekre talált, kik hasonlóképpen mint ő Serail szépítésére valának rendelve, ezek magokat különös szorgalommal cziczomázták, piperézték, hajfürtjeiket drága illattal kengették, arczaikat csalóka színnel mázolták; de Aspásia a' körülötte forgoló embereket boszús nehezteléssel pirongatá, 's minden néki hordott ruha ékességeket elvetett. Az emésztő nagy fájdalom miatt mint egy magánkívül fohászzkodott — Görög-ország' Isteneihez, a' szabadságnak, és függetlenségnek Istenihez sóhajtozott; átkozta a' Satrapát, ki őt nyólczvan esztendőök terhes gondjaitól meggörbedtt attyának remegő karjai közül kiragadta. Óh szerencsétlen pompa! így kiált vala fel könnyes szemekkel, melly igen is bőven jelentgeti a' rabszolgaságig való lealacsonyításomat! — Mindazonáltal kéntelen volt engedni az erőnek, felöltöztetett hát ő is a' Seraili ékességekben, 's bémutatattott az ifju Cyrusnak. A' véle lévő három Görögnek vetekedtek pajkos mosolygással a' kíváncsiságnak, 's a' nem legszerényebb szerelmeskedésnek czinkos mesterkedéseivel Cyrusnak figyelmét magokra vonni, 's szerelmét megnyerni. Nem így Aspásia. — Néki egyedül csak a' tartózkodó szemérem volt pirosító kenete, földre szegezett szemekkel, 's az ezekben gyöngyellő könnyhullatásokat nehezen tartoztatva búsongva áll vala. Cyrus elfordul az erőlködve is tetszeni vágyó három csapodár Szépektől, kik

csak testi érzékit ingerlik vala, és tekintetét arra fordítja, ki szerény maga tartóztatásával, 's nemes ellentállással szívét megnyerte. Cyrusnak gyakortábbi csiklándékos unszolási ellen olly komolysággal védelmezte magát Aspásia, hogy erkölcsének tisztasága felől legkevesebbé sem lehetne kételkednie. Most már, ugymond Cyrus, a' négy Görögnéket szemügyre vettem, Aspásia lesz szívemnek kedvelt bálványa, távozzatok ama három csábítónékkal; ezen szempillantattól fogva kémelte, tisztelte Cyrus Aspásiát, mivel őt szerette, 's érzékenyen tapasztalta azt a' viszzatartózkodást, melly egy illyen egészen határtalan hatalomnál igen ritka, mint az üstökös-csillag. De végre Aspásia is a' sok tapasztaltt szívesség után engedett Cyrusnak. — Mint Kis-á'siának uralkodónéja sem feledkezett meg szegény attyáról, őt jó állapotba helyezettte, 's büszkélkedett abban, hogy attyát az udvarnál a' Satrapák közé bé iktathatta. —

Valamint pedig attyát, ugy Véd-istennéjét is halás érzéssel tisztelte, 's azon meggyőződésből, hogy Venus volt, ki őt thronusra emelte; annak tiszteletére egy arany-oszlopot állítatott, mellynek talp-állásánál egy pár galambot készitetett drága kövekből, 's itt szokott virág koszorúval áldozni az Istennének. A' szép egyességet is Cyrus és ennek anyja között holtáiglan szakadatlanul megtartotta. Midőn Cyrus Sicziliából megbecsülhetetlen áru nyak-ékességet kapott, azzal tüstént kedvelt Szépéhez sietett mondván: Valld meg Aspásia, hogy ezen ékesség méltó arra, hogy egy Király-annától hordoztassék! — tehát méltó ez te read is. Nem! nem! — viszonozá Aspásia, maradj első szavadnál, és ezt a' drága ékességet szenteld a' te jó anyádnak, mert én e' nélkül is fogok tetszeni annak, ki olly igen megérdemli az én szeretetemet! — e' szavakra egy köny-

csep gordült Cyrus' szeméből a' kedvesnek mejjére, — 's az ékességet elküldé a' Per'siai királynénak, ki megértvén Aspásiának nemes szívüségét, nagy sunna pénz mellett vissza küldé Aspásiának a' drága clenodiumot, ezt Aspásia megtartotta, de a' pénzt által adta Cyrusnak mondván: Barátom! Te tőled sok ember vár élelmet, használd ezen pénzt, nekem nincs reá szükségem, minthogy nékem minden kincsem — szerencsém — 's boldogságom a' mi valódi tiszta szerelmünk.

Cyrus a' külső tartományokban minden főbb hatalom' gyakorlását megszokván, magát most a' Görögökkel egyesítette, hogy testvérjét Artaxerxest a' Per'siai koronától, sőt ha lehet, életétől is megfoszsza; azonban a' szerencse kereke annyit fordulván vissza mint előre, az ütközetben maga esett-el, és Aspásia, ki sorsát Cyruséval megakará osztani, mint fogoly bilincselve viteték Artaxerxes eleibe. Bár melly kevély, 's büszke volt is egyébkint ezen fejedelem, most még is megilletődött a' siránkozó Aspásiának tekintetén, megoldatá lánczait azon parancsal: hogy hercegi ékességben öltöztetve vinnék eleibe; ezen időtől fogva uralkodott Aspásia Artaxerxes' Serailéban, és ha a' fondorkodó gögös Parisatis nem fortélyoskodik, uralkodott volna egész Per'sián is; azonban még jó ideig megtagadta szerelmét az ujj Despotának, minthogy szíve mindég csak a' megöletett Cyrushoz vonzott. A' szilaj kicsapongásu Artaxerxes megosztotta lepkekénti szerelmét Aspásia, és egy bizonyos Tiridates között; ezen utolsónak hirtelen történt halálán annyira elkeseredett Artaxerxes, hogy elhalt kedvesének hamvedrével palotájának egyik rejtek szobájába magát elzárta; a' minden gond nélkül magára hagyattatott népnek lármáján és siránkozásán megilletődött Aspásia, midőn hát a' fejedelem a' ferdőbe menne, eleibe állván őt így

szóllítá: azért jövök elődbe, hogy tégedet önnön magadnak, és az országnak vissza adjalak; ha ezen erántad való bizodalnam, és jószívüségem előtted alkalmatlan, ugy vissza térek, és egy kedvezőbb szempillantatra várok; gyász ruhában jelent meg, elfojtott fájdalommal, 's töredezett szavakkal rebegé ezt; — Artaxerxes ugyan nem kevesé megilletődött, de mégis, minthogy még az elveszett Tiridatesnek képe lebegett előtte, azt parancsolá: hogy Aspásia Tiridatesnek ruhájába öltözködve jelenne meg előtte, a' mi megtörténvén, a' kedvesének elhunytát olly igen kesergő fejedelem azt hitte: hogy Aspásiában elvesztett Tiridatesét fellelte, — tehát már akkor is igaz volt, hogy

Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam.

Ezen Aspásia is a' szépségnek báj-kecseit késő vénségig megtartotta. Ha Plutarchusnak hitelt akarunk adni, még Dáriust is Artaxerxesnek egyik fiát halójába kerítette. *Plutar. in Artax.* — Midőn t. i. ezen Herceg a' thronus örökösének fényesen kineveztetett, attyától kikérte magának Aspásiát, a' féltékeny atya ugyan sohajtozott ezen kérésre, de mivel régi szokás volt, hogy a' fejedelem a' thronus örökösítésének nyilván való elősmérése alkalmával örökösétől semmit megne tagadjon; így hát által adá néki a' kedvelt Sultánnét. Később azután még is alattomban ellopatta, 's mint Vestalist az Ekbatanai templomba záratta, a' mi legvérengzőbb háborúra adott okot az atya, és fia között. — Aspásiának vég sorsáról hallgat a' történet.

Szabó Nepomuk.

21.

Az elfojtott boszszúállásnak nemes példája.

Midőn a' XV-ik Században leginkább dühösködnének a' háboruságok a' Magyarok és Törökök között, Veduf egy sereggel, mellyet jobbágyiból szedett özsze, a' konyosok' vidékének határán tanyáz vala, hogy boszszút álljon azon vad kegyetlenségért, mellyet az Osmánnok részint vérrel szerzett ősi javain, részint pedig honnfiain elkövettek. A' marczona pogányok már annyira vete-medtek, hogy még a' bölcsőben lévő csecsemőknek sem kegyelmeztek, a' nehézkeseket sem kimélték, sőt még az aggott ősz is, noha már botra hajlott erőtlensége miatt nekik éppen nem árthatott, félhetett az ő dühös gyilkoktól. A' vad düh egész tájakat pusztított, csorgott mindenfelé a' megölettek' gőzölgő vére, hallatott mindenhol a' haldoklók' nyöszörgése, midőn Rezó Veduf vitéz sereggel azon tájra bévonult, 's álmélkodott azon embertelen tetteken, mellyeket ott lát vala.

Férfias bátorsággal párosultt vitézi hevülés fogja el sorsosít, szentül esküsznek arra, hogy az övéiken elkövetett borzasztó kegyetlenségért boszszút állanak; Rezó Veduf hallja az esküvést, és azt helybe hagyja; de egyedül csak a' vétkesekre nézve, mert ugymond: mit tehetnek arról a' dadogó kisdedek, a' nehézkes aszszonyok, és az évek sullya alatt meggörbedtt öregek, hogy pogány sorsosik olly kegyetlenek. Rezónak ezen szavait parancs gyanánt vette a' vitézi sereg, 's ha bár

voltak is némelly morgolódo különczök, azokat is szép módjával lecsendesítette, érzékenyen eleikbe adván: hogy a' rosszszért rosszszal fizetni nem helyes, nem keresztény vitézekhez illő cselekedet, hogy a' háboru iszonyu romlást vonz maga után az ártatlan vérrel megfertőztetettekre, — hogy a' háborgók ellen amugy is mindenkor készen a' halál — hogy mind azoknak öldöklése, kik fegyver viselésre alkalmatlanok, nem egyéb, mint szántsándékkal való gyilkosság. Rezónak szivreható beszédje által csak hamar meggyőződtek erről minnyájan, 's örömmel látván ebben a' köz megegyezést, biztosan reméllette, hogy követni is fogják azt, a' mit nekik hirdetett; táborozó serege tiszteletre méltóvá lett előtte, minthogy az emberiséggel fogott kezét. Körül nézte most a' pusztaság' utálatosságát, és azt vette fontolóra, hová forduljon először is segedelmével; a' szenvedő, 's minden vagyomijktól megfosztatott szerencsétlenek lassán-lassan elől jöttek a' barlangokból, hová előbb a' kegyetlenkedők' dühe elől rejtezkedtek, és magokat Veduf seregével özsze kapcsolván, őt esdeklőleg nem annyira önnön magok' felsegállésiért, mint azért kérék: hogy szapora lépésekkel siettesse fegyveres erejét a' szomszéd-ságba, hová a' rabló Törökök bécsaptak, hogy dühösködő kegyetlenségjüket ott is éreztessék.

Vérzett Rezónak érzékeny szíve ezen tudósításra, ellenségét jól esmérte, 's nem tartott attól, hogy a' számos török-csapat eddigleni győzödelmében mint egy elkábulván, az ő kised seregét tönkre zúzza, minek előtte ez vitézséget vélek megesmértetné. Egy száguldozó kanyarulást tesz hát a' török-határokon, 's így próbálgattya erejét, minekelőtte a' pogánysággal harczkép özsze ereszkednék. A' magyar határtól nem messze lévő török-várban tartózkodott bizonyos Basa, kivel az ottani fegyveres népnek nagyobb része beültött a' magyar

földre, hogy a' rablásban ott részt vegyen. Rezónak jövetele titokban volt, senki nem hitte volna, hogy egy fegyveres csapat nem az ellenség eleibe, hanem egy népetlen tájra, induljon. Sietett Rezó a' határokon által, 's minekelőtte csak megis álmodták volna, mindenek' álmélkodására már a' Város' kapuja előtt állott; az ő megérkezését nyomba követte a' zürzavar, a' prédálásnak vége lett, futásnak eredtek a' Törökök, maga a' Basa is alig illanthatott el felcserélt ruházatban. Ezen Basának egyik ágyasától volt két fia, kiket, midőn rablásra kiindulna, magával elnem vihetett a' nélkül, hogy magát elne árulná; a' szegény aszszony térdre esik Rezó előtt, és kéri őt, hogy ha már magának életét veszi is, könyörüljön legalább két ártatlan gyermekén. — Kelj fel ugymond Rezó, én meg nem ölk sem aszszonyt, sem gyermeket, de ha uratokat itt érem, annak meg nem kegyelmeztem volna; ti nekem nem árthattok, de elviszlek benneteket magammal, hogy példát adjak az én javaimon talán még most is kegyetlenkedő sorsositoknak, miképpen cselekedjenek ők is az ellenség' földjén. A' szép aszszony még térden állva megköszöné Rezó' nemes szívűségét, azután szíve kedves zálogit, két gyermekeit Rezóhoz vezetvén, így szólítá őket: imádjátok őt, ő a' ti Istenetek — ő szabadított meg titeket, mellyen meghajták magokat a' gyermekek, és csókolták Rezó' ruháját, — ezen látományra a' szánakodásnak köny-cseppei csordultak ki Veduf' szemeiből; katonái pedig az ő parancsát pontosan tellyesítették, csak egyedül azokat gyilkolván, kik ellenek fegyvert ragadtak, fegyveres erővel tettek igazságot a' rajtok elkövetett gyalázatért, 's a' városból minden fegyvert fogható embert kipusztítottak.

Rezó azonban okosan elgondolván azt, hogy az állötzetben eltávozott Basa mindent el fog követni a' szük-

séges erő' özszeszedésére, mellyel az ellenséget hátrájából kiűzhesse; felkerekedik hát, 's bajnok seregével ismét Magyar-országba siet, magával hozván több fogoly Törököt, kiket az itten prédálók látván, igen megszeppentek azt gondolván, hogy már egész Törökország fel volna prédálva, 's hogy most őket mint végső fogyatéket fogják semmivé tenni. Még minekelőtte a' Törökök özsze szedhették volna magokat, már Rezó ár- viz gyanánt mindenfelé elöntötte katonáit, kik meggyilkolt attyokfiaiért tüzzel-vassal boszszut állottak. De ha bár idejek lett volna is magokat özsze szedni, azt nehezen tették volna, minthogy már nagyon megbátortalanodtak, 's az ellentállhatásról nem is gondolkodtak, többnyire fegyver által veszték életüket.

Most hát Rezó diadalmas fegyverével tovább indul, hogy Hazájának a' dühösködő 'Török' bérontása ellen segéd kezeket nyujthasson, azonban uttyában győzödelmén való örömét nagyon megszorítá azon hír: hogy egy baráttjának; kivel gyermek korától fogva a' legszentebb szövetségben élt, jószágán egy Török tartózkodik, ki hihetőképben az ő megérkezéséről semmit nem tudott; oda siet Rezó, 's uttyában özsze találkozik baráttjával, 's egymást által karolva hallgattya annak panaszát, minthogy felesége, gyermekei az embertelen, 'Török' kezében voltak. Rezó esmervén a' Töröknek dühösségét, nyil sebességgel oda siet, de minő irtóztató tekintet! — látta baráttjának feleségét a' szép hölgyet kardvágással meggyilkolva a' földön vérében fetrengeni, 's halva körülötte három gyermekeit; a' pogány, ki ezt cselekedte, egy lánán ült; 's dohányozva gyönyörködtette szemeit e' rettenetes látománnyal. A' mint Rezót bélépni megsajdítja, felugrik böszültt dühösséggel, 's boszankodik, hogy még egyszer keresztényt lát, kardjához kap, de Rezónak legényei csak ha-

mar megfoszták fegyverétől, 's fogollyá tevék. Ekkor Rezó, értvén jól a' török-nyelvet, így szólíta meg őt: Pogány! mit vétettek néked ezen ártatlanok? — Keresztények voltak, felel a' pogány; — jelt ad Rezó, és a' Basának felesége, 's gyermekei bélépnek; és ezek, mond Rezó, Törökök, 's én még sem ölettem meg őket; — erre meg némult az egyébberánt igen megátalkodott pogány. — A' Basa felesége testvérje volt ezen Töröknek, megtámadja hevesen bátyját, sok szemrehányásokat tesz neki, azért, hogy mindég csak a' kegyetlenségekben gyönyörködött: 's midőn őt mást is siralmas szemekkel dörgálna, semmit bizonyosabbat nem gondolt mint azt: hogy bátyja gyalázatos tetteit önnön maga, és ártatlan gyermekeinek életével kell eltörülnie; ezután Rezónak lábaihoz borul, és kéri, hogy őt előbb ölesse meg mint ezt a' pogányt, hogy így láthassa mit okozott többszöri kegyetlenségével. Nem! — felel Rezó, én sem tégedet — sem gyermekeidet meg nem ölettem, te ártatlan vagy, ha bár ő legnagyobb gonosztévő is, mert vallyon feleleveníthetem e ezeket a' te halálad által, és vissza adhatom e barátomnak azt, a' mit elvesztett? Menj te vissza a' Basához gyermekeiddel együtt, és mond meg neki: hogy ezeket én szabadítottam meg; de ezt a' megbilincselte vidd-el magaddal, minthogy igen nagy gonosztévő, nem akarom őt meg ítélni. Beszélj el a' Basának, minő irtóztató dolgot láttál; beszélj el hogy ez által meggyilkolva talátd barátomnak feleségét három gyermekeivel együtt; beszélj el: hogy ez a' gonosz ember rút tette által a' páros élet' szerencsáját megzavarta, hogy általa még te is veszedelembe jöttél ezen kisdedekkel együtt. Az emberiségnek vonása gondolom érdekelni fogja őt, hogy máskor ő is emberi módon bánjon másokkal, és az emberiségnek ezen szörnyetegét büntetetlen ne hadja. — Az aszszony által ölelte

Rezó' lábait, és ezerszer köszönte jó szívűségét; biztos késéret mellett vissza küldetett honnjába, 's véle együtt megbilincseltt gonosz bátyya is. A' Basa olvassa Rezó' levelét, irtózott az embertelen cselekedeten, a' gonosztévőt elevenen nyársra húzatta, 's fejét Rezónak által küldötte.

Szabó Nepomuk.

22.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Harminczhatodik Levél. — Polyklet Krántorhoz.

Büntetési törvényszolgáltatás. — Népgyűlések. — Védelmezők. — Kárhóztató ítélet.

Rómában egy időtől fogva, egy fontos dolog von-
ta magára a' közönség' figyelmét: egy fő ember be-
vádoltatott, hogy közhivatalában a' népet zsarolta.
Több hólnapokig csak ezen véteknek különös kör-
nyülményeiről folyt a' beszélgetés, 's a' nép, mely
a' törvénynek mind egyetlen-egy gyámolának ten-
tartására mindenkor gondosan ügyel, nyugtalanul várta
a' megbüntetést. Ugy látszott, hogy a' vétkesnek
rangja, tekintete és gazdagsága az igazság' kiszolgál-
tatását gátolni fogja; a' pörnek, minthogy igen fon-

tos volt, a' nép által kellett volna a' nagy gyűlésben megítéltetni; de a' gyanúst csak valamelly főtisztviselőnek vádolására lehetett perbe idézni, 's ezek közzül soká senki se jelentette magát; míg végre a' népnek zúgolódása a' homályban lappangó kedvezést meggyőzte. A' Praetor fellépett a' szólnoki-székre, 's kinyilatkoztatta, hogy ő ezen 's ezen napon Spurius Aquilius Proconsult, az ország' jövedelmeivel elkövetett hűségtelenségért befogja vádolni, 's felszólította azt a' meghatározott napon való megjelenésre. Illyenkor a' gyanúst megkellene fogni és őrizet alá tenni, de hogy magát védelmezni módja lehessen, elég, ha valamelly főbb rendű ember, a' megjelenés eránt kezességet vállal magára. Az illyen valaki mellett felelők vadéseknek hivattnak. Egy előbbeni katonai Tribunus illyennek vallotta magát a' gyanús részére, ki ettől fogva szabadon tehetett minden a' maga igazítására szükséges lépéseket, 's mindenek várva-várták ezen az első jelentésnél, sokkal több dolgot kívánó vádolásnak kimenetelét.

A' meghatározott napon a' Praetor ismét fellépett a' szólnoki-székre 's előadta panaszait. Mennyi rút vétkek' szövevénye, kirabolt templomok, szabadkényű adóztatás által megromlott városok, megpalcáztatott vagy vasra vertt polgárok — ezek csak legkissebbek voltak a' gyanúsra előhozott vétkek között. Ollyan időben, midőn Rómában éhség uralkodott, a' reá bízott Provinciában sietséggel gabona szedetett össze, 's hajókra rakatott, mellyek az elterjesztett hír szerint útjokban hajótörést szenvedtek, míg alattomban más kikötő helyben vissza mentek, és terhek titkon a' Proconsul által eladattatott.

Ennek hallására a' nép, melly, mikor élelméről van a' szó, mindenkor könnyen haragra gyullad, nagy zúgolódásra fakadott, 's kaczagva gúnyolta a' vétkest, ki ócska ruhában állott a' szólnoki-szék alatt. Ugy

látszott, mintha szelidséggel akart volna az árvíz gyanánt reá omló sértegetésre felelni; maga tartása csendességet mutatott; azt lehetett róla gondolni, hogy ügyének kimenetele eránt nyugodt szívvél lévén azoknak vakságát szánja, kik őt vétkesnek tarthatják.

A' bévádolás háromszor újított meg, egy egy nap' közbevetésével, 's mindenkor meghalgattak a' tanúk, 's előmutattak a' tetteket bizonyító irások. Azután egy parancsolat, melly három vásári napok alatt, az az: az elsőtől és utólsótól számlálva, tizen-nyolcz napok közbevetésével hirdettetett ki, újra előadta a' vétkest, és az arra rendeltetett büntetést. Ezen előljáró' lépése után, a' Praetor a' Consulhoz fordult, 's attól a' százankint való gyűlésnek a' rendelt napra leendő összehívását kérte, hogy ezen gyűlés a' bévádoltnak sorsát elhatározhassa. Ennek rokonai és barátjai azon egész idő alatt, míg ezek véghez mentek, tőlek kitelhetőképpen igyekeztek a' vádolót szándékának félbehagyására bírni; mert az valamíg a' nép ítéletet nem hoz, vissza veheti vádlását, 's akkor a' per akármeddig ment is már, megszűnik; mert mihelyt a' főtisztviselők, kiknek egyedül magoknak van jussok az ilyen gyűlésekben előadni, a' halgatást józnak találják, senkinek sem szabad a' dologról szólani. Semmi sem múlt el, a' mi által a' Praetort a' szándékáról lemondásra lehetett volna bírni; de az akár igazság szeretésből, akár politikából minden könnyöngést sikeretlenné tett, 's végre a' Gyűlés' napja kihirdettetett.

A' Gyűlést megelőző napon, Lucius sietett magát egyik Legió közzé feliratni; a' mi elmúlhatatlan szükséges annak, a' ki a' gyűlésben mint Római polgár voksolui akar.

Jóllehet a' Római dolgok engem nem illettek, mindazáltal még is vagy az igazság szeretés, melly minden emberrel vele születik, vagy talám annak,

hogy a' saját polgártársaimon elkövetett igazságtalanságot egy Rómaiban megbüntettetni lássam, titkos kívánása arra birtak; hogy én is óhajtottam ezen nagy dolognak kimenetelét tudni. Alig hasadott a' hajnal, midőn a' trombita harsogott. Mindenkor ezen muzsika szerszám által hirdettetik ki a' nép között a' gyűlésnek elkezdődése, mikor valamely polgár' büntetéséről van a' szó. A' jeladásra számtalan sokaság tódult össze az útszákon és piaczokon, mind a' város' minden részeiből, mind a' falukról. Nagyon sajnáltam, hogy idegen létem annak, a' mi ezen nevezetes alkalommal történendő volt, nem engedte meg tanúja lennem, midőn Lucius kívánságomat sejtván így szólla hozzám: „Kedves Polykletem, egy szándékomnak végrehajtására szükségem van reád. Siesünk a' Márs mezején megjelenni, miuekelőtte a' nép ott öszszegyül; ott fogom megmondani mit várok tőled.“

Oda értünk: sok munkások 's mesteremberek dolgoztak ott, alsóbb rendű tisztviselők vigyázása alatt, azon készültek' tevésén mellyek e'féle esetekben szükségesek. Némeltyek egy magas állást csináltak, 's arra egy Curulis széket helybettek; mások egy széles bársony posztót vontak felibe, hogy az azon ülő a' napsugárjaitól óltalmaztassék; még mások az egész Márs' mezejét kötelekkel elzárták, 's bizonyos számú embereknek üres helyeket szabtak ki.

Azok között, kik ezen munkásokra vigyáztak, Lucius megesmért egyet, ki az attyának szabadosa volt. „Édes Dávusom! így szólla ehez, örülök rajta, hogy itt talállak: ugye megmagyarázod nekem mind ezen készülteket. Én most először fogok itt miut polgár megjelenni, 's akarnám, hogy ne legyek tudatlan abban, a' mi történni fog.“ — Örömet megcselekszem, felele a' szabados; Cnejus Octaviusnak köszönöm ezen hivatalomat; szerencsémnek tartom,

hogy szolgálja voltam; 's kész vagyok fiának szolgálatajára lenni. Kezdjük el a' szemeitek előtt lévő tárgyaknál. Ez a' magas állás az Elölülő' helye lesz; ezen foglalatosságot maga a' Consul fogja gyakorolni; mert a' Praetor nem tartotta illendőnek egy olyan dologban maga itélni, mellyben úgy jelenik meg mint vádoló. Átallellenben egy kis távolyságra eme négyszegletű helyeken, mellyek kötelekkel vagynak elválasztva, a' száz kilenczvenhárom Centúriák fognak lenni, mellyek a' Római népet teszik. A' Consul és a' nép között a' vádló, a' tanúk és a' mentők lesznek; a' vádló is ott lehet, hogy biráit szánakozásra birhassa.

„Egy kevésbé távolabb, eme széles árkon túl egy deszka kerítést látsz, az ovilének nevezetik; minthogy juhok' (ovis) aklához hasonlít; ott vagynak azon Urnák, mellyekbe a' Centuriáknak minden tagjai adják voksaikat. Ezen voksok bizonyos altiszteknek (Custodes) vigyázása alatt vagynak, kiknek kötelességek a' voksolásbeli csalárdságot gátolni, 's mindjárt a' dolog' véghez menetele után, a' voksokat számba venni.

„Ha egyszer a' per elegendőképen megvilágosítatik, a' tanúk meghalgattatnak, 's a' mentő eleget tesz kötelességének, akkor a' tanácskozás elvégződik 's a' nép ítéletet mond; de hogy a' voksálás jó renddel történhessék, következőképpen megy az véghez: ha egyszer kiki a' maga Centurájában van, sors vetetik; mellyik Centuria voksoljon elsőben; az elsőleges Centuriának (Centuria praerogativa) nevezetik. Mind azok, kik ahoz tartoznak előljáróink' vezérlése alatt elindulnak, 's ama deszkahidon által az ovilébe mennek. A' hid' végénél vannak az osztogatók (diribitores) kik voksoló táblákkal telyes kosarat tartanak kezökben, 's azokat az előttök elmenő polgárok között elosztják. Ha választás van, munká-

han kiki annyi táblácskákat kap, a' hány hivatalkereső van; ha törvényt kell vagy elfogadni, vagy visszavetni, a' voksolónak két táblácska adatik; mellyeknek egyike ezen betűkkel U. R. (uti rogas) a' törvény javallatnak elfogadását, a' másika pedig ezen betűvel A. (antiquo) annak visszavetését, vagy igazabban a' régi mellett megmaradását jelenti. Ha mint most vétekről kell itélni, minden polgárnak három táblácska osztatik, egyiken A. van (absolvo, felszabadítom) a' másikon C. (condemno, kárhoztatom) harmadikon N. L. (non liquet, bizonytalanságban vagyok).

„Az ovilébe bémenvén, mindnyájan azon asztalhoz közelitnek mellyen az Urna van, 's ebbe béteszik táblácskáikat egy felvigyázó előtt, ki elkérőnek (rogator) neveztetik, minthogy mindeniktől elkéri azon táblácskákat, mellyekre szüksége nincsen. Minekutánna az egész Centuria voksolt, a' Custosok az Urnából egyenkint kiszedik a' voksokat, 's egy táblára pontokkal feljegyzik az egyforma voksok' számát. Mihelyt a' voksok' mennyisége tudva van, egy kiáltó hirdeti azt; 's egyik a' rogátorok közzül az Elölülőhöz viszi.

„Azután a' többi Centuriák hívatatnak elől egymásután olyan renddel, miut a' sorsvetés meghatározza; azok is hasonlóképpen cselekesznek 's a' munka mindaddig folytattatik, míg a' Centuriák' többsége egyenlő vélekedéssel van. Mihelyt ez magát kimutatja, azonnal illendő czeremoniával kihirdettetik, a' nélkül, hogy a' többi Centuriák' már külömben is haszontalan voksa öszszeszedettétnék.

„Ebben áll, röviden monda tovább a' szabados, az a' foglalatosság, melly most véghez fog menni. Azon fortélyoskodásról, melly a' bévádolt mellett vagy ellen gyakoroltatni fog, nem szóllok. Egy részről úgy fog az előtted festetni, mint a' Római név-

re érdemetlen; más felől pedig, mint az irigység és rágalmazás' áldozatja. A' te itéleted' egyenessége felől nem kételkedem; eleid' igazság' szeretete a' tiédet is felteteti velem."

„Feltevéseidet jövendőlés gyanánt fogadom el felele Lucius. De monda tovább: néked milyen foglalatosságod lesz itten?" — Uram! felele Dávus, én egyike vagyok a' diribitoroknak. Ezen hivatal rendszerint nagyobb rangu emberekre bíztatik; én ezt a' kedvezést csak a' Consul védelmének köszönöm; ezennel kosarat fogok kezemben tartani, 's voksos táblácskákat fogok elébbeni Uram fiának adni." — „Nem cselekednél e nekem egy szívességet, monda Lucius; mellyet soha sem felejtének el. — Kölcsönözd ruhádat ezen kíséromnek, add neki kosaradat, 's engedd meg hogy ma ez viselje hivatalodat."

Bámulván ezen javallaton, nem kételkedtem, hogy azt Dávus tüstént megne tagadná; de még is csalatkoztam. Az a' mély tisztelet, mellyel elébbeni Ura cránt viseltetett, nem engedett ellenvetést tenni." „Uram monda: ha bár nem örömet cselekszem is kívánságodat, még is engedek, csak ments meg a' Consul haragjától, ha meg találná ezen elcserélést tudni." Lucius megnyugtatta őt, 's azután felém fordulván így szólla mosolyogva: „Athéne' fia, én téged Római polgárrá teszek, 's közhivatallal felruházlak; siess hivatalodba lépni.

A' dolog' új volta által elragadtatván, és saját hazámtörvényeiről megfelejtkézvén, egészen elmulattam meggondolni, melly igazságtalan és veszedelmes lehetne ezen lépés, 's csak azt forgattam elmémben, hogyan fordíthassam haszonra tisztességes újság' kívánásom kielégítésének, ezen egyetlen-egy módját. Haladék nélkül ruhát cseréltem a' szabadossal, ki egynehány szókkal megtanított, mit hogyan kell ten-

nem, 's elment tisztitársait a' dologról tudósítani 's annak titokban tartására megkérni.

Alig voltam új helyemen, midőn Octávius a' Lictorok' nyomában megjelent; mellette egy Jósoló (augur) lévén, kinek az Istenek' akaratját kellett a' jelekből megtudni; melly czeremonia egy félre lévő sátorban szokott véghez menni. Az e'féle gyűlésekben semmihez sem lehet kedvező jelenségek nélkül fogni; ha ezek szerencsétlenségre mutatnak, a' gyűlés eloszlattatik 's mászorra halasztatik. A' Consul tellyes consuli pompában tündöklött; számos udvarló kísérekkel volt körülvéve; utánna szép renddel 's lassú lépésekkel jött a' polgárok' temérdek sokasága; mindenütt mély csendesség uralkodott, 's a' nép ezen szempillantatban birói hivatalt viselvén, annak csendes lelkiségével 's méltóságával látszott birni. A' különbözőféle apró tisztviselők, kikhez én is tartoztam, fejöknek közelgetésekor rendbe állottak azon helyen, hol annak el kellett menni; mikor előttem elment, élesen reám nézett. Ábrázatjának eddig volt komolysága tiszteletet parancsoló komorsággá változott. Én lesütöttem szemeimet 's remegtem féltemben annak meggondolására, hogy talán nyilvánosan szégyent kell vallanom. Octavius elég erős lelkű volt neheztelését elnyomni, 's megelégedett azzal, hogy tőlem megvető tekintettel elfordult, 's tovább ment. Mihelyt helyét elfoglalta, parancsolta a' Jósolónak vigye véghez dolgát: az Istenek akaratjának magyarázója félre ment az a' végre rendelt sátorba; egynéhány szempillantat után vissza jött 's azt mondotta: hogy a' jelek kedvezők. Akkor a' Consul egy kiáltó által kihirdettette a' gyűlésnek kezdődését.

Én annyira megvoltam háborodva, hogy alig vettem észre mi történt körülöttem, 's csak akkor jöttem magamhoz, midőn a' bévádolt megjelent. Nem láthattam őt megindulás nélkül; az a' bátorság,

mellyet a' mult napokban mutatott, elenyészett róla. Nem volt ő már többé az a' merész ember, ki előbb az egész népet megvetni látszott; maga tartása csupa alázatosságból állott, szemeit a' földre szegezte, 's csak bírának könyörületességétől látszott még szabadulást reményleni. Annak gerjesztésére mindent megtett; szakadozott ruhát vett magára, hosszú kócsos szakált viselt; szívbéli szorongatásának legfőbb jelül feje hamuval volt meghintve. Mellette ment megélemedett atya gyász ruhába; utánna következtek eltűnt szerencséjökre emlékeztető prémes öltözetben nevetlen gyermekei, kik a' nagy készülletet csendes újság kívánással nézték; a' legszembe-tünőbb tárgyakat egymásnak mutogatták. Az ártatlanságnak és szerencsétlenségnek ezen elégyedése mindenütt szánakozó zúgást támasztott. Mulékony érzés, mellyet a' szoros igazság csak hamar megszüntetett! Ezen gyászos kísérők, a' nekik útát nyitó polgárok, minden sorain végig mentek, 's azután a' törvényszék zsámolyánál a' védelmező mellett megállottak.

Ekkor egy Jegyző (Scriba) a' vádoló írást fenszóval elolvasta. Ebben azon tettek, mellyekkel a' gyanús már az elébbeni gyűlésekben vádoltatott; újonnan pontról pontra előadattak a' tanúknak, kik itt is mindnyájan jelen voltak, vallástételeik feljegyeztettek, 's minden egyes véteknél, az arra rendelt büntetés újonnan említettett. Minden velösen ki volt dolgozva; a' bizonyságok czáfolhatatlanok voltak, 's lehetetlennek tartottam, hogy akármelly ügyes szólnok is bátorzkodnék egy illy ügyefogyottat védelmezni; de csak hamar tapasztaltam, hogy csalatkoztam vélekedésemben, 's láttam hogy az ékesszóllás még még akkor is csudáltathatja magát, mikor meggyőzni nem tud.

A' vétkek' előterjesztése, a' népnek egy szempillantatig lecsillapodott haragját újra felelevenítette. A' védelmező ezen első felindulást elhagyta múltni, azután kezdett szóllani. Minthogy tőle távolatska voltam, attól tartottam eleintén, hogy beszédének egy része reám nézve el fog veszni; de nem sokára megszűnt ezen félelem. Fellépése komoly volt; előadása pontos; 's erős és hangos szavát a' gyűlésnek minden még legutólsó soraiban is meglehetett hallani. Szeretném egész beszédét veled közölni; de hogyan lehetne egy ékes szóllási darabot idegen nyelvben megtartani; meglegedvén azzal, hogy azt megérthettem, békét hagyok annak a' kockázásnak, hogy szépségeit egy mindenkor hijános fordítással talám eltávoztassam; 's csak azt fogom megmondani: millyen behatást tett egy értelmes emberek' gyűlésére.

Egy dicséretekkel tellyes előbeszédben a' Római népnek nagyságát, bölcsességét, nemes lelkűségét magasztalta, 's azt észrevehetetlenül a' hatalom és jószág között való viszonyoknak, ügyes említésével a' kegyelmezésre igyekezett készíteni. Azután, mikor már a' boszonzódás' első bényomásait elenyészni vélte, renddel végig ment a' Proconsul ellen felhozott tetteken. A' kényesebb pontokon sebesen elsietvén úgy látszott, mintha csak azért nem terjeszkedett volna ki bővebben azokra, hogy a' haszontalan apróságoknak elszámlálásával egy tiszteletre méltó gyűlésnek terhére ne legyen. De melly mesterséget, melly ügyességet mutatott a' bizonyító okok' megvizsgálásában. A' külömbféle vádoló előadásokban olly ellenkezéseket fedezett fel, mellyeket soha senki észre nem vett volna; a' legvilágosabb tettek is kétségekké lettek, az azon egy dologról tett vallásokban egy szó helyett más szóval való élés, neki a' tanúk csalárdságának világos bizonytsága volt; 's hogy egy vétkest megmenthetne, húsz tisztos polgárok' becsületét felál-

dozta! azután a' bévádolt tudva lévő életét környülményesen lerajzolván, melly forró részvétellel terjeszkedett ki annak az ország eránt tett szolgálatjaira vitézségének, és nemes szivűségének tetteire! Megvetvén a' veszendő gazdagságot, így szólla: a' magáéból vesztelve, adakozott 's ha néha a' köztársaság javait is tékozolta, az azért történt; mert polgár társairól saját nemes lelkűsége után itélvén, azoknak nevében azt tette, a' mit a' maga nemében tett volna. Tekintsetek így szólla tovább egy forró szeretetű édes anyára, ki dicsekedve látja maga körül számos gyermekeit; ha ezek mindnyájan egyeránt mennek a' jóság és fedhetetlenség' keskeny útján, a' szeretet keze tüstént vissza vezeti arra, az egy két szempillantatig félre térőket, 's jóságával véghez viszi azt, a' mit keménységével véghez nem vihetett volna. Róma ez a' szerető szivű anya; ő megbocsát a' vétket alázatosan megbánóknak; minden gyermekeit, még akkor is, mikor tévelyegnek egyenlő szeretettel öleli; szolgálatjaikat a' Capitolium falaira metszi fel; hibáikat pedig alig írja fel piaczáinak folyó homokjára.

„Végre egy jeles Római vétkekkel vádoltatik, mellyek alig vagnak elégtelen bizonyságokkal támogatva; én szolgálatjait juttatom eszetekbe, 's lássátok az én tanúimat.“ Akkor ruhája alól elővett két arany koronát, mellyeket a' Proconsul fiatalabb korában az ütközetekben nyert; azután azt előszóllítván, felszaggatta hirtelenséggel köntösét és sebhelyeire mutatván, így kiálta fel hathatós hangon: „Polgárok! vallyon utolsó cseppjeit is kiontjátok e annak a' vérnek, melly boldogságtokért tékozoltatott?“

Elhalgatott. Mindenfelől javalló zúgás hallatta magát; de még is úgy látszott, hogy a' nép, míg a' szólnok talentomainak igazságot szolgáltatott ki, másfelől a' bévádolt eránt is hasonlót szándékozott csele-

kedni; milly esetben ez nem mást, csak veszedelmét várhatta.

A' védelmező' meghalgattatása után egy kiáltó csendességet parancsolt a' nép között, 's a' Consul így szólla: „Rómaiak, hallottatok a' Spurius Aquilius Proconsul ellen tett vádokat, ő az ország' javait tékozolta, 's az egész nép' lételét kockára tette.

Más felől nagy tettei is eszetekbe juttattak. A' ti kötelességtek már azon szolgálatokat, mellyeket a' haza eránt tett, 's azon nyomorúságot mellyet neki okozott, 's azon veszedelmeket, mellyekkel azt fenyegette egymással összehasonlítani. Legyetek igazságosak, függeszszétek figyelmetöket Rómára, 's ítéletek.

Akkor minden polgárok tulajdon centuriájokba mentek; és sors vettetett millyen renddel kelljen voksolni. Az a' Centuria, mellyben Lucius volt, nyervén el az elsőséget, legelőször nem a' hidvégénél lévő ovilébe. Én minden előttem elmenőnek nagy bátorsággal adtam által a' három táblácskákat, 's mikor Lucius következett, annak is úgy adtam mint a' többinek; a' nélkül hogy szemeimet reá vetettem volna. Ő hideg vérrel vette el ezeket, 's mosolygott midőn látta, hogy a' felszabadító táblácskát a' másik kettőnek felibe tettem.

Minekutánna az egész Centuria voksolta, 's a' voksolás' helyes volta gondosan megvizsgáltatott, a' legöregebbik Custos fenszóval kinyilatkoztatta, hogy a' többség a' Proconsult halálra ítélte. A' bévádoltnak egy barátja ezen kezdettől méltán megijedvén azt kiáltotta: hogy menydörgést hall, és hogy a' gyülést tüstént el kell oszlatni; 's valóban az Istenek' haragjának ezen jele ha megbizonyíttathatik, elégséges is a' nép tanácskozásának félbeszakasztására. De a' Consul, sőt maga az Augur is azt erősítvén, hogy az ég tiszta és felhőtlen, mindenek által-látták ezen

baráti csalárdságnak célját, 's a' gyűlés tovább folytatott. Az elsőséges Centuria vélekedése, a' többiek nagy részének sinórmértékül szolgált: egymásután kilenczvenhat Centuria kárhoztatta halálra a' bevádoltat, öt vokolt szabadon bocsáttatásáért; ezek utánna következő viszont halálos büntetést kívánt; 's minthogy kilenczvenhét Centuria egyenlőképpen vélekedett, a' kiáltó a' Consul parancsolatjára kihirdette: hogy a' Római nép' többsége már ítelt; és hogy a' dolog elvan végezve. Mihelyt a' védelmező ezen ki nyilatkoztatást hallotta; bétette fejét Togája szélivel 's eltűnt a' gyűlésből.

Ezen szent pillanatban minden polgárok elhagyván rendjeiket, a' törvényszékhez siettek. A' Consul felkelt helyéből, 's jeladással halgatást parancsolván ezt mondotta fenszóval: „az öszszegyült Római nép, a' törvények által kiszabott forma szerint, 's az Istenek' megégyezésével, Spurius Aquiliust halálos büntetésre kárhoztatja.“ Azután a' Lictorokhoz fordulván így szóllott: „menjeteK vigyéteK fogságba a' vétkest, hogy a' törvények által rendelt büntetést szenvedje.“

Ezen rettenetes ítélet' kimondásakor, mély halgatás uralkodott a' nagy számú gyűlésben. Mindenek a' szerencsétlen áldozat felé fordították szemeiket; én féltem reá nézni; mihelyt lehetett kimentem a' gyűlésből; felkerestem Luciust, 's mind a' ketten megköszönvén a' szabados' emberségét; siettünk még a' Consul megjövedele előtt haza érni. —

S. K. J.

23.

IGAZSÁG és TÉVEDES.

Ha eszmélkedésünkkel az emberiség történeteit, viszontagságait, és iparkodásait fontolgatjuk; olly valami ösztönre találunk az emberi természetben, melly hatását a' gyermeki kortul egész sírig terjeszti, melly mindent magának tulajdonít, mert mindent erre építve lenni állít; ugyan is, alig fejledez a' zsenge kor, már kérdéseivel ostromolja mind azokat, kik körülötte járdalnak, már bémerülni akar az okozatok' tárába, mellyben hogy annál kellemetesebben tartózkodhassék, és magának némű némű elveket szerezhessen; az okokruli kérdések egyik a' másikat váltják fel — meglegedetten halja a' gyenge gyermek dajkájától, hogy a' csillagok mindannyi lámpássai a' Mindenhatónak, mellyekkel reánk világít, ne talán a' setétség' örvényében éltünket veszedelmeztessük; meglegedetten halja; hogy a' villámlások, és dörgések az Isten' haragját némelly rosz emberek eránt jelentik; ő azomban félelem nélkül látja és halja azokat, mert szíve ártatlan, mert még rosz nem is férkezhetett hozzá, még elégedetten halja láthatárunk' kéjéről, hogy az gyámja, és menyezetje az égnek — nem értél még meg gyenge kor az alapos igazságra! ha halanád is, néked eleget nem tenne, mert nem értenéd! örömmel haljuk mindazonáltal kérdéseidet, mert azokkal igazság után szomjúhozó lelkedet nyilvánítod, — sördül

a' gyermek, örömmel halja a' természet' munkálkodásait maga mivoltában; vágyódva halja az emberi nemzet' történeteit, vidáman munkálkodik kiszabott körében, csak hogy eleget tegyen a' felfogott reményeknek, 's magát érdemesítse arra, hogy őt azok, kik most kimívelődésén munkálkodnak, valahára munkás polgár társokká elválolják — a' gyermekből ifjú lesz — 's már önnön' szemeivel akar látni, a' bévett elveket szemlélgeti, 's némellyiken örül, hogy gondolkozása módjával megegyeznek, némellyeket mosolyogja, mert csak zsenge korának lehettek vezető fonalul, némellyeket kétségbe hozza, mert se tagadni, se tökéletesen elfogadni még nincs elegendő oka, 's további fontolgatása tárgyául veszi őket, másokat mint megrendíthetetlen alapokat élte' vezéreinek fogadja; azonban fontolgatásai nagyon egyoldalúak, könnyebnűek, darabossak, mert a' komolyabb eszmélkedést gátolja az érzékiségnek e' korban leghevültebb pözsgése, melly míg le nem lohad, az igazság után vágyó lángja lobog ugyan, de el el lankad, egészlen még sem alszik el — végre a' heves ifjú partra száll, szerzett ismérteiből, tapasztalásiból tudományos rendszert alkot magának, tudományos határkörét kijegyzi, eszmélkedése szabadabb szárnyra kel, túl hat az érzéki tárgyakon, izzadt homlokkal tölti el nappalát, 's ezt még éjjeli nyugalmából ellopott néhány órákkal is toldogatja; 's mi a' fáradsága gyünölcse? az igazság, és ezen alapult csendesség — elkorhad végre a' testel az érzékiség, melly az igazságnak annyiszor volt akadályára, a' lélek szabadabb hatásra készül, 's itt hagyja porteremét, felszáll az igazságok' kútfejéhez, alkotójához, 's a' mi után annyira szomjúhozott; elérni. Egész éltünk tehát szünteleni buvázkodása, kémlelése és szakadatlan találgatása az igazságnak.

Hogy nemünk minden iparkodásának kitűzött célja az igazság, bém bizonyítják könyvtáraink, melyek mik egyebek? mint az igazságra vezérlő utaknak kiegyengetések, igazságra vezérlő kalauzok, a' kémlelődőknek világító oszlopaik; ugyan is mondjunk köszönetet elhunyt atyáinknak, kik a' felfedezett igazságokat magokkal sírba vinni nem akarták, hanem rólunk is unokáikról gondolkodtak; így gondolkodnak a' most velünk élő koszorús íróink is, kiknek érdemeit csak a' jövődő kor fogja megismérni és koszorúzni, mert ezek nekünk most ugyan világítanak, 's mi a' meggyujtott világnál örömet járkállunk, de a' világosság miatt a' világítókat nem vesszük elegendőképpen szemügyre. — Valóban nagy boldogsága nemünknek az, hogy polgár társaink a' felfedezett igazságokat elrejtett kincs gyanánt nem tartják önmagoknak, mert ez által nemünk mindenkor fellyebb hallad, és csak így lehet lelkünknek tulajdona a' tökéletesébülés, 's miben áll ezen tökéletesébülés? abban tudniillik, hogy napról-napra boldogabbak, és jobbak legyünk; pedig mind a' boldogságnak, mind az erkölcsi jóságnak alapja az igazság, ezt bémutatni nem szükséges, mert elegendőképpen hirdeti a' színlett boldogságnak változékonysága, ugyan is a' bitang elveknek csak fattyú sarjadékai lehetnek; elegendőképpen nyilvánítja a' képmutatóknak korcs serege, mély néha az erkölcsöt hazudja ugyan, de a' levont álarcza czudarságát annál inkább kitünteti; nincs tehát boldogság, nincs erkölcs igazság nélkül. Az igazság azon rendíthetetlen oszlop, mellyen az erkölcsiség és boldogság nyugszik: ha az megrendül, szomorú romjai látszatnak ezeknek; ha az igazság nem világít, éltünk' legsűrűbb setétségben kínlódik; boldogtalan tehát az az ember, kinek az igazság' fáklája nem világít, kit annak heve nem melegít, ő néki azon boldogtalan sors jutott, hogy szüntelen

setétben botorkáljon, 's fosztva légyen azon örököktől, mellyek egyedül az igazságnak szülöttjei. Hol tévedés és előítélet uralkodik, onnét számkivettett az élet jólléte; az igazság fő célja minden eszes lénynek, ez egyedül alapja csendességünknek és boldogságunknak.

Megérdemli tehát az igazság, hogy felfedezésében se időnkkel, se fáradságunkkal ne fősvénykedjünk, ki minden erejéből keresi azt, megérdemli, hogy bölcsnek neveztessek, és csak egyedül az érzi emberi méltóságát, ki az igazságnak létünkre boldogító befolyását megismeri; de éppen erre szükséges az elcsüggedhetetlen erény, és a' rendülhetetlen lelkeség, mellyek nélkül az emberek között sokan szűkölködnek; egy része az embereknek csekély értelmi lehetőséggel bir, melly nélkül a' legfontosabb igazságok rejtve maradnak, egy részének nincs bátorsága a' felfedezőtteket mindenek előtt nyilvánítani, nagyobb része értelem és bátorság nélkül botorkál bölcsőjétől fogva egész sírjáig. Ki az igazságok' véghetetlen országában tökéletesebbülni akar, azt az okos észnek, isteni hitvallásnak és tudományoknak kell kormányozniok; annak ezekben mindenét kell fellelnie, mellyre bátorság, munkásság, erény, és lelkeség kívántató.

Jöllehet az igazságok' országa határtalan, azonban azzal még sem dicsekedhetik senki, hogy valami új igazságot talált volna fel, mert az igazság nem találtatik, hanem felfedeztetik; az igazság, az értelmi tehetségek, mély belátás, előítéletektől ment eszmélkedés, hosszú tapasztalás és józan ítélet által jön napfényre, ki valamely elismért, elcsavart, vagy homályba burkolt igazságot felfedez; nagyobb jót tesz az emberiségnek, mint az, ki fegyvere által országokat hódít és alkot, mert a' földi birodalom elébb utóbb romjait siratja; az igazság' országa pedig elenyészhetetlen. A' tiszta, szilárd, és részre nem hajló igazságszeretet szüntelen azon mun-

kalkodik, hogy az értelem és szív öszszehangzásba jőjön, mert az isméretek és érzelmek nincsenek mindenkor öszszetartó szövetségben; a' fellengező ész, ha kicsapongó érzelmekkel bokrosul, boldogtalanságot áraszt maga körül, mert ő látja ugyan az igazságot, de annál veszedelmesebben csavarja azt el érzelmei' vadsága miatt, és így elcsavarttan nyújtja által gyengébb béléltású polgártársainak, kik a' csalódást csak akkor veszik észre; midőn már megorvosulhatatlanok sérveik, és elkerülhetetlenek veszteségeik; ugyan azon egy virág kehelyből a' fűrgé méh mézet, a' pók mérget szív; így az igazság is a' szelid érzelmü kebelből, mint egy boldogságot árasztó fény lövöllődik ki; a' vad érzelmü szívből pedig, mintegy öló gyilk rándul elő, melyly sebet terjeszt maga körül.

Gyakorta nagyobb bátorság kivántatik a' felfedezett igazságnak nyilvánítására, mint erőltetés a' felfedezésre, mert sokan nem örömet halják azt, ha nem másért csak azért is, hogy az eddig megrögzött gondolkodások' módját zavarja. Az igazságnak kimondása nem megszólás, 's azt az ember nem gyűlöli; kinek ki meri mondani az igazságot, mert ez előleges bizodalmat kíván; a' hol pedig közös bizodalom uralkodik, onnént távol van a' gyűlölség, de ezt az emberek el nem akarják hinni, inkább tömjéneztetik magokat hízelkedésekkel, álnok képmutatással, jól lehet ezek mint a' tömjénezőnek méltóságát karczolják és tapodják; de az önszeretet tarka leplével eltakarja a' karczolászt; hálogot húz a' lelki szemre, ne talán a' sérvet lássa, és önlétét megismérje; tetszik tehát az önszeretetnek a' bitang tömjénezés, sőt néha lététől is megfosztja. Különös egy lény az ember, ha feje és szíve meg nem egyeznek; önön magát csalodásba és tévedésbe hozza; 's kellemesen andalog ezen bitang várában, sőt öröket rendel, tudni-

illik a' maga megbízottságot, és a' tudatlanságot, mellyekkel az igazságot mint egy békételen vendéget magától örökre számkivesse; 's inkább a' fattyú gyönyörökkel tölt poharat üritgeti aggodalmak között, mint a' valódi boldogság' serlegét, mellyet csak az igazság' folyamjai tölthetnek meg, nyugalmas csendességgel ízlelje, jobb kedvel járdal a' setétségben; hogy bagolyként öldökölhessen az ártatlanokat, mintsem hogy az igazság' világánál ön szívének szennyét lássa, 's maga előtt szégyenüljön, — azonban az igazság' világa, valamint boldogítja a' józanokat, szintugy üldözi a' czudarokat; mert ha bár fátyolt tartanak is elejbe, által tör mindazonáltal, 's mérget vegyít a' képzelt gyönyörök' poharába, melly lassú, de még is élénk hatással boszulja meg ellenségeit; 's így ki megtagadja igazság után szomjúhozó természetét, szunyadozhat ugyan egy darabig szenvedélyes ágyában, de annál kínzóbb lesz felébredése; mert az elnyomatott szikra annál élénkebben harapózik szíve környékén.

Igaz, hogy az olly igazságnak kimondása, melly valami létalkotmánnyal ellenkezik, nagy veszedelmet hozhat a' kimondóra; mert sokan egyedül a' fonák létalkotmánynak köszönik szerencsés helyheztetésöket, ha annak fonáksága napvilágra hozatik, az egész nyer ugyan, de némelly bagolyként a' setétség' homályában boldogulók a' világosság' fényétől nyilaztatnak, sebesíttetnek, sőt néha le is verettetnek, azért félnek az illyes fénytől, 's zsarnök iparkodással szövök a' setétség' ármányos fátyolját, melly ellen, ha az igazság' hősse egy élénk szikrát vetni merne, merészségének díjjául megvetést, eltiprást, sőt örökké tartó kínt aratna magának, az illyes igazság' szekerét nagyon kényesen és vigyázva kell kormányozni, mert máskülömben a' kormányozó Phaeton' sorsára jutand, ki a' napszekerét mind maga, mind világ' veszedelmére vezérlé; azonban mindenkor voltak

az igazságnak hősei, úgy annyira, hogy talán egy alapos igazság sincs, melly vérrel ne volna megpecsételve. — Nemünknek az a' boldogsága, hogy az ilyen áldozat szintannyi magva az életfájának, melly a' jövődőséget táplálja éltető gyümölcseivel, 's a' háládatos emberiség illy bajnokoknak oltárt emel szívében, mellyen az örömkönnyek, háladó érzelmei, és a' hív emlékezet legillatosabb tömjénként illatoznak. — A' márvány-oszlopok, pompás sírkövek, mellyek némelykor az emberiség' elenségeinek is emeltetnek, elenyésznek, de az érzelgő szívekben emelt oltár; minthogy az igazság gyémantjaiban alapul, soha el nem enyészhet.

Az igazságnak próbakövét keblünkben hordozzuk; mert azt az Alkotó belénk oltotta. Az igazság az, mi bennünket magunkkal megegyeztet, az igazság az, mellyel magunkat 's körüllevőinket tisztábban és világosabban értjük; az igazság az, melly a' homályt elszéleszti, a' titkot kinyilatkoztatja, melly bennünket erősít, felemel, vigasztal és megnyugtat; az igazság nem csak egy mulékony kellemet gerjeszt, hanem olly erős alapot alkot, mellyre csendességünk és nyugalomunk templomát építhetjük, és azt általa minden viszontagságok, veszedelmek és csapások ellen védhetjük; az igazságnak köre tehát magában foglalja a' bölcsességet, józanságot, öszszehangzást, czélerányosságot, kölcsönös viszonyt, szóval a' létező lényeknek lét', és ható alkatját. 'Elöttem ezen mőndottak határozzák bé az igazság' körét, mellyen kívül meg nem állhat; 's így ha valamely vélemény magának zsarnokul akarná tulajdonítani ezen szent nevezetet, az említett próbakőre kell vetni, ha ki nem állja, mint bitanglót megvetésre kell kárhoztatnunk. — Néha-néha az illyes vélemény lábra kap, 's varázsló erővel békóba hajtja a' vigyázatlanokat, néhány perczetig tartó nyugalommal kínálkozik; de midőn alapos

csendességgel akarná birni az emberiség, akkor tünteti elő tévedő szárnyait, 's a' rajta repülőket örvénybe sodorja. — A' valódi igazság el nem enyészhető, így a' boldogság is, melly reá épül örökös; a' mulékony boldogság tehát csak véleményre épült, a' vélemények' kóholmányait pedig az idő eltörli; a' természet' igazait ellenben napról-napra megerősíti.

Az igazságot minden bizonnal felleljük, ha azt álhatatosan és józanan keressük; az álhatatosság alapítja meg az elveket, a' józanság találgatja ezeket, az álhatatosság építget azokra, a' józanság próba-köre teszi az épületet, az álhatatosság védi azt, a' józanság, ha meg nem álhat, ki kel ellene, 's végre a' józan álhatatosság csak azon elveket tartja meg, mellyek a' szoros birálaton keresztül mentek, mellyekre azután bátran épít; mert ha a' kútforrás tiszta, tisztán adja folyamjait is. Az igazság buvárjának az egész természet nyitva áll; melly ámbár rejtve tartja kincseit, de éppen ez által nyújt alkalmatosságot a' tiszta és salagtalán kincsnek kikutatására, 'mert ha a' tévelygés' és az igazság' anyagját egy miután hordozná; könnyen megtörténhetne, hogy vegyülten fog-nánk fel őket, pedig az igazság semmi vegyületet meg nem szenved, most azonban a' józan eszmélkedés, a' részre nem hajló ítélet, a' szorgos tapasztalás mélyen behatván a' természet' teremébe, tisztán, és salagtalánul hozza napfényre a' keresett kincset. Az igazságnak ítélő birája a' józan ész, természetünket kell tehát először ismérni, mert ha a' bírói széket nem ismérjük, hogyan járulunk hozzá? vagy mit viszünk eleibe? ha nem tudjuk, mennyire terjed hatósága? a' tiszta érzelmek adják fel a' tárgyat, mellyek ha megegyeznek az ész' parancsolatjaival, tétovázás nélkül kimondatik az ítélet, mellyet mint igazságot kell tekintenünk. A' józan ész ítéleteiben nem daczos, nem dagályos maga meghittségé-

ben, magának kirekesztő elsőséget zsarnokul nem tulajdonít, megisméri határozottságát, azért is egy fentebbi bírói szék előtt örömet megalázza magát, ha itt ítéletei helyben hagyattnak, tántoríthatatlanul védi azokat; ha fényt kap segedelmére, mélyen imádja azt, 's véle párosulva terjeszti az igazság' országát. Ha illy úton annyira mentünk; hogy már magunkról, természetünk állapotjáról, Alkotónkhoz, világhoz, 's embertársainkhoz csatló viszonyról, földi létünk' céljáról, földi pályánk' bevégzéséről halhatatlanságunkról, és a' jövődőségről birjuk az alapos elveket, birjuk bizonynyára azon fontos igazságokat is, mellyek életünket világító oszlopként vezetnek, tehetségeinket munkásságba és erőbe helyeztetik, szívünket vigasztalással, bátorsággal és csendességgel betöltik; értelmünket nem csalóka, hanem csalhatatlan fényvel vezérlik; szóval oda juttatnak, hová szívünk és lelkünk öszszehangzó vágyódással juthatni kívánnak.

Ámbár az eddig mondottak' bizonyosságáról senki nem kételkedhetik; mindazonáltal nem tagadhatjuk, hogy tiszta, szilárd és részre hajlatlan igazság szeretet az emberek között nagyon ritka. Vannak olly emberek, kik minden módot arra fordítanak, hogy az igazságot elnyomják, vannak kik azt legalacsonyabb célokból megtagadják, meghamisítják 's elfedezik, vannak remegő rabellek, bérszolgák, és elvetemedett képmutatók, kik emberi tekintetből, vagy nyereség vágyból tulajdon meggyőződésük ellen elárulják, sokan lomhák és elijednek a' nyomóssabb eszmélkedéstől, sokan az igazságot csak azért is, mert igazság, 's így zabolátlan érzékiségeknek nem kedvező, gyűlölik; némeltyek csak az érzékiekben találják gyönyörűségeket, 's mind azt, a' mi értelmi, kellemetlennek találják; mások megelégesznek a' mények' felületes ismérésében, mélyebb vizsgálódásokba pedig nem ereszkednek; mások a' kalandozásban, 's

rendkívüli gondolatokban helyhezteszik felsőségeket, 's örülnek, ha az igazság' ellenére magokat szabad lelkeknek neveztetetik; vannak pártosok, kik csak tulajdon felekezetek' véleményeit gondolják jóknak, kigunyolják ellenben a' másik felekezetnek legjózanabb állításait; vannak kik a' korszellem' elpuhult fiait majomképpen utánozzák, 's mind azt, a' mi a' pulyaság' gyáva hangjával özszeütközik, gúnymegvetéssel üldözik, szóval: vannak, kiknek mindegy akár járjanak embertársai az igazság' boldogító fényében, akár a' veszedelmeztető setétségben botorkáljanak. Ezekből csak az tetszik ki, hogy érzékiségünk legnagyobb ellensége az igazságnak. Az indulatoskodás, melly által érzékiségünk magát nyilvánítja, nem igazságot, hanem csak kielégítést hajhász; azért, ki bennünket meg akar csalni, először érzékiségünket ingerli szeszélyes cselvetéseivel, melly ha felingereltetett, veszedelmére is vakon rohan; mert a' vérnek zajos hullámjaiból szükségképpen fellegek támadnak, mellyek az igazság' fényét béhomályosítják; melly homályt az értelmi tehetség addig el nem széllesztheti, míg az érzékiség' zajlása le nem csillapul.

Az érzékiség mindeniknél megkülönböztetett sajátssággal mutatja ki magát az igazság ellen; ennek az értelmét lomha, amannak élénk ingerjeivel homályosítja meg; ezt haszonvágygyal, amazt testi gyönyörök' hajhászásával tompítja el; amazt a' faragatlanság, emezt az elfinomodás taszítja vissza; itt a' nyomorúság, ott a' jóllét tesz akadályt; itt a' kicsapongások' fullánkja, ott az elfogultság' homálya vet gátot; igen sokaknál már a' tévedő nevelés' férge rágicskálja a' fejledező igazság' gyökeré, mert némellyeknél csak a' testi nevelés vetetik szemügyre, a' lelki pedig parlagon hagyatik; mások csak a' pulyaság' karjain ringattatnak, 's már korán elkenyезtetnek; mert kik veszik körül zsenge korában

sok kényes uraesot? mint a' legalacsonyabb hízelkedők; a' testi gyönyöröknek bérszolgáik, a' pulyaság' mesterei, a' hiuság' vadászai, szóval az igazságnak becsmérői, különös e tehát? ha az illy uracs kikelvén bölcsőjéből, csak a' hízelkedőket halgatja; utálja pedig azokat, kik néha talán vigyázatlanul egy két igazsággal elő mernek állani; mi különös? ha szüntelenül csak a' testi gyönyörök után vágyódik, és csak az érzékiség' rabjait választja társaivá, gúnyolja pedig az erény' szószóllóit, különös e? ha a' pulyaságban egész gyávaságig elmerülve fetreng, különös e? ha gondolkodása módjában, beszédjében és cselekedetében, csak hiuság uralkodik — vagy talán a' természetet vádoljuk? hogy az ilyenekben az igazság' ösztönét nagyon gyéren oltotta — ne kárhoztassuk a' természetet, ez édes anya; hanem a' tévedő nevelés tapodta meg ápolgató karjait, és gátolta meg boldogító befolyását, és így lett az édes anyának mostoha gyermeke — hiában útalunk arra, hogy a' nevelőnek hivatalja a' gyenge gyermeket az igazság' útjába bévezetni; mert bár mint törje is az magát, némelly ócsárlóknak, kik a' gyermeket körül veszik, rózsá párán nyujtott bitang édességeik, mélyebben behatnak az egészlen érzeki gyermekbe, mint a' józan nevelőnek legnagyobb iparkodással előadott elvei; mert hogy az igazság' fénye legyen vezér fonalunk, nem elég az igazságot hallani, elménkben fentartani, hanem szükséges azt szívünkbe vésni; szóval sajátunkká tenni — a' megtanult, de sajátunkká nem tett igazság, igazságnak nevét meg nem érdemli; hasonló ez a' festett világossághoz, melly valóban nem világít, hasonló a' festett tűzhöz, melly nem melegít, hasonló egy kétes útonálló útmutatóhoz, mellynek mutató jelei már nincsenek, az illyes igazságok csak a' szívnek felületén feküsznek, de bé nem hatnak; 's illyenek a' legjobb nevelőnek is elvei, ha azoknak

béfogadását a' rossz példák, vagy az elcsavart finomság és kecsesség mételyei gátolják; mennél jobban eltávolzik a' nevelés az együgyű természet' útjától, a' nevendek annál távolabb esik az igazság' országától; pedig millyen a' zsenge, olyan az érett kor; mert millyen az alap, olyan az épület. Ha tehát az igazságnak országát terjesztetni, a' tévelygő utakat pedig gátolni akarjuk, az érzékiséget úgy kormányozzuk, hogy ez az észnek parancsától függjön, nem pedig hogy az ész annak pulya ágyán szunnyadozván, vélünk azt is elfelejtse; hogy emberek, az az: nem csupa állati lények vagyunk.

Azonban akármiképpen iparkodjunk is az igazság országát terjesztetni, alapítani, és erősíteni; mindazonáltal az ohajtott pontot földi éltünkben soha el nem érjük, az elfogultságoktól szabad ész sokat tehet ugyan, de még létünk határos az állatiságtól, tökéletes, zavarhatatlan és tellyes tisztaságu fényünk fel nem derül; sőt mindenkor nagy szerencse az, ha a' homályon győzedelmeskedik — emberek vagyunk, tehát a' tévedés határozott természetünkkel nem ellenkezik, eltévesztjük tehát gyakorta az igazság' ösvényét, de a' józan bölcs, a' vezérfényt szüntelenül szeme előtt tartván újra bé talál; 's ezen járdal, míg újra egy kétes ösvény homályt nem borít szemeire; hullámként hanyattatunk, míg az örökkévalóság' kapuja meg nem nyílik, 's a' fáradhatatlan vándorokat kies teremébe bé nem fogadja. Valamint az erkölcsök' országában legjobb az, ki legkevesebbé vétkes; úgy az igazságokéban legbölcsebb az, ki legkevesebbé tévedez; tudván azt, hogy e' földön az, a' mi nagy, felséges, tökéletes, józan, szép és igaz, későn ver gyökeret; lassan fejledez, lassabban virágzik és legkésőbb hozza gyümölcsét; azonban egész század' iparkodásait egy dölfös zivatar tönkre teszi, 's majd csaknem megsemmisíti, — gyomláljunk, irtsunk, épít-

tsünk, jobbítgassunk, csak azt tartsuk szemeink előtt, hogy emberek vagyunk; 's hogy kívülünk más embertársaink is, kik szintugy; mint mi emberek, élnek; ha ezen elv vezérli cselekedeteinket az igazság országában lassan lassan, de még is hathatósan elébre haladunk.

Körmeny Camáll.

24.

Scittyákhoz Erdélyben!

Fényes a' Scythia Nemzet
 Mint a' tanú Napkelet,
 Benne az éles elme,
 Fél világnak félelme.
 Scythának minden míve,
 Tiszta lelke, jó szíve;
 Gondolod földi, benne
 Nemzetiség nem élne?
 A' Scythának fegyvere
 Hét ördögöt megvere;
 A' merre ő csak tekint,
 Mind annyi menykövet hint.
 Csillog villog a' kardja,
 Mint az ég' boltozatja;
 Achillesi ereje,
 Emberiség' védlője.
 Áldjon meg a' Teremtő,
 Magyar, Székely, Egykettő;
 Fogadd e' kis éneket
 Fényes dicső kis Nemzet!

B. J. J.

F O G L A L A T.

Tizedik Füzet. — Octóber.

	<i>Lap.</i>
1. MÉRÉY MIHÁLY Nádori Helytartó' képe. (<i>Debreceni Bárány Ágoston.</i>) - - - -	723
2. Analogia. — (<i>Udvardy János.</i>) - - - -	729
3. M. Fábius Quintiliánus' ékesszóllási oktatásaiból a' X-ik könyv' I-ső Része. (<i>S. K. J.</i>) - - -	745
4. A' Római Történetek' veleje. Entropiusból. VII. Könyv. — (<i>Folytatás.</i>) - - - -	778
5. Némelly jegyzések a' Battasokról. (<i>C. J. K.</i>) -	795
6. A' Gondviselés' különös játéka. (<i>N. P.</i>) - -	797
7. Kisfaludy Károly' halálára. — (<i>Pataki János.</i>) - Az én Dicsőségem. — <i>Fogarasy János.</i> — Barátomnak tanacs. (<i>B. J. J.</i>) - - - -	798 800

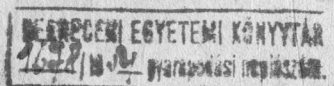
Tizenegygyedik Füzet. — November.

8. Smith Angoly-Kapitány' életleirása, jeles nagy vitézsége Székesfehérvárnál, rettenthetetlensége 's különös történetei a' föld' négy részeiben. <i>Folytatás.</i> (<i>Homonnay Imre.</i>) - - - -	801
9. Levél-töredék a' Literatúra' ügyében. (<i>N. A. Kiss Sámuel.</i>) - - - -	809
10. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. — Harminczötödik Levél. — <i>Folytatás.</i> (<i>S. K. J.</i>) -	820
11. Nemzeti egyetértés. — (<i>Udvardy János Egerből.</i>)	832
12. Válogatott darabok az Ánglus szemlélőből. Időnk-re 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által. — (<i>Folytatás.</i>) - - - -	844
13. Az Eddystonei világító torony. (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	859

14. Küszködés, a' Tudomány, Szerelem, Had, és Bor' kedvellői között. (<i>Hrabovszky Pál.</i>)	869
REGE, Lajos és Lilla. — (<i>B. J. J.</i>)	878

Tizenkettedik Füzet. — Deczember.

15. Toldalék-észrevételek, a' magyar nyelvet tárgya- zó értekezésekhez. — (<i>Udvardy János Egerből.</i>)	881
16. Valogatott darabok az Anglus szemlélőből. Időnk- re 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság ál- tal. — (<i>Folytatás.</i>)	887
17. A' Római Történetek' veleje Eutropiusból. VIII. Könyv. — <i>Folytatás.</i> (<i>S. K. J.</i>)	895
18. Két új Egyesületek a' Szász - Weimár - Eiszenáki Nagy-Herczogságban. (<i>Némethy Pál.</i>)	910
19. Gusztáv Adolf' kétszázados ünnepe. (<i>Némethy Pál.</i>)	915
20. Aspásia. (<i>Szabó Nepomuk.</i>)	919
21. Az elfojtott boszszuállásnak nemes példája. (<i>Sza- bó Nepomuk.</i>)	928
22. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. -- Har- minczhatodik Levél. — <i>Folytatás.</i> (<i>S. K. J.</i>)	933
23. Igazság és tévedés. (<i>Körmendy Camill.</i>)	946
24. Scittyákhoz Erdélyben! (<i>B. J. J.</i>)	958

Nyóltzadik évi Folyamat.

KASSÁN,

Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtató-Intézetéből.

Minerva 4de kötet 1832.

Körmendy	18. Junius	Borovszky
Borovszky	2 ^a Julii	Ramenshofer
Ramenshofer	9 Julii	Eder
Eder	19 Julii	Holzer
Holzer	25 Julii	Sarkányi
Sarkányi		Mama
Mama	27 Julii	Lehoczky
Lehoczky	20 Oct.	Breuska
Breuska		Körmendy

Tudósítás,

a' F. M. O. Minerva Folyó-írás' 1832^{di}k eszt.
és 8-dik évi folytatásáról.

Tiszteletre méltó Olvasó-Közönség!

Mint a' szörnyű erőszaknak végre csakugyan meghódolt kissebb szerencsésű de dicső bajnok-szellemű Syracusea piatzán a' durva római katoná, a' méjj gondolatokba merült Archimedest megháborítá, szentségtelen lábaival véd erőmiveket teremődni készülő 's a' porba mélézött firkált Figuráit eltörlé, letiporá, gyilkos kezével életét a' hajdankor első Geometrájának eloltá; így egy magas elme számtalan embrióit érettségre jutni és születni nem engedvén, a' tudományos világ' míveltségét hátráltatá, 's az egész emberiségnek nagy kárt okozá; úgy lépé-meg az Á'sia barbarus vidékeiről érkezett dühös Cholera tavaly, mívelt Európánkat közelebb édes Magyar Hazánkat, bút bánatot a' szívekben, zavart rendetlenséget hagyván maga után az öldöklő Angyal, mind a' Polgári- mind a' Tudományos - Intézetekben.

Bézáródtak a' főbb Törvényszéki Paloták is, kiköltek székeikből a' Birák, látván hogy a' mennyei hatalom inti, látogatja, dorgálja bűnös népét a' természet útján. A' Haza bölcs és tudós Rendjei a' közjót elő mozdítani, a' Jelenkor' szelleméhez illő törvényeket hozni, tanácskozni, össze nem gyűlhetének. Mint az ölyv mikor lecsap, a' Majorba rémulve futkosnak ide 's oda a' tyúk' csirkei; úgy oszlottak a' Minerva gyámfiái a' tanulók, szertesét iskoláikból remegve, midőn a' pusztító nyavalya a' közel Megyéke 's Városokba beütött. Ki-

húllonga Tudósaink kezükből az író-tól, 's hóldnapok folytak-el, míg ismét reszketve író-aszta-laikhoz ültek; sőt fájdalom! sok elgyengültek vallást tévén a' könyveket irt böles Salamonnal, hogy: minden hijjábavalóság 's megismérvén az Evangyéliommal: hogy egyy a' szükséges dolog (t. i. a' vallásosság) lehajták tálentomos fejöket, 's kibocsáták szép lelköket. —

A' fellyebb mondottak talán elég mentségül szolgálván; a' Minerva Kiadója csak most nyujthatja még a' majd három hóldnappal elkészett tavalyi 4-dik Kötetjét 's egyszer'smind; alázatos tisztelettel jelenti, hogy az 1832-*ki* első kötetje Minervánknak ezentúl nem sokára elkészül, és ha a' kegyes Ég életünknek kedvezend, e' nehéz pályát a' Magyar tudományos világ' hasznára megújított erővel ezután-is folytatni szándékozván, ujjabb meg ujjabb becses tartalmu kötetekkel kedveskedni fogunk. —

Teljes bizodalommal megkérettetnek továbbra Honnunk' minden rendü tudós Iróji, kiknek édes anya-nyelvünk' előmozdítása valóban szíveiken fekszik; — ezen szent célunkat, — e' honi ügyet, ezután is becses munkáik' beküldése által segélgetni ne terheltessenek.

E' Folyó-írás' kezdete olta megjelent minden esztendei Negyedeket akár külön, akár összesen Kassán, a' Kiadó' Könyvárújában meg lehet szerezni. Az 1832-ik IV. Kötetek' előfizetési árra szabad Postán-küldéssel, {medián nyomtató-papiroson hat, az az: 6 Rft. — Velín-papiroson 10 Rft. ezüstben. — Kassán a' Kiadónál, távolabb helyeken pedig minden Cs. Kir. Posta-hivataloknál ugyan a' fellyebb kitett áron lehet előre-fizetni; mivel a' Fels. Aerárium' részire itt helyben a' küldés' takszája letétetik. —

Kassán, Böjtmás Havában 1832.

A' Kiadó és a' Red.

**A' Minerva' kiadójánál Kassán, a' malom-
útszán 355-ik szám alatt lévő házánál,
egyéb közhasznú, Oskolai és Imádságos
könyveken kívül, e' következők is
találtatnak és ezennel ajánltatnak :**

- A**dolf és Hedvig, vagy az Indulatok' szelvényei. Kassán, 36 xr.
Az emberi józan elmének első gyakorlatai 8-vo Kassán. 12 xr.
A' Tokai bornak természetéről, szűréséről és forrásáról, egy föld természeti tulajdonságot magyarázó Toldalékkal. 8-vo Kassán. 12 xr.
- A' jó Gazda ember, vagy is olly hasznos Könyv, mellyben a' szorgalmatos és gondos Gazdáknak számokra, házaik és gazdaságjuk körül fordulandó hasznos dolgok feljegyeztetnek. Fekete Gergely által, 20 xr.
- Aranka György, a' Keresztyén léleknek halál' félelmei ellen való Orvosságai 8-vo. 1 fl.
- A' Protestáns közemberek' Olvasó - Könyve 8-vo. 20 xr.
A' tisztésre vágyóók. Vigjáték 2 Felvon. 20 kr.
A' szép Uránia Amerikában egy érzékeny Játék 3 Felvonásban. 20 xr.
A' Horáziusok és Kuriáziusok. Szomorú Játék 5 Felvonásban. 20 xr.
- Atila és Buda Tragoediája 5 Felvonásban 20 xr.
Az Androszi Leány. P. Terentius Afer' Vigjátékja 5 Felvon. 8-vo Kassán, 1829. 20 xr.
- Adeline. Egy érzékeny Rajzolat 8-vo. Kassán 1832. két Kötet szép Rézmetszéssel. 1 fl. 12 xr.
- A' bujdosó Leányka. Rézmetszéssel 8-vo Kassán 1832. 24 xr.
A' Világnak három részeiben Bujdosó, Rézképpel. 1832. 24 xr.
Az elragadtatott Lyánkák. Rézm. 1832. 24 xr.
A' három jó Barátok. Rézképpel Kassán 1832. 24 xr.
A' Természet' Fija. 8-vo Rézképpel. Kassán 1832. 24 xr.
- Benkő S. Dr. A' hójagos himlőről való tanács-adás. Kassán 8-vo. 12 xr.
- Bessenyei Sándor, az elvesztett Paraditsom Milton által. Fordítatott Francziából. II. Darab. 1. fl. 36 xr.
— — — György, a' Sz. Apostol Tamás ellene állhatatlan bizonyosága a' Jézus Krisztus Istenségének a' Keresztyén Vallás Igazságának a' mai hitetlenek ellen. 12 xr.
- Beniczky Magyar Rithmusok. Első Része szép Isteni dicséreteket, a' II-dik Magyar Példabeszédeket foglal magában. 12 xr.
- Bertalanfi Pal, a' nagyra vágyó Világfiának az embernek változó sorsáról siralmas panaszsa 8-vo Kassán. 12 xr.
- Bojári és Eliza' Történetei, vagy a' változó Szerelem' bús áldozatai. Kassán 8-vo 1829. 20 xr.
- Bellafont Gróf, egy érzékeny Tört. Rézképpel. 8-vo. Kass. 48 xr.
Csemiczky Sándor, A' XVI. Száz. gyászos alkonya, egy a' Pári'si fogházat (Bastille) ábrázoló rajzollattal. Kassán, 1830. 1 fl.
- Décsy Antal, A' Magy. Oroszokról való Elmélk. 8-vo Kass. 12 xr.
— — — Magyar-orosz Királynék, az ő kir. Jussokkal együtt 8-vo. 36 xr.

- Domby Dr. Sámuel Orvosi tanítás a' Gyermekek nyavalyáiknak megesmértetésekről és orvoslásokról** 8-vo. 1 fl.
- — **Bába Mesterség.** 8-vo. 18 xr.
- — **Fontos Kérdés,** miképpen kelljen a' Gyermekeket úgy nevelni, hogy egészségesek lehessenek? 8-vo. 30 xr.
- Egészséget tárgyazó Katekismus a' köznépnék és az Oskolába járó Gyermekeknek számokra,** hogy tudhassák egészségjüket becsülni és őrizni 8-vo. 18 xr.
- Erkölcsei Rajzolatok,** a' nevezetesebb Irók' munkáiból fordítva. II. Darab 8-vo Kassán, tsinós rézmettszésekkel és borítékkal 1 fl. 36 xr.
- Élet példázó Regék,** és lélek-esmértető Ábrázolatok. Kassán II. Kötet szép Rézképpel. 1 fl. 30 xr.
- Eufemia,** vagy a' Vallás' Győzedelme. Szomorú Játék. 20 xr.
- Fáber B. Kr. Farkas Hadi-embernek** oktatása. melyet a' magyar Katona Ifjúságnak kedvéért írásba foglaltatott 8-vo. Kas. 12xr.
- Faludi Ferencz,** a' bölcs és figyelmetes Udvari-ember. Fordítottatott Spanyol nyelvből 8-vo. 30 xr.
- — — **Istenes jóságra és szerencsés boldog életre** oktatott Nemes-ember. 8-vo. Kassán. 30 xr.
- Falusi Kertész,** az-az: Kérdésekbe és Feleletekbe foglalt Oktatás, mimódon lehessen öltő, és könnyű munkával jó nemű, nagyobb-szalú Gyümölts-fákat szaporítani? melly időben azok körül muukázkodni? Hibáit, betegségeit orvosolni? és hasznos Kertészségre nevelni? 2. lerajzolt Táblákkal. Kötve. 20 xr.
- Fedra és Hypolitus.** Szomorú Játék. 8-vo. 20 xr.
- Gánem és Fernáh napkeleti| Történet.** 8-vo. 20 xr.
- Gergelyfi Andr. Technologia,** vagy -is a' Mesterségek és némelly alkotmányok rövid le-írása 8-vo. Kötve. 20 xr.
- Házi-Kincs (Catechismusi)** a' Házi-Gazdáknak boldog meg-gazdagítására 4-to. 1 fl. 12 xr.
- Haller Albertnek** a' Sz. Írásban lévő Igazságokról írott Leveli. Fordítottak magyarra Szilágyi Márton Pataki Professor által. 8-vo. 24 xr.
- — — **Élete,** és a' kijelentetett Vallást Voltér és más hihetetlenkedők ellen vedelmező Leveli. Őri Fülöp G. által II. Szakasz. Kassán. 1 fl.
- Házi Kertész,** az-az hasznos oktatás, mint kellessék Gyümölcs-fákat és konyhabéli zöldségeket haszon-vétellel nevelni. 8-vo. 20 xr.
- Jetta,** a' szép tündér Aszszony. Egy Rézképpel. 24 xr.
- Ketskeméti 'Sigmund,** a' Magyaroknak eredetéről, ezeknek Királyaik életökről, viselt dolgaikról, rövid versekben foglalt Histór. 12 xr.
- — **Falusi Prédikáztői 2 Darabb.** 1 fl.
- Kempis Tamásnak** Krisztus követéséről IV. Könyvei a' Magyar Nemzetnek lelki épületire. 8-vo. Kassán. 24 xr.
- Kis' J. Sokrates** nevezetességei Görögből. 's a' t. 1 fl. 20 xr.
- Léta Magyar Vitéz,** és Zamira Pannoniai Kis-aszszonynak a' földön és tengereken történt viszontagságai 8-vo. 18 xr.
- Makó Pál,** a' Mennykönek mivoltáról és eltávoztatásáról való böltselkedés. 8-vo. 24 xr.
- Mólnár Borbála** Munkáji 8-vo. II. Darabb. 24 xr.
- — — **Petrovsky Sándorhoz** írt XV. Leveli midőn őt a' jó nevelésről való írásra ösztönözné 8-vo. Kas. egy réz táblával. 30xr.

- — — A' Természetiokról, Newton Tanítványinak nyomdoka szerént VI. Könyv. II. Szak. 8-vo Kassán. 1 fl. 12 xr.
- Magyarazattya azon Szóknak, mellyek a' Magyar Országi, Polgári 's Törvényes dolgokban elő fordulnak, némelly rövidebb formákkal. 8-vo. 20 xr.
- Magyar író Deak, avagy külömbféle írásbéli Feltételek, a' Levél-írásban való gyakorlásra. 8-vo. 12 xr.
- Minerva (Felső Magyar-országi) Nemzeti Folyó-Írás' 1832. 6 fl.
- — — 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831 és 1832-ik Esztendei Folyamatok 32 Kötetekben ugyan annyi mejképekkel egygyütt öszvesen 40 fl.
- Miklós Sógor. Mulattató Történet egy Rézkép. 24 xr.
- Némethi Sámuel, a' hív Lelki Pásztor, avagy annak lerajzolása: miképpen kelljen az Egyházi-Szolganak az Istentől reá bízott Juhait Tanács-adásokkal és vigasztalásokkal legeltetni és erősíteni. Kassán 8-vo. 48 xr.
- Nagy Ferencz, a' Pártos Jerusálem IX. Enekekben. 36 xr.
- Okosdi Sebestyén a' köznép' számára íratott Könyv, Salczmanu által Német nyelven, Igaz Simon által kiadatott Magyar nyelven. 8-vo. 18 xr.
- Orosz Ferencz, Lelki Kincsekkel rakott Tárház, az-az: az Sz. Iras' titkos helyeiből öszveszedetetett jeles példakkal tellyes Könyv. Kassán 8-vo. 36 xr.
- Pazmány Péter Kardinális és Esztergomi Érsek' Imádságos Könyve 4_rétb., egy Rézkép. 30 xr.
- Rajnis Jó'sef, a' Magyar Helikonra vezető Kalauz, az - az: a' Magyar vers-szerzésnek Regulái. 8-vo. 30 xr.
- Rabnernek Szatirai, vagy-is gnyuló beszédei 8-vo. 18 xr.
- Szabó (Baróti) Dávid A' paraszti Majorság II. Dar. 4-to. Kass. 1 fl.
- — — Vers Koszorú 8-vo Kassán II. Szakaszban. 24 xr.
- — — Kisedé Szótár, melly a' ritkább Magyar szókat elő adja 8-vo. Kassán. 20 xr.
- Szilagyi S. Az Ausztriai paraszt, Ifjuságot a' jó rendelt Mezeigazdaságra oktató Kézi-könyv 8-vo. Kassán. 18 xr.
- Sándor Jó'sef, az erkölcsi nevelésről. 8-vo. 12 xr.
- Spangar Andras' Magyar Kronikája, elő-advan kezdedét régi és mostani osztasát, részeit, Tartományit, Vármegyéit, Városait, Királyait, Tisztviselőit, mivoltat, a' Magyar Nemzetnek eredetét, Scythiából való kijövetelét, terjedését, szaporodását, előmenetelét, hadakozasit, Törvényit, 's mind Magyar, 's mind más Országokban történt emlékezetre méltó dolgait. 4-to. Kassán. 2 fl.
- Székely Tasnádi István LI. Prédikátiói 2 Dar. 1 fl.
- Somogyi Elek, idvességés Múltság az-az: Kérdések és Feleletek az Anya-szentegyházban elő-forduló ajtatosságokról 8-vo. 20 xr.
- Schihulszky Jó'sef, a' Méheknek kettős Köpükben leendő könyű új, és hasznos Tartásokról, melly szerént a' Méhek könnyen szaporíttathatnak, és kis fáradsággal felette nagy hasznot hajthatnak. Egy rézre metszett Tablával. 8-vo. Kassán. 12 xr.
- Salczman, K. G. A' Menny-Ország' már itt e' földön, magyarul F. Óri Fülep Gábor, Sz. I. M. D. és Ref. Ekkle'siáknak Superintendense által. 8-vo. Második Kiadás. 36 xr.
- Taxonyi P. J. Az Emberek erköltseinek és az Isten igazságának Tükörei, ritka és válogatott Történetekben 8-vo. 1 fl.

Weszprémi István Dr. Gazda ember Könyvetskéje, melyben arra taníttatik; hogy az ő rendes hivataljában mi módon viselje magát, hogy munkája Istennek kedves, lelkére pedig idvességés lehessen. 8-vo. 18 xr.

Zolikoffler, az erkölcsi nevelésről irt Könyvetske. 8. Kass. 24 xr.

- Annatus Petrus**, de Sacris Ecclesiae Conciliis 8-vo Cassov. 24 xr.
- Anonymi Belae Regis Notarii Historia Hungariae de septem primis Ducibus**. Cassoviae 8-vo. 12 xr.
- Algebra**, sive Analysis speciosa ad Arithmetica[m] usualem applicata. Cassoviae. 12 xr.
- Benkő Topographia Oppidi Miskolcz Historico-Medica** 4-to. 20 xr.
- — **Dr. S. Problema Chyrurgicum: qualisnam potest esse animi pathematum in morbos chyrurgicos influxus, et quae remedia sunt contra effectus, qui ex ejusmodi influxu oriri possunt?** 8-vo. Cassoviae. 20 xr.
- Bel M. Compendium Hungariae Geographicum in Partes IV. divisum** 8-vo. Cassoviae. 36 xr.
- Bellarmini Roberti S. R. E. Cardinalis Epistolae familiares** 4to. Cassoviae. 48 xr.
- Bohuslai Balbini, Bohemia docta, Opus posthumum, editum a R. Ungar. Pragae** 8-vo II. Tom. 2 fl.
- Bárdossy J. Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis** 4-to Lentschoviae. 2 fl.
- Calendarium Oeconomicum perpetuum** Cassoviae 4-to. 36 xr.
- Compendium vitae Andreae II-di Regis Hungariae Hierosolymitani** 8-vo. Cassoviae. 20 xr.
- Consilium politicum praecavendi et exstinguendi Incendia in Urbibus, Oppidis et Pagis Hungariae** 8-vo. Cassov. 20 xr.
- Directorium Itinerantium juxta Stationes, ex praecipuis locis Inelytorum ad Districtum Cassoviensem spectantium Comitatum Abanjváriensis, Borsodiensis, Gömöriensis, Saarosiensis, Scepusiensis, Tornensis, Ungváriensis, et omnes Regni Hungariae, Croatiae, Slavoniae, Comitatus, et Districtus; nec non vicinas Provincias Austriacas, ordine Alphabetico expositas.** 1 fl.
- Epistolae Matthiae Corvini Regis Hungariae, ad Pontifices, Imperatores, Reges, Principes aliosque Viros illustres datae, et notis illustratae** 4-to. Cassoviae. 1 fl.
- Dugoniczii Andr. Argonauticorum sive de vellere Aureo Libri XXIV.** 8-vo. Cassoviae. 30 xr.
- Enchiridion ex Opere Benedicti XIV. P. M. de Sacrificio Missae confatum. Ad usum Sacerdotum.** 8-vo. 30 xr.
- Fenelonii T. Telemachus Gallice conscriptus, nitidiori Latinitate donatus a G. Trantwein** 8-vo Cassoviae. 36 xr.
- Gubernath Ant. Institutio Linguae et Literaturae Hungaricae.** 8-vo. II. Tom. 40 xr.
- Historia Poëtica ad facilitandam Poëtarum et veterum Auctorum intelligentiam.** Cassoviae. 12 xr.
- Izzo Joan. Elementa Architecturae Civilis Vindobonae** 8-vo. cum multis Tabulis aere incisis. 2 fl.
- — **Elementa Architecturae Militaris.** 2 fl.
- Kistler Ignatii. Idea veri poenitentis ad vivum descripta.** 8-vo. Cassoviae. 12 xr.
- Kircheri A. Itinerarii exstatici Partes duae, qua Opificium**

- coelestis expansi, siderumque tam errantium quam fixorum natura, vires etc. exponitur 4-to. Cassoviae. 1 fl.
- Klein Eph. Specimen enucleationis Grammaticae Hungaricae. Cassoviae. 18 xr.
- Kövesdi J. Elementa Linguae Hungaricae 8-vo Cassoviae. 6 xr.
- Kölcséri Sam. Auraria Romano-Dacica, una cum Valachiae Cis-Altanae Subterr. descriptione. 8-vo. adnexa Mappa Valachiae. 40 xr.
- Kaprinai Institutio Eloquentiae Sacrae generatim Libri III. 8-vo. Cassoviae. 48 xr.
- Kalmar G. Prodrömus Idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno-Avarici, sive adparatus Criticus ad Lingvam Hung. 8-vo. 41 fl.
- Möller, Elementa Linguae Gallicae 4-to. Cassoviae. 12 xr.
- Manuale pii Studiosi ex probatis Praecationum Libris concinatum. 6 xr.
- Nova commodissima ac utilissima Apum cultura in duplicatis Alvearibus, cum nova Theoria de propagatione Apum, a Josepho Schihulsky, cum una Tabula acnea. 8-vo. 18 xr.
- Oeconomia Suburbanae Christ. Fischer. Partes II. 4-to. Cassoviae. 1 fl.
- Ordo Judicarius pro omnibus Tribunalibus et Foris Judiciariis Regni Hungariae praescriptus 8-vo. Cassoviae. 12 xr.
- Ostervald Petri, de Religiosis Ordinibus et eorum Reformatione. 8-vo. 30 xr.
- Politi A. Orationes omnes in uno Volumine 8-vo. 1 fl.
- Prima quinque Saecula Regni Hung. ethice, adumbrata. Cassoviae. 12 xr.
- Pray Georg. Dissertationes Historico-criticae de Sanctis Salamone Rege et Emerico Duce Hung. 4-to. 40 xr.
- Pázmándy Sam. Schediasmata praeludialia Cogitationum conjecturalium circa Originem, Sedesque antiquas et Lingvam Vhro-Magarum populorum 8-vo. 2 fl.
- Quadrupartitum Opus Juris consvetudinarii Regni Hungariae. Zagrabiae. 4-to. 2 fl.
- Responsorium ad eas hujus temporis objectiones, quibus Fidelium animi percelluntur Tomi II. 48 xr.
- Stimulus compunctionis et Soliloquia verbis S. Scripturae intertexta 8-vo. Cassoviae. 30 xr.
- Sandini A. Disputationes Historiae ad vitas Pontificum Romanorum. 8-vo. Cassoviae. 30 kr.
- Sz. Györgyi Steph. Theologia naturalis in Usam Auditorum Collegii S. Patakiensis Cassoviae 8-vo. 1 fl.
- Szirmay Ant. Notitia Historica, Politica, Oeconomica, Montium et Locorum Viniferorum Comitatus Zempléniensis 8-vo. Cassoviae. 20 xr.
- — Notitia politica, Historica, topographica Inclyti Comitatus Ugochiensis. 8-vo. 1 fl.
- Synopsis Chronologica Historiarum 8-vo. Partes II. 40 xr.
- Specimen Vocabularii Theologico Canonistici Latino-Hungaricum in Usam junioris Cleri. 20 xr.
- Szuhányi Fr. Xav. Notitia Orbis, e variis peregrinationibus ab Illustris viris susceptis deprompta. 4-to. Cassoviae. 40 xr.
- Stobaei G. Historica Religionis Reformatio, penna Theologica conscripta 8-vo. Cassoviae. 12 xr.
- Syntagma Juris Ungarici una peculiare Principatus Transylvaniae Leges complectens. 8-vo. Cassoviae. 24 xr.

- Szaszky J. T. *Introductio in Orbis antiqui et hodierni Geographiam in duos Tomos divisi.* 8-vo. Cassoviae. 48 xr.
- Szerdahelyi G. *celebrium Hungariae Urbium et Oppidorum Chorographia, in prima parte veterem, in II-a novam Hungariam complectens* 8-vo. Cassoviae. 40 xr.
- Szklénar G. *Hypercriticon Examinis vetustissimi M. Moraviae situs et vindictiarum Anonymi Belae Regis Scribae* 8-vo. 30 xr.
- Tolnay A. *Artis veterinariae Compendium Pathologicum, de cognoscendis et curandis Animalium epidemico-contagiosis et praecipuis sporadicis morbis* 8-vo. 1 fl.
- Timon S. *Imago antiquae Hungariae, repraesentans Terras adventus et res gestas Gentis Hunnicae, Historico genere strictim perscripta.* 8-vo. Cassoviae. 1 fl.
- Virgilius Publii Maronis opera, Scholiis, argumentisque e probatissimis Authoribus petitis. Cassoviae. 20 xr.
- Vuchetich M. *Conspectus Legum Criminalium apud Hungaros ab Exordio Regni usque ad hodiernum Diem.* Folio, Cassoviae. 1 fl.
- Valentini J. *Parochi Znyo-Varallyensis Incubrata opuscula* 8-vo. Budae. 1 fl.
- Vanieri J. *Praedium Rusticum cum figuris aeneis* 8-vo. 1 fl.
-
- Uttila König der Hunnen, mit einem Titeltupfer und Bignette 8. gebunden. 40 kr.
- Bartos, M. L. *Kurzer Inbegriff nöthiger und nützlicher Wissenschaften, für junge Frauenzimmer vom Stande.* 20 kr.
- Deutsche Chrestomathie, ein lehrreiches Lesebuch für die erwachsene Jugend zur Bildung des Geistes und Herzens, Kaschau, 8. 24 kr.*
- Dolz, M. J. Chr. *Leitfaden zum Unterrichte in der allgemeinen Menschengeschichte für Bürgerschulen* 8. gebund. 40 kr.
- Feuer- und Löschordnung für die Königl. Freystädte des Königreichs Ungarn zu gebrauchen.* 20 kr.
- Gedichte von Jakob Melzer. In 2 Bändchen im Taschenformat, gebunden in blauen Umschlag und Schuber.* 40 kr.
- Glossen über die vorgebliche Verwandlung des Hafers in Korn und Weizen.* 8. Von einem Landbauer. Kaschau. 30 kr.
- Melzer J. *Merkwürdige Erzählungen aus der Geschichte der Magyaren. Den edlen Ungarn gewidmet.* 8. Kaschau. 1 fl.
- *Biographien berühmter Zipser. Mit dem Bildniß des General F. J. M. Baron Kray. In Umschlag gebunden.* 8. 1832. 1 fl. 20 kr.
- Merkantilische Bemerkungen in Bezug auf das Königreich Ungarn.* 8. 24 kr.
- Prämienbuch für fleißige und sittsame Kinder, bestehend in 30 Abbildungen aus der Naturgeschichte.* 20 kr.
- Roka, Beschreibung von Alt- und Neu-Weizen.* 4. Preßburg, sammt Titeltupfer. 12 kr.
- Ruffiny, Kurze Anleitung, zur Verbesserung der gewöhnlichen Bienenzucht.* 12 kr.
- Sittenlehre für Kinder von J. H. Campe mit 4 Kupfert.* 24 kr.
- Sammlung der ungarischen Reichsgesetze vom Jahr 1791—92 aus dem Lateinischen übersetzt.* gr. 8. 40 kr.
- Schreger, Weibliche Schönheitspflege für jegliches Alter und Lebensverhältnisse. Mit 1 Kupfer. Neutlingen, 1830.* 20 kr.

ÚJABB JELENTÉS

a?

F. M. O. MINERVA

czímű Folyó-Irás'

1833-diki, mint IX-dik évi folytatássáról.

Hazai Literatúránk' gyorsan haladó tökéletesedésesei serkenték ezen Folyóírás' Kiadóját; hogy, ámbár különbözőféle új időszaki testvér-folyóírásoknak megjelenéseikről tétessenek is korunkban a' sűrű hirdetmények 's jelentések, mindazonáltal kezdett pályáján megmaradjon; 's nyereségvágy, sőt nem minden tetemes'b áldozatok nélkül ezután is munkállódjon. Ha érzéki vagy testi világunknak takarékosági törvényje, melly szerént hasztalan, hiábavaló, czéláránytalan és szerfeletti tárgyakat nem képzelhetünk, nem is szemlélhetünk az egész roppant természetben, — ha érzéki vagy testi világunknak takarékosági törvényje az erkölcsi vagy lelki világ' örök és egyedül változhatatlan tárgyaiban is szemlélhető és kétségtelenül hihető; akkor nem lehet nem örvendeznünk, hogy a' közelébbi két utolsó tizedekben vetélkedve élledeztek Literatúránk' érintettük ágának viruló bogai; — 's nem lehet nem reménylenünk, hogy vidorabb egünk derűlend ma holnap olvasó Közönségünk' feleszmélt 's hazafiúsdott körében. —

Azon Haza' és nemzeti Literatúra' barátjaiban, 's pártfogójaiban, — kik Folyóírásunknak kezdetétől fogva méltóztattak nagylelkű részvételeikre érdemesíteni bennünket, teljes bizodalommal szabad helyheztetnünk reményünket; az újabb időkbén keletkezett számos Ol-

vasó - társaságok , és nemzetesítő Egyesületek előmozdítandják bizonyosan őszinte törekvésünket : 's e' szeren nevedekvén Tit. Előfizetőinknek hazafi lelkesedéssel buzogó számuk ; nem lehet azon mind eddig gyakran halhatott panasztól Minervánk' tekintetében rettegnünk , hogy olvasó Közönségünk' csekély kiterjedése miatt , húzamosb időkre fel nem állhatnak míg hason arányú Intézeteink Hazánkban. Felszóllítatnak ez arányból minden eddigi Tit. Előfizetőink , méltóságos Nagyjaik , főtisztelendő Pásztoraink , Közönségeink és Egyesületeink : méltóztassanak nemzeti művelődésünk' és ébredésünk' ügyét nemes szíveiken viselvén , hathatós pártfogásukra kegyesíteniök igyekezetünket.

Felszóllítatnak ezennel újra minden tudós és nemzetesülésünk mellett buzogó Hazánkfiái hasonlóan : méltóztassanak közhasznú , és polgári életre törekvő Nemzetünk' előmeneteleit czélba vett szándékunkat mint eddig ; úgy ezután is folyvást apolgotniok , gazdagítaniok , egyenesen hozánk küldendő becses irományaikkal.

A' VIII-dik évi Folyamat' épen megjelent negyedik és utolsó Kötetét , Kisfaludi Kisfaludy Károly' mejjképe ékesíti ; több eredeti értekezéseken kívül , Literatúránk' mezején már is dicső fényben ragyogó Udvary János Úrnak három megkülönböztetett érdemű és becsű munkája díszesíti. A' ki elgondolja mind azon számtalan akadályokat , mellyekkel bár melly Folyóírás' megjelenésse szakadatlanul kéntelen küzdnie ; a' ki elgondolja mind azon hátramaradhatásokat , mellyeket a' beküldött értekezéseknek bíraltatásuk , általnézetésök és helybenhagyatásuk ; a' választott mejjképeknek és életrajzoknak kézhez kerítettésök , lemásoltatásuk és szerkeztetésök szülnek , a' ki mind ezeket őszintén elgondolja 's megfontolja ; az bizonyosan szelíd engedelemmel veéndi ezen negyedik Kötetnek valamivel később-

bi megjelenhetéssét, — annyival inkább; midőn a' Kiadó több tudós és igaz hazafi érzésű Férjfiakkal egyesülve, megnem szűnik ezután sem a' már megtört úton előbbre haladnia, 's napról napra tökéletesebb munkájával kedveskednie az édes Hazának.

Ezen Folyóirásnak mind a' 8 évi Folyamatjaiban megjelent érdekes életrajzokon, értekezéseken és versezeten kívül, mellyek mind öszszeséggel, mind eszteni Folyamatokban, mind egyes Kötetekben (Kötetjét 1 fl. 30 xr-ra számítván pengő pénzben) megszereztethetnek Kassán ugyan a' Kiadónál, Ellinger István, Cs. Kir. privil. Könyvnyomtató Intézet' tulajdonosságánál: egyebütt pedig minden jelesebb Könyváros uraknál; — foglaltatnak a' következő, többnyire jól eltalált mejjképek:

Az 1825-diki folyamatban megjelent: Fő-Herczeg Ambrus Károly, Magyar-ország' Primássa; — Fő-Herczeg Sándor Leopold, Nádor. — Herczeg Eszterházy Pál, ugyan Nádora Hazánknak; — Futaki Gróf Hadik András, Fő-Vezér. —

Az 1826-diki folyamatban: Országunk' Primássa, Kardinál Pázmány Péter; — Ország-Birája és Minisztere, Ürményi Jó'sef; — Nádora, Gróf Illésházy István; — ugyan Nádora, Gróf Forgách 'Sigmond. —

1827-dik esztendőben: Nádor, Erdődi Gróf Pálffy Miklós; — Munkácsi Görög-egyesült Püspök, Bacsinszky András; — Kassai Orvos Doktor, Kis-Viczai Viczay Jó'sef; — Nádor, Hadadi Gróf Vesselényi Ferencz. —

1828-dik eszt. Generál, Báró Vécsey Péter; — Gróf Zrinyi Ilona; — Hazánk királynéja, I. Mária. — Országunk Al-Nádora 's Történetészze, Istvánfy Miklós. —

1829-dik eszt. Hazánk Primássa, Kardinál Trakostyányi Gróf Draskovics György; — Nádor, Gróf Thurzó György; — Verböczy István, a' Magyar hármas Törvény' Szerzője; — Nádor, Gróf Zápolya István. —

1830-dik eszt. Generális, Gróf Nádasdy Ferencz; — Práy György, magyar Történet-író; — Fő Hadi-Tármester Báró Kray Pál; — Gróf Telekyné, született Báró Mészáros Johanna. —

1831-diki folyamatban: Magyar-országi Primás, Verancz Antal; — Somlyai Báthory István, Lengyel-ország' királlyá; — Kazinczy Ferencz 71 esztendő's korában; — I. Mátyás, Hazánk' halhatatlan csillaga. —

1832-dik esztendei folyamatban: Kazinczy Ferencz, élete' 44-dik évében, rézre metszve Jóhn által Bécsben; — Szalai Gróf Barkóczy Ferencz, Magyar-ország' Herczegi Primás'sa és Esztergomi Érsek; — Cserneki és Tarkói Dessewffy János. — Kisfaludi Kisfaludy Károly. —

A' kilenczedik évi, csinos új betűkkel nyomtatott kijövendő 4 Kötetekre, előfizetni lehet Bécsben Lechner Mihály, Pesten Eggenberger Jó'sef és Kilián György, Po'sonyban, Győrött és Késmárkon Schwaiger András, Kolosváratt Tiltsch, Könyvárosoknál, és minden Cs. Kir. Pósthivataloknál a' két Ns. Hazában, feje' nyomtató papiroson, 6 ezüst forintokkal, velinpapiroson nyomtatott példányokra 10 forintokkal. Ámbár pedig, a' mint az itteni Főpósthivatal' Lajstroma bizonyosságul szolgál, a' sajtó alól megjelent Kötetek a' (Tittl.) előfizető Uraságok' számokra rendesen elindítatnak; mindazonáltal olyan esetben, hogyha a' tisztelt előfizető' tulajdon példányja a' Pósta' útján (a' mi már gyakran történt) elveszett volna; az ottani Cs. Kir. Pósthivatal' jelentéssére azonnal a' híjános példány pótolé'kul ismét elküldődik.

Költ Kassán,
Bőjt-más havában 1833.

A' Kiadó és a' Bed.